

अज्ञान-विज्ञान

附錄一

३५३२॥ ५५५५॥

1944

গণপ্রজাতন্ত্রী বাংলাদেশ সরকার

五

CHINESE UNIVERSITY OF PETROLEUM

433

蘇州府志 卷之四

[illegible]

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૮-૧૩ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ સંકેત-૧૧૧૧.

વિષય ૬-૧૪

પુસ્તકમાળા ગ્રન્થ ૨.

ચાતકચંદ્ર નાગર દ્વિવેદી કૃત

અદ્વૈત-વીણા

અથવા

સુધાકરની પાપકથા.

(પ્રથમ ભાગ)

ગુજરાતનું સર્વોત્તમ સાહિત્ય

અને

રસિકતાનું અપૂર્વ દર્શન

લેખક અને પ્રકાશક

ચાતકચંદ્ર નાગર દ્વિવેદી

તે

જેઠાલાલ નાથાલાલ દવે.

નારદીપુર-(ઉ. ગુજરાત) હાલમાં અમદાવાદ.

દીર્ઘત ૩. ૦-૧૨-૦.

પ્રથમાવૃત્તિ.

વિધાપીઠ

ગ્રંથાલય

પ્રત ૧૦૦૦.

સંવત ૧૯૭૬

ચુક્રે ૨૦.

મુજરાતી કોપીરાઈટ સંસ્થા

(સર્વ હક્ક સ્વાધીન.)

દરેક જાતનું સાફ તેમજ સુંદર

છાપવાનું કામ

વસંત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ

માંજ કરી આપવામાં આવે છે. એક
વખત કામ આપી ખાતરી કરો.

ડે. પાનકોર નાકા-અમદાવાદ.

‘વસંત’ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં ચીમનલાલ ઈશ્વરલાલે છાપી.

મુદ્રીઓળ, પાનકોર નાકા-અમદાવાદ.

સુધાકરને !

મધુરં ગાન ગાનારી, વીણા બેસુર થઇ ગઇ છે
તથાપિ ગાન ગાયેલું, સ્મૃતિ એની રહી ગઈ છે. ૧

મધુરાં સ્વપ્ન સુધા-ભર-સુધાકર ! તું ઘણાં જોયાં
અને જોયાં-છુપાયાં પણ હજૂ એ સૃષ્ટિ રહી ગઈ છે. ૨

હજૂ એ સૃષ્ટિ રહી ગઈ છે

સ્મૃતિ એની રહી ગઈ છે (૨)

મધુરં ગાન ગાનારી—

વીણા બેસુર થઇ ગઇ છે

તથાપિ ગાન ગાયેલું સ્મૃતિ એની રહી ગઈ છે. ૩

અને અમૂલ્ય પ્રીતિના મધુરાં મીઠડા લહાવા

અને લહાણો તણી મીઠી પ્રસાદીયે રહી ગઈ છે. ૪

અને એ ભાવનાને પામતાં તહારી કવિતાનાં

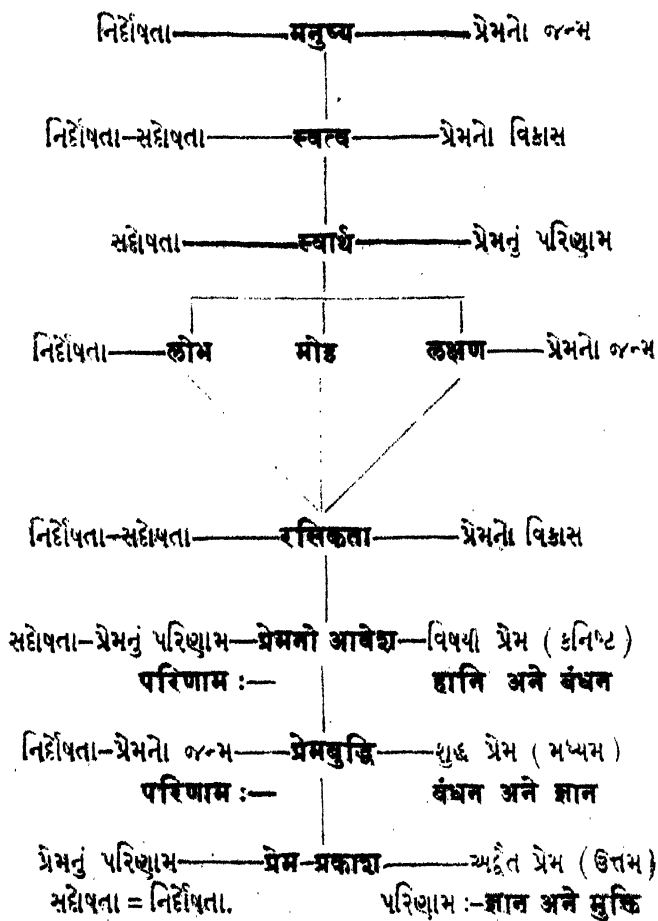
અનેરાં-દૈવી ઝરણોની ગતિ કાયમ રહી ગઈ છે. ૫

મધુરં ગાન ગાનારી વીણા બેસુર થઇ ગઈ છે

તથાપિ ગાન ગાયેલું સ્મૃતિ એની રહી ગઈ છે. ૬

આતકચન્દ્ર નાગર દ્વિવેદી.

પ્રેમની ઉત્પત્તિ.

વિષયો તણી આવી ગુલામી એકદમ ભારે પડે.

- તૂજ પ્રેમને માટે વધ્યો છે ભ્રમ સહુ વ્યવહારમાં
તૂજ પ્રેમને માટે અન્યું અસ્થિર અંતર ત્રાસમાં
ખેલાલ ને બિમાર અનનું ચિત્ત તો ભટક્યા કરે
તૂજ પ્રેમની આવી ગુલામી તો બહુ ભારે પડે. ૧
- જે આંખમાંથી કાઢ દિન આંસુ હજૂ ટપક્યું નથી
એકે કદી કા ત્રાસથી એ આંખથી આંસુ વહે
રે! માત્ર ત્હારા વિરહમાં ને માત્ર ત્હારા સ્મરણમાં
રોવું પડે જે પ્રેમમાં તે પ્રેમમાં શો લાલ છે? ૨
- ત્હારા વિરહના તર્કમાં ભૂલી ગયો મ્હારી કળા
કર્તવ્યને કમો તણી છેદાઈ ગઈ સાચી દશા
છંદાઈ ગઈ સત્તા સુખોની-હાસ્યની-આરામની
એ સહુ અન્યું જે કારણે તે સર્વ કારણ તું બની. ૩
- શું ક્ષુદ્ર એક મનુષ્યના વિરહે રીખાઈને મરે ?
શું હું સ્મરણ એનું કરું જે અંગ છે વિષયી બધું ?
જે શુષ્ક છે સુધા વિના-તારક નથી-પાલક નથી
મુંદર અન્યો દેખાવ જે મૌન્ય શું સાચું કદી? ૪
- નિશા વધ્યા જ્યાં પ્રેમના-શીશા વધ્યા વૈદ્યો તણા
દાખલ થયાં દર્દો હૃદયમાં પ્રેમ આવા શોધતાં
પ્રિયતમ ! આવા પ્રેમમાં દર્દી થઈ લાખો રડે
એ સર્વમાંનો એક હું તો આખરે થાક્યો હવે. ૫
- નિર્જીવ ત્હારા વિરહમાં રડવું હૃદયની મંદતા
માનું હવે એવી ક્રિયા નિર્બલ હૃદયની નીચતા
રે! પ્રેમ-આવા પ્રેમને-તે કાણ ઉત્તમ માનશે ?
રે! કાણ એવો મૂર્ખ કે ગુલામ વિષયોનો થશે? ૬

લયલા સ્મરણમાં નામ છા મળનુનનું સ્થાયી ર્થું
પણ હું ગણું છું “ એ વિચારાનું જીવન એજે ગયું ”
રે ! માત્ર એના સ્મરણમાં પૂરી થઇ મઠ જાંઘી
કર્તવ્ય માનવ દેહનું એણે કંઈ જાણ્યું નહિ !

૭

ત્હારી કવિતા ગાઇને મ્હારી કૃતિ જાંખી કરી
ઓજસુ ભરેલાં કાવ્ય મ્હારાં એકદમ નિસ્તેજ થઈ
મુજ નામને મ્હારી પ્રતિભાને લજ્જતાં લાલ એ
આખર મયો અમ્હને પ્રિયે ! ત્હારી ગુલામીમાં મ્હને

૮

સુંદર શરીર દર્દી બની રીબાય જે ત્હારા વિના
એ પ્રેમનો વહ્નિ ગણું હું કેમ સુંદર સ્વર્ગ કાં ?
ખળવું અને રડવું બની દર્દી હશે શું સ્વર્ગ એ ?
એ કલ્પના તે માન્યતા નિર્બલ હૃદય ધારી રહે.

જહેમાં જીવન હારી જવાયે લાલ શો વ્યાપારનો ?

મન-તન-ધનની સંપત્તિ ગુમાવવી શો કાયદો ?

સચવાય ના જહેમાં ખૂબી સંસારના સાધન તણી

એનું મહત્વ મનાય ના દુનિયા મહિં કો રીતથી.

૧૦

વિચારમાં “ જ્ઞાતી ” રહે-આચારમાં “ પ્રિયા ” રહે

એ જીવનમાં કર્તવ્યના સંકલ્પ શેં જાગી શકે ?

જે હૃદય હરદમ ગાય ખાલી નામ ખોટા પ્રણયનું

એ હૃદયમાં સિતરાય ક્યાંથી પ્રેમ-ઝેણુ પિતા તાણું ?

૧૧

દ્રષ્ટિ થતાં બંધન વધે-વિચારથી ઓજસુ વ્હે

આચારથી શક્તિ વ્હે-બુદ્ધિ ભમે-ચંચળ બને

જીવનપરત્વે જીવવાનું જ્ઞાન પણ સચવાય નહિ

એ તે પ્રતિમા પ્રણયની કે દુઃખદાયક રાક્ષસી ?

૧૨

આત્મચન્દ્ર નાગર દિવેદી.

ભાવના.

“ સદશ તહારો, સ્નેહ, મહારા ચિત્તને ન્હાતું કરે
સદશ તહારી ભાવના, મહારા હૃદય ઉપર ઝરે
સદશ તહારી સિદ્ધિનો રસ યોગ છે ઉત્તમ સખી !
મન જે મધ્યાં તો તન મળે એ લગ્નનો વિધિ અંલી !— ૧

“ રે ! પ્રાણુ સાથે પ્રાણુ, પ્રીતિ પ્રીતિથી પ્રીતિ કરે
ચિત્ત ચિત્તથી જોડાય ત્યારે નીતિને ઉભી કરે
રે ! આત્મજયોતિ—આત્મ ઉભયો લ્હાણુ લઈ દમને હસે
સર્વસ્વનું તે અકય સાચું લગ્ન માનો આ ખરે— ૨

“ તહારું અનુપમ લગ્ન જે ઉત્તમ ક્રિયાથી થઈ રહ્યું
તે શ્રેષ્ઠ છે સુંદર ક્રિયા સાચી પ્રણયની સર્વથા
ના કોઈ મૂર્ખ પ્રમાદ એમાં વિક્રિયા કંઈ સ્થાપશે
સાચું સ્વરૂપ ન સ્નેહનું છેદાય છે કોઈ રીતે— ૩

“ ઉભય હૃદયનો ધક્કા—એનું લગ્ન છે ઉડી ગતિ
ને ગહન તહેનું તેજ ના સમજી શકાય જ મૂર્ખથી
આદેશ જહેની જાંદગીનો સ્થિર ને ઉત્તમ હશે
તે પ્રેમના ઉત્તમ પ્રકારે તેજ તે સમજી શકે— ૪

“ છે લગ્નનો હેતુ હૃદયનું રાજ્ય જેવું હર્ષથી
છે લગ્નનો હેતુ જીવનનો ધર્મ જેવો કર્મથી
છે લગ્નનો હેતુ સમાજ—સ્વરૂપને સમજી જવા
છે લગ્નનો હેતુ પ્રિયા ! પરમાર્થમાં પ્રીતિ થવા— ૫

“ છે લમનો હેતુ, કંઈ કલ્યાણ કરવા સ્વાર્થનું
 છે લમનો હેતુ, પ્રભુત્વ પાળવા પરમાર્થનું
 સાથે રહી સુખ સ્થાનમાં આ દેશને ઉદ્ધારવા
 મન, તન અને ધન હોમવાં, એ લમની ઉંચી દશા— ૬

“ શું આપણે એ લમનો હેતુ નહિ શું પામીએ ?
 શું આપણે એ લમનાં લક્ષણ બધાં ના જાણીએ ?
 શું આપણે એ લમના ધર્મો બધા પાળી શક્યાં ?
 ને જો થયું ના એમ તો તો લમ એ વ્હોરી પીડા— ૭

“ ચ્હાતી મ્હને તું ચ્હાય જો આ દેશને સાચી રીતે
 ચ્હાતી મ્હને તું જય જો કલ્યાણ કરવા દેશનું
 પ્રીતિ ધરે તે દેશપર ને પ્રેરણા પ્રિયને કરે
 પરમાર્થમાં વધતા પતિને રહાય જો સાચી કરે. ૮

“ તો શુદ્ધ ત્હારું રૂપ, ત્હારા હૃદયનો બળ મંત્ર છે
 કલ્યાણ કરે તૂજ જીવંતી, અંસારમાં દીપી શકે
 ને હું વધું મુજ કર્મથી ને કાર્ય કંઈક કરી શકું
 દીપે ઉભય જીવન અને આ હૃદય દીપે હૃદયસુ— ૯

“ ઇચ્છું પ્રિયે ! હું એટલું, બસ એટલું, પુરું બધું
 જહેમાં થશે કલ્યાણ મ્હારું, ત્હારું, ત્હારા દેશનું
 સાચો અને શાણો પતિ, આ ભાવના ધારી શકે
 સાચી અને શાણી પ્રિયા, એ ભાવને અનુસરી રહે— ૧૦

ચાતકચન્દ્ર નાગર દિવેદી.

સુધાકરની પાપકથા.

(પ્રધાન ઉદ્દેશ.)

(૧)

- (૧) પ્રેમનું અસ્તિત્વ અને સત્તા.
- (૨) પ્રેમનું સ્વરૂપ.
- (૩) પ્રેમનું હૃદય અને જીવન.
- (૪) પ્રેમનું પરિણામ.
- (૫) પ્રેમનું બંધન.

(૨)

- (૧) પ્રેમ એ નીતિની પ્રેરક સત્તા છે.
- અથવા (૨) પ્રેમ એ પરમાત્માનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે.
- અથવા (૩) પ્રેમનો અર્થ સંસાર છે.
- અથવા (૪) પ્રેમનો અર્થ જીવન છે.
- અથવા (૫) પ્રેમ એજ ગતિ છે.
- અથવા (૬) પ્રેમ એજ રતિ છે.
- અથવા (૭) પ્રેમનો પ્રારંભ એજ જન્મ છે.
- અથવા (૮) પ્રેમનો અસ્ત એજ મૃત્યુ છે.
- અથવા (૯) પ્રેમ એજ પુનર્જન્મ છે.
- અથવા (૧૦) પ્રેમ એજ મુક્તિ છે.

(૩)

- (૧) પ્રેમ કાળ જીવી શકે ?
 અથવા (૨) પ્રેમ શું આપી શકે ?
 અથવા (૩) પ્રેમ ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ?
 અથવા (૪) પ્રેમ એ તે શું છે ?
 અથવા (૫) પ્રેમ, એ નીતિ છે કે નહિ ?
 અથવા (૬) પ્રેમ, અનીતિ ક્યારે થાય છે ?
 અથવા (૭) પ્રેમ, સુખ-શાન્તિ આપી શકે છે કે નહિ ?
 અથવા (૮) પ્રેમમાં હેરાન કેમ થવું પડે છે ?
 અથવા (૯) પ્રેમનો વ્યાપાર કેમ ખેડાય છે ?
 અથવા (૧૦) પ્રેમનો વ્યાપાર ખેડનારો જીવી શકે છે કે નહિ ?

(૪)

- (૧) સુધાકર શું પામી શક્યો ?
 અથવા (૨) ચંદા શું જોઈ શકી ?

સુધાકરની પાપકથા.

(પ્રથમ ભાગ)

એક કાવ્યગ્રંથ.

ગુજરાતનું સર્વોત્તમ સાહિત્ય

અને

રસિકતાનું અપૂર્વ દર્શન.

મૂખ્ય પાત્ર :—

- (૧) સુધાકર—નાયક, એક આદર્શ આશક.
- (૨) ચંદા—નાયિકા, એક આદર્શ માણક.
- (૩) લક્ષ્મી—ચંદાની ધર્મેનિષ્ઠ માતા.
- (૪) પિતા—ચંદાનો પુત્રીવત્સલ ઉદાર પિતા.
- (૫) મનહર—સુધાકરનો અંગત સ્નેહી.
- (૬) યોગીશ્વર—સુધાકરના સ્વપ્નનો સાથી (જ્ઞાન-વિવેક).

સુધાકર—એક વિદ્વાન રસિક કવિ.

ચંદા—એક ધનિક પુરુષની અવિવાહિત, રસિક, પ્રેમાળ
અને વિદુષી કન્યા.

મનહર—એક સન્નિવ્રત

સ્થલ :—કરાચી અને સુધાકરનું મનોરાજ્ય.

સમર્પણ.

પ્રિય ભાઈ,

ચિમનલાલ શાહશંકર ભટ્ટ.

મુ. નારદીપુર-(ઉ. ગુજરાત.)

આન્તરિક પ્રેમની ઉંડી લાગણીથી

મ્હારું આ ન્હાનકડું

પહેલું પુસ્તક

તહનેજ

સમર્પણ કરું છું

તો

તે સ્વીકારી આ મિત્રને

કૃતાર્થ કરજે.

લા.

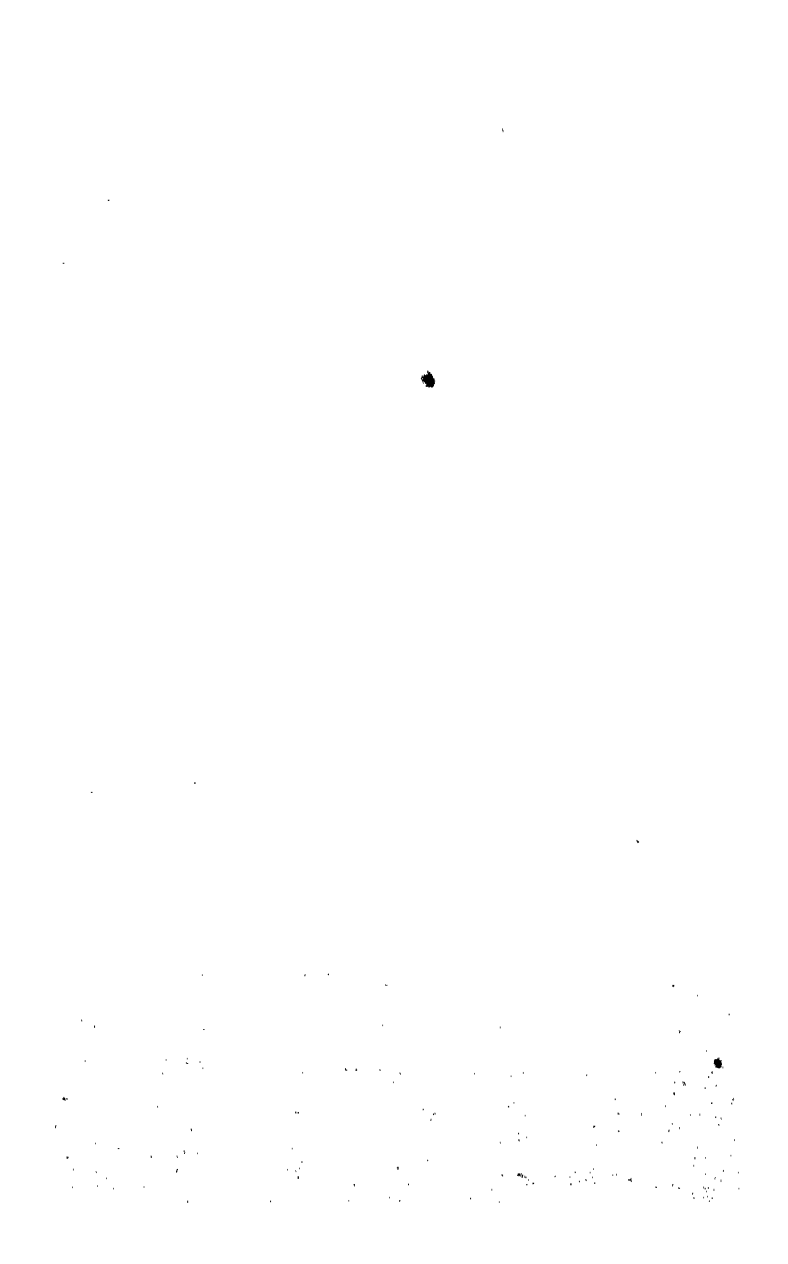
સ્નેહાશિન

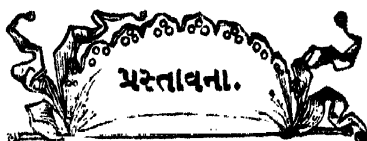
ચાતકચન્દ્ર નાગર દિવેદી.

તે

જેઠાલાલ નાથાલાલ દવે.

નારદીપુર-(ઉ. ગુજરાત.)

લક્ષ્મીદેવીનો કંઈક થોડો ઘણો યોગ થતાં મહારા અપ્રસિદ્ધ સાહિત્યમાંનું એક ન્હાનકડું પુસ્તક, આજે પ્રસિદ્ધ થાય છે એને માટે મહારા અંતરાત્મા પ્રસન્ન થાય એ કંઈ આશ્ચર્યજનક નથી—અને એ યોગ થવા બદલ હું મહારા ભાગ્યને અહોભાગ્ય સમજું છું.

આ પુસ્તકને માટે લાંબી પ્રસ્તાવનાની આવશ્યકતા નથી. તહેમજ તેને અંગે અગત્યની બાબતો આની અગાઉનાં કેટલાંક પૃષ્ઠોમાં આવી ગઈ છે, તહેનેજ હું સંપૂર્ણ માની અહિં વિરમું છું.

સમાજ મહારી આ નિર્જીવ લ્હાણને વધાવી લેશે અને વિદ્વાન-વર્ગ એના પ્રતિ સહાનુભુતિથી જોશે તો હું કૃતાર્થ થઈશ—અસ એજ આથી વધારે આવા એક ન્હાનકડા પુસ્તક માટે શું હોઈ શકે ?

સંવત ૧૯૭૬
જ ન્મા ૪ મી

સેવક
લેખક:—ચાતકચન્દ્ર નાગર દિવેદી.

આભાર પ્રદર્શન.

લક્ષ્મીદેવીનો કંઈક થોડો ઘણો યોગ કરી આપનાર મહારા એક સન્મિત્ર રા. રા. રામરાંકર અનુપરામ જહા મુ. ઉના ઉ. તા. કલોલ—ઉ. ગુજરાત. એમ્હનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવાની આ સ્થળે તક લઉં છું.

લી. “લેખક.”

તા. ૬. માર્ચિક સહાય કરનાર ઉદાર સહાયકો નોંધાયે છીએ.

શ્રી

ચીતક ચન્દ્ર નાગર દિવેદી કૃત પુસ્તકમાલા ગ્રંથ. ૧

સુધાકરની પાપ કથા.

(પ્રથમ ભાગ)

(એક કાવ્ય ગ્રંથ)

ગુજરાતનું સર્વોત્તમ સાહિત્ય

અને

રસિકતાનું અપૂર્વ દર્શન.

આરંભસુચન.

“જે પ્રેમમય જીવન ગયું, જે પ્રેમના બ્યવહારથી,
જે પ્રેમથી મ્હારું હૃદય, રમતું થયું રસભાવથી,
ઉત્કાન્તિની ઉચ્ચી કલા, ઉચ્ચી મળ એને લીધે,
આવી અનુભવમાં મ્હને, એ પ્રેમ મ્હારો મંત્ર છે.” ૧

x

x

x

x

“આશાપથે આશક થતાં, માયુકમાં માહો રહ્યો,
માયુક એ મહારં હૃદય-મહારં જીવન હું માનતો,
જોઈ શક્યો જીવનારના, જીવનતણાં સૂત્રો બધાં,
સાચાં સ્વરૂપ હૃદય રચે, એ પ્રેમની રસ ઐક્યતા.” ૨

“હું પ્રેમમય કંઈ પ્રેમપંથે, પ્રેમને પામી શક્યો,
તે પ્રેમ મહારી જીંદગીના, સત્વનું સાધન થયો,
સાધન વડે સિદ્ધિ મળીને, સુખ-દુઃખ ભણી શક્યો,
સંસારનું જે સ્વર્ગ, તહેમાં દેહને હોમી શક્યો.” ૩

x x x x

“સુધા સમાન સ્વરૂપ, જહેનો રંગ દિવ્ય અગાધ છે,
સુધા સમાન પ્રકાશ, જહેનું તેજ દિવ્ય વિશાલ છે,
પરમાત્મ છે, રસઆત્મ છે, વ્યવહાર છે, વેદાન્ત છે,
જીવનારને જીવાડનારી, શક્તિ એક અમાપ છે. ૪
જે ત્રાસમાંથી ત્રાસના, પરિતાપ દૂર કરી શકે,
જે દુઃખમાંથી દુઃખનાં, દારિદ્ર્ય દૂર ધરી શકે,
વ્યવહારનું વેદાન્ત થઈ, વ્યવહાર સધળા સાચવે,
તે પ્રેમ-પૂન્ય સ્વરૂપ, તહેનો માર્ગ-મોહ અપાર છે.” ૫

x x x x

“જહેણે રચ્યું છે આ જગત, તહેણે રચી છે એ કલા,
જહેણે બતાવ્યું વિશ્વ તહેનું, મૂળ તેજ વિજ્ઞાન આ
જહેણે કર્યું છે કાવ્ય કંઈ, નિઃસર્ગને ગાવા બધે,
તે ગાન મીઠા મોહમય, રસમય બધાં એ પ્રેમ છે.” ૬

“નિઃસર્ગની ઉત્તમ કલા-નિઃસર્ગની ઉત્તમ મજા,
નિઃસર્ગનું પરિણામ મીઠો, એ પ્રણય છે એક્યતા,
રસ બુદ્ધિજન્ય જીવન રચે છે, એ હૃદયની મોહીનિ,
પ્રારંભનો એ પ્રેમ જીવે છે, અહો! મરતાં સુધી. ૧૬

તે પ્રેમ તેજ વિશાલ, તહેનો ધર્મ સર્વ વિશાળ છે,
તે પ્રેમ એક્ય અગાધ, તહેનું સત્ત્વ સર્વ અગાધ છે,
સૌ મૂર્ખ માત્ર મનુષ્ય, એને આશ્રયે હિંચાં જતાં,
અનુભવ મધુરી એક્યતાનો, એજ હિંચી વિદ્વતા. ૮

વેદાન્ત વીર્ય રચી શકે, આ વિશ્વ એના આશ્રયે,
એને લીધે આ દ્રવ્ય, જીવનનાં બધાં ઉભાં રહે,
દેખાય છે દુનિયા બધી, એને લીધે-એને બળે,
ના પ્રેમ સત્ત્વવિના, કદી સંસાર આ જીવતો રહે. ૯

છે જન્મ એ શરૂઆત એની, એમ બુદ્ધિ પ્રમાણુતી,
મૃત્યુથી મૂર્ખ મનુષ્ય જીવ્યો, વાસના વ્યવહારથી,
રસ પ્રેમનું ઉત્તમ હૃદય, એ વાસના ધારી રહે,
પરિમિત જીવન થાય, ઉત્તમ પ્રેમની સુધા વડે.” ૧૦

x

x

x

x

“સંસારના હિંડા બધા, એ ભેદ દર્શાવી શકે,
વિધવિધ વાની વિશ્વની, વ્યવહાર એ પામી શકે,
અદ્રવ્ય કે સૌ દ્રવ્ય બુદ્ધિ, પદાર્થ એને પામતાં,
એને લીધે વિધવિધ સંધળા, ખેલ દ્રવ્ય થતા જતા.” ૧૧

“સ્થિર સત્ય, એક અનુપ, મૂળ સ્વરૂપ માત્ર મનુષ્યનું
જીવન સ્વરૂપ હૃદયરતિના, સત્ત્વ બળને ધારતું,
દર્શાવતું દુનિયા બધી ને, ઐક્ય તેજ વિકાસતું,
ને ગાન મીઠું એ ગતિનું, થઈ રતિ રમ આપતું.” ૧

x x x x

“જીવન નથી પરિમિત એ, સિદ્ધાંત સત્ય જણાય છે,
તે પ્રેમ-તેજ પ્રકાશથી, સંસાર શુદ્ધ મનાય છે,
અવિનાશી એનું સ્વરૂપ, આશકને જીવન બળ અર્પેતું,
એનો પ્રયોગ-પ્રકાશ, એનો યોગ એ જીવવું બધું.” ૧૨

x x x x

“એ છે જીવન, એ છે હૃદય, એ છે રતિ, એ છે ગતિ
એ છે અનુપ, અમૂલ્ય, એની આકૃતિ ઉત્તમ થતી,
એ છે અનુભવ-ઐક્ય, એ છે વાસના એ વેદ છે,
પરિતાપ કે કંઈ ત્રાસ, દુઃખ અશાન્તિ સુખ સ્વરૂપ છે. ૧૪

જીરવી શકાય નહિ જીવન, જો પ્રણય પામી શકાય નહિ,
જાણી શકાય નહિ જગત-બળ, પ્રેમ-પૂન્ય પમાય નહિ,
માની શકાય નહિ હૃદય, રસબુદ્ધિનું ધારક કદી
બ્યવહારમાં જો પ્રેમનાં, સુધા-પ્રભૂત્વ પીવાય નહિ. ૧૫

કદી પ્રેમ ત્રાસ પીડા રહે છે ને હૃદયને ચીરતો,
એલાલ હાય ! બિમાર થાય, હૃદય અનુભવ ધરકનો,
કદી ભટ થાય જીવન અને, દુનિયા બધી ખારી થતી,
તોયે પ્રભૂત્વ ન પ્રેમનું નિંદાય એવી રીતથી.” ૧૬

“જીરવી શકાય ન પ્રેમ તો તે પ્રેમથી પીડા થતી,
 જીરવી શકાય ન સત્ય એતો દુઃખ-પીડા જન્મતી,
 જીરવી શકાય ન ઐક્ય એતો વિશ્વ આ ખાઈ બને,
 જીરવી શકાય નહિ જીવન જો પ્રેમ જીરવી શકાય ન એ.” ૧૭

x x x x

“સંબંધ આ સંસારનો, બંધાય છે પ્રીતિ વડે,
 જીવન સ્વરૂપ રચાય રંગે માત્ર એ નીતિ વડે,
 છે સત્ય બુદ્ધિ-સત્ય નીતિ-પ્રેમ પ્રીતિની ક્રિયા,
 છે પ્રેમ એ પ્રારબ્ધ એની ચોખ્ખતા જીવન-કલા.” ૧૮

“જે પ્રેમને માટે દુખ્યું તે પ્રેમથી તરતું થતું,
 ના પ્રેમ એ દુર્ગુણ કદી દુઃખ એ પથે ના પ્રકટતું,
 છે પ્રેમ તો ઉત્તમ પ્રતિમા તે પ્રભૂ પરમાત્મની
 છે પ્રેમ એ નીતિ અને જીવન હૃદયના આત્મની.” ૧૯

જો કે નથી હું પ્રેમમાં રસ-સુખ કંઈ જોઈ શક્યો,
 ના સુખમય તે રનેહનો વ્યવહાર કંઈયે પરવડ્યો,
 પામ્યો ન ષષ્ટ પદાર્થ, પામ્યો ત્રાસ ને હાનિ થઈ,
 તોયે ન પ્રીતિની અનુપમ રીતિને નિંદાય નહિ.” ૨૦

x x x x

“હું”

“હું કાણ શું કર્તવ્ય મહારં તે બધું સમજાવવા,
મહારં હૃદય મથતું હવે આલેખવા મહારી કથા,
મહેં શું કર્યું? શા કારણે? શી રીતથી? શા ધૈર્યથી,
શા પ્રેમ? શા સંસાર આ? શાને જગત્ એ જીવનથી. ૨૧

મહારી કથા મહારા હૃદયના જીવનનો રસ સાર છે,
મહારી કથા મહારા હૃદયના પ્રેમનો વ્યવહાર છે,
મહારી કથા મુજ યોજના—મુજ ભાવના કર્તવ્ય છે,
મહારી કથા મહારા મનોબળનો મહાત્ સુમંત્ર છે. ૨૨

મહારી કથા છે પાપ મહારં—પ્રેમ મહારો કંઈ ગણો,
મહારી કથા છે ઇષ્ટ મહારં—શ્રેષ્ઠ મહારો કાયદો,
મહારી કથા છે કાવ્ય મહારં—ગાન મહારં કંઈ ગણો,
મહારી કથા મહારા હૃદયના રાજ્યનો છે કાયદો. ૨૩

છે પ્રેમ એ કે પાપ એનો પ્રશ્ન હું કરતો નથી,
પામી શક્યો હું પ્રેમ એ રસ્તે કે નહિ ગણતો નથી,
જાણી શક્યો હું જાંઘળી વ્યવહાર, એ આચારથી,
કે નહિ કંઈ ત્હેના વિષે ચિંતા કંઈ કરતો નથી. ૨૪

સાધન વિનાનો સ્વાર્થ પૂરો થાય છે પ્રીતિ વડે,
તે તત્ત્વ કંઈ સમજાવવા મહારી કથા આ રમ્ય છે,
છે રમ્ય કંઈ એનું હૃદય—એનું જીવન અવધિ વિના,
કંઈ હેતુ ગમ્ય પદાર્થ છે આ સ્નેહની સીધી ક્રિયા.” ૨૫

“મહેં મોહમય પ્રીતિ વડે, પ્રીતિ પ્રભૂતી પામવા.
હોમ્યું હૃદય ઉદ્ધત થઇ, આદેશ ઉંચો સાધવા,
કલ્પિત કાર્ય કવિ તણું ને કલ્પના કંઈ પ્રેમની,
તે સ્વાર્થ સાધન થઇ રૂઢાં—ને યોજના ઉત્તમ થઈ. ૨૬

હું મૂર્ખ કે તે મોહ મહારો—પ્રેમ મહારો કે પ્રિયા ?
તે પ્રભ કરવાને હવે અવકાશ કંઈજ રહ્યા ન હા !
ઉંચે ગયો—ઉડ્યો ફરી તે રે ! ન નીચે આવવા
ઇચ્છિત હિર બરાય ત્યાં અવકાશ કોણ પદાર્થના ? ૨૭

કોઇ કવિને કાવ્ય મહારા પ્રેમનાં ના પરવડે,
કોઇ હૃદયને મુજ હૃદયનું પાન કરવું ના પડે,
જુદું જીવન જન્મળથી, જન્મળ કંઈ જુદી રચે,
છે માર્ગ મહારા, તેજ, તાળ, ભિન્ન આ સંસારથી. ૨૮

અર્વાધ વિના અપરાધ મહારા ઇશ્કનો શું ક્ષમ્ય ના ?
મ્હાતો હતો જહેને હૃદય તે શું હૃદય મ્હારું ન આ ?
ભૂતકાળ બ્રહ્મ થઇ જતાં શું પ્રેમને શોધાય નહિ ?
આશક હતો જહેનો કવિતા કાવ્ય તહેનાં થાય નહિ ? ૨૯

મહેંતો મનુષ્ય સ્વરૂપ મ્હારું સાચવ્યું છે શબ્દથી
વ્યવહારના વૈચિત્ર્યથી ને સ્નેહના સંસારથી,
આશક હૃદયના ઇશ્કથી ને અંત્ય ઐક્ય સ્વભાવથી,
પ્રિયા પ્રભૂત્વ વડે પ્રભૂતા પ્રેમની ઉત્તમ હજી. ૩૦

અગમ્ય જે ઉત્તમ કળા મહારા હૃદયની માનમાં,
દર્શાવવા તે દિવ્ય સત્તા યત્ન આ કીધા બધા,”

“બોલી શક્યો ના બોલ જે કંઈ જાણી તે હૃદયથી,
સિદ્ધાંત તેજ સ્વરૂપના સમજી જશે દુનિયા અધી.” ૩૧

કર્તવ્યનો આદેશ અંતરથી હજી ઘટતો નથી,
મંતવ્યનું મીઠું હૃદય સંસ્કારથી ઘટું નથી,
માત્રી સ્મૃતિ છે સ્નેહની ને સ્નેહના સંસારની,
ચંદા વિહીન વિચાર એકે મુજ હૃદયમાં છે નહિ. ૩૨

“સંપૂર્ણ સાધન સ્નેહનું, બ્યવહારના વિચારનું
બળબુદ્ધિનું ઉત્તમ જીવન, કર્તવ્ય નીતિ ન્યાયનું
મંતવ્ય મોહ પ્રકારનું, જ્ઞાતવ્ય બળ ગુણ સારનું
ઉદ્દેશ ઉત્તમ જીવનનો માત્ર હું પ્રિયને ગણું. ૩૩

પ્રીતિ પદાર્થ વિવેક ત્હારા સ્થાનમાં ઉભો થતો
આશા ભરેલો મોહનો નિશો ધણો ઉચે જતો
રસ સ્નેહનો રસતો પ્રભુએ માત્ર તે ઉભો કર્યો
પ્રિયતમ પદાર્થ મ્હને મળ્યો મુજ સ્વાર્થ સૌ સાચો થયો. ૩૪

પ્રીતિ પ્રભુત્વ હજી મ્હને ઉત્તમ અનુપમ અર્પનું
કર્તવ્યનું બળ ગાન મ્હારું જ્ઞાન બક્ષિત બરું થતું.
સાચું સ્વરૂપ સુખા બરું સુંદર અને સ્નેહી થતું
હું ગાઉ મ્હારાં ગાન ત્હેમાં સુખ મ્હારું પ્રકટતું. ૩૫

ચંદા વિહીન વિચાર બુદ્ધિ ત્રાસનું કારણ થતું.
ચંદા વિહીન વિવેક, ત્હેમાં જ્ઞાન મ્હારું સૌ જતું
ચંદા વિહીન કર્તવ્ય કંઈ કરવું મ્હને અમતું નથી
ચંદા ત્યજી ચંચળ હૃદય-ચિત્ત-ચિત્ત સ્વાસ્થ્ય થતું નથી.” ૩૬

“યુગાન્તરે અવનિ ઉપર આ પ્રેમનો ઉત્તમ નિશો,
ના શાન્ત થાય, સતેજ ત્હેનો ધર્મના ડૂબી જતો,
રે। પ્રેમ પ્રિયાનો વળી કંઈ પ્રેમ તે પિતા તણો,
તે માત્ર છે ઉદ્દેશ ઉત્તમ સ્વાર્થનો સંસારનો.” ૩૭

પ્રિયત્તમ પ્રિયાને ચ્હાય નહિ તે ચ્હાય શું તે તાતને ?
જહેતું હૃદય રસમય નથી તે ભક્તિમય કંઈ થાય શે ?
પ્રીતિ પ્રભૂતી પૂર્ણ છે ઉદ્દેશ આ સંસારનો,
તે સ્થાન માત્ર સધાય જ્યારે પ્રિયનો પ્રિયતમ થતો.” ૩૮

x x x x

“ધીમે ધીમે કંઈ ધૈર્યથી, આંશાભર્યાં વ્યવહારથી,
વિચારના વેદાન્તથી, વ્યવહારના રસ સારથી,
કર્તવ્યના કંઈ ભાનથી, માથુકના કંઈ મોહથી,
મંતવ્યના મોહાન્તથી, પ્રીતિ પ્રભૂતી પ્રકટતી.” ૩૯

x x x x

“જે ભક્તિની શક્તિ સુધાકર સ્નેહને રસ્તે જતી
સિદ્ધિ સ્વરૂપ સધાય ત્હેની સાધનાના શબ્દથી
કાંઈ કવિનું કાવ્ય મીઠું ગાન ત્હેના ધર્મનું
ત્હેણે રચ્યું છે જે હૃદય તે હૃદય તેના સ્વાર્થનું.” ૪૦

“તે માર્ગ મોહ મનુષ્ય ભુલિ રૂપને ધારી રહે
ત્હેવી અનુપમ શક્તિ ભક્તિની પ્રકટે પરવડે
રસ પ્રેમનું ઉત્તમ હૃદય આ સત્યને સમજી શકે
કે પ્રેમ છે પ્રિયા તણો સાચો પ્રભૂને આશ્રયે.” ૪૧

“શાધી શકતો સ્વાર્થ જે પરમાર્થ તે પ્રીતિ તણો
 ને ત્રાસ તાપ ત્યજ્ય તે ઉત્તમ પ્રતાપ નીતિ તણો
 ને દેહ દેહ ત્યજી શકે ને મૂળ રૂપે પ્રકટતો
 ઉત્તમ-અનુપમ કાયદો એ માત્ર જે સિદ્ધિ તણો.” ૪૨

x x x x

“હું સર્વ અંશે કાવ્ય મહારાં ગાઉં છું પ્રિય ગાનનાં
 અસ્થિર યુવાની અમલમાં આવતી નદ દેહ જાનમાં
 હૃદ્ય ઐક્યતાનું જે હૃદય મુજ હૃદયમાં ગતિ અર્પતું
 ગતિ તે રતિ રસમય થતી ને જીવનનું બળ પ્રકટતું. ૪૩

અંતર હૃદયમાં યોગ્યતા સાચી પ્રભૂતા પ્રકટતી
 તે સર્વ છે સામર્થ્ય તહારું-ઐક્ય તહારું મીઠડી !
 દેખાય નહિ તે દેખવું, આદેશ તહારા ઐક્યનો
 પોષાય નહિ તે પોષવું તે સૌ પ્રતાપ પ્રિયા તણો. ૪૪

જ્યારે અનુભવ ઇશકનો ઉત્તમ થતો અંતર હૃદે
 ત્યારે જીવાય-જાણાય હેતુ જીવનનો ને હૃદયનો
 સામર્થ્યની સ્થિતિ પ્રભૂતામય પ્રભૂએ જે કરી
 સામર્થ્ય તેજ સધાય સાચું માત્ર તારા સ્વાર્થથી. ૪૫

પાપી હૃદય પુનિત થઇ સાચી સધનતા સાચવે
 તે છે પ્રતાપ પ્રિયા તણો એવું ફરે છે કાયદો
 વિચાર બુદ્ધિ વિવેક જીવન યોગ્યતાને આદરે
 ને સ્વાર્થ સાચો સ્નેહનો સ્થિતિપરત્વે પરવડે. ૪૬

અદ્રવ્ય ઉત્તમતા અનુભવ ઇશકનો આંખો વડે
 દેખાય છે દિશા બધી દુનિયા તથા બુદ્ધિ બળે

ના એક ના એ ગણતરી સુક્ષ્મ જીવનની થતી
પોષાય પ્રેમ પ્રભૂત્વ તે માયા મનોહર સર્વથી.” ૪૭

X X X X
“મંદા સ્વરૂપ સમક્ષ મ્હારું રૂપ ઉત્તમ થઇ ગયું
તે પ્રેમનોં વ્યાપાર ત્હેનું તરવ ઉત્તમ બહુ મળ્યું
માની શક્યો હું મોહ તે મુજ બુદ્ધિની ઉત્તમ મળ
પ્રીતિ પદાર્થ વિવેકથી ઉત્પન્ન થઇ કંઈ ઐક્યતા. ૪૮

એનો અનુભવ યંત્રવત્ મ્હારું હૃદય મથતો હતો
મન્મથ મનુષ્ય સ્વરૂપ મ્હારાં ગાત્ર કંઈ રચતો હતો
રોતું હૃદય હસતું થયું રસ સ્વપ્નના સંસારથી
સુધા સ્વરૂપ સુધા થઈ દર્શાવતું ઉત્તમ રતિ ૪૯

ન્હાની વયે નયનો હતાં પ્રીતિ પ્રભૂની પામવા
મ્હોટી વયે મન મોહમાં મથતું થયું મુખ સાધવા
પ્રીતિ વડે પ્રિયા થઇ નીતિ થઇ વધતી ગઇ
મુજ સ્વાર્થ કે મુજ લાવનામાં માત્ર તે ચંદ્ર રૂઢી. ૫૦

પ્રીતિ હશે શું-પ્રેમ શું-તે સર્વ કંઈ નંદ શક્યો
ભૂતકાળના પ્રશ્નો તણો સાચો નિવેડો થઈ ગયો
જોવું હતું જે કંઈ નયનથી તે બધું જોઈ શક્યો
લેવું હતું જે કંઈ હૃદયથી તે બધું હું લઈ શક્યો. ૫૧

સંસાર સ્વર્ગ સમાન કેમ ગણાય તે પ્રશ્નો ઘણા
મન્મથ મનુષ્ય સ્વરૂપથી-રસ દેહથી સમગ્રય આ
પ્રીતિ પમાય પ્રભૂત્વથી પ્રીતિ પ્રભૂત્વ અનુપ છે
યુગાન્તરે અવનિ ઉપર જ્યાં પ્રેમ મૂળ સ્વરૂપ છે.” ૫૨

“ગુરુ ગણાવે વેદ કંઈ વ્યવહારના—વ્યાપારના
રસ શુદ્ધિના—રસ પ્રેમના—જન સૂત્રના સંસારના
તે સર્વ જ્ઞાન, સુવાગ્ધના બળ ઐક્યતા, બળ ભાવના
સંકલ્પમાંથી શ્રેષ્ઠ થઈ પામ્યો હું સર્વ પદાર્થ આ.

૫૩

જેવું હતું જે સર્વ કંઈ જોતાં હૃદય ઉન્નત થયું
પ્રીતિ વડે રમતું હૃદય ચંદા બણી વૃહતું રહ્યું
અસ્થિર યુવાની વડે જે કર્મ કંઈ કરવાં થોડે
તે કર્મ કરતાં કાવ્ય પામ્યો આ પ્રભુવળ પ્રેમ છે.

૫૪

ઉત્તમ હતો હું શી રીતે? ઉત્તમ અત્યારે કાં નથી ?
હું શ્રેષ્ઠ કે અધમ હવે, તે પ્રશ્ન હું કરતો નથી
જૂનકાળ સુખ ભર્યો ગયો કે દુઃખનું કારણ હતો ?
કે વર્તમાન સ્વરૂપ છે મહારો ફજોતો—શાયદો ?

૫૫

ઉત્તમ મનુષ્ય સ્વરૂપ ઉત્તમ શી રીતે રહેતું હશે ?
ઉત્તમ મનુષ્ય સ્વરૂપ નીતિપથ પરે શેં રહી શકે ?
ઉત્તમ મનુષ્ય સ્વરૂપ ઉત્તમ તેજ કેમ ત્યજી શકે ?
સંસાર સ્વાર્થ સધાય ના તો જીંદગી જ્ઞાને ટકે ?

૫૬

શું પ્રેમ એ છે પાપ કે સાચી સુનીતિ વિશ્વની ?
શું પ્રેમથી પીડા થશે કે સુખ-સ્થિતિ જન્મતી ?
શું પ્રેમથી ઉત્તમ મનુષ્ય સ્વરૂપ અધમ થઈ જતું ?
કે પ્રેમનો વ્યવહાર નીચો ? ઐક્ય એનું ત્યાગવું ?

૫૭

શાધી શક્યો ના સ્વાર્થ જે સંસારમાં પ્રીતિ વડે
તે પ્રેમ વિના જીંદગીનાં સત્ત્વ શું જોઈ શકે ?

સંસાર સિદ્ધિનું સમ્પલ સાધન પ્રભૂતા પ્રેમની
તે ચાત જો સાચી હરે તો પ્રેમ કાં નીતિ નહિ ?” ૫૮

“કોઈ કહે છે કે પ્રભૂતા પ્રેમની જુડી અધી
કોઈ કહે છે કે મનુષ્યો પ્રેમથી મરતાં નથી
કોઈ કહે છે કે મનુષ્યો પ્રેમને લીધે રહે
કોઈ કહે છે કે મનુષ્યો પ્રેમને લીધે જીવે. ૫૯

“માયા નથી એ પ્રેમ જુડો, ના હગાઈ ના પીડા
ના પ્રેમ એ છે મૂર્ખ મનનો મોહ માયા બાંધવા
ના તેજ ત્હેનું વિશ્વાલ બુદ્ધિ બ્રષ્ટ કદી કરતું નથી
માયિક મોહ વિના મનુષ્ય સ્વરૂપ તેજ થતું નથી. ૬૦

સંકલ્પમાં જે શ્રેષ્ઠ પ્રીતિ નીતિને ઉભી કરે
એને લીધે ઉત્તમ મનુષ્ય જરૂર જીવન પામશે
વિભિન્ન વિચારો વડે દુનિયા અધી છેદાય છે.
તોયે પ્રભૂત્વ ન પ્રેમનું નીતિ વડે નિંદાય છે.” ૬૧

“વિરાગ યોગ પ્રકારથી સંસાર શુષ્ક બજાય છે
માયિક મોહ ત્યજ્ય ત્હેના હાલ બૂંડા થાય છે
સિદ્ધાંત આવા છે બધા જુદા જુદા સંસારમાં
જે પ્રેમ પ્રીતિ પરત્વે ત્હેના ભેદ સર્વ પમાય આ. ૬૨

x x x x
“માયા મનોહર થાય નહિ ને પ્રેમ પૂર્ણ સધાય નહિ
તો સ્વાર્થ શો જીવન તણોપૂરો થયો એ ન્યાયથી ?
કર્તવ્યનું મંતવ્ય મ્હારા માનમાં એ પ્રેમ છે
પ્રિયા તણો-પત્ની તણો-સાચો હૃદયનો સ્વાર્થ એ.” ૬૩

“અંદાને”

“અંદા ચતુર મધુર ત્હારી આકૃતિ તાજી હજી,
 મ્હારા હૃદયમાંને સ્મરણમાં વાત ના બૂલું હજી,
 તૂજ પ્રેમપંથે પ્રેમ પામી પ્રેમમાં ગાંડો થયો,
 તે પ્રેમમાં સાધી શક્યો હું સ્વાર્થ કે દુઃખી થયો ?” ૬૪

તે પ્રજા હું કરતો નથી કે દુઃખ કંઈ ધરતો નથી,
 મ્હારો ફજોતો મ્હેં કર્યો કે ત્હેં કર્યો, ગણતો નથી,
 જે કંઈ થયું તે થઈ ગયું, પરવા હવે એની નથી,
 ભૂતકાળની ભૂલો ઉપર ચિંતા હવે કરવી નથી. ૬૫

તૂજ પ્રેમ છે ત્હારું જીવન, અદ્ભૂત ને આશાભર્યું,
 ત્હારું હૃદય છે તેજ ત્હારું, પ્રેમ ને નીતિ ભર્યું,
 ત્હારું હૃદય છે એક્ય ત્હારું, સ્થાન ત્હારું હે સખી !
 ત્હારું હૃદય અદ્ભૂત છે આદાર્ય ત્હારું મીઠી ! ૬૬

તું હોત ના તો આ સુધાકર સ્નેહ શું જાણી શકે ?
 તું હોત ના તો આ સુધાકર, પ્રેમ શું પામી શકે ?
 તું હોત ના તો આ સુધાકર, શેં સુધા વરસાવતો ?
 તું હોત નાતો કાવ્ય મ્હારાં કાણુ શેં ગાતો હતો ? ૬૭

તું કાણુ ? ત્હારું રૂપ શું ? તૂજ તેજ શું ? ગૌરવ વળી !
 દુનિયા ન તે જાણી શકત, તૂજ ભાવના-ભક્તિ કદી
 ત્હારું હૃદય-ત્હારું જીવન-તૂજ સ્થાન કે તૂજ માન કંઈ,
 સુધા સમાન રસિક હૃદયને હૃદય દીધું હોત નહિ.” ૬૮

“અને હૃદય ઉન્મત્ત થયાં—મ્હાતાં થયાં—ચંચળ થમ,
વ્યવહાર એ વેદાન્ત છે, આ કાવ્યનું એ મીઠી !
જે પ્રેમ—તહેના ધર્મ—તહેના ગાન ઉભાં થાય છે,
ઉભય હૃદય ઓજસ્ ભર્યાં આ કાવ્યમાં ઉભરાય છે. ૬૯

સાચી હતી—સુંદર હતી—પ્રેમાળ ને મીઠી હતી,
ગુણગ ને યાતા હતી, રસ ઐક્યતા વ્યવહારની,
મોહક હતી—શોષક હતી, સંસારના સંસારની,
ઉત્તમ અને અદ્ભૂત ગુણો એજ છે મ્હારી કૃત્તિ. ૭૦

આ કાવ્ય છે મ્હારી કૃત્તિ પણ તેજ છે ત્હારા વડે,
આ કાવ્ય છે મ્હારું હૃદય પણ પ્રિય ! તૂજ જીવન વડે,
આ કાવ્ય મ્હારું ગાન છે પણ ગાન તે ગાનારનું,
આ કાવ્ય મ્હારું માન : છે પણ માન તે ત્હારું અધું. ૭૧

આ કાવ્ય છે કંઈ સ્વાર્થ મ્હારો, માત્ર તૂજ ઔદાર્ય છે,
તું શ્રેષ્ઠ ત્હારું તેજ ત્હારું શ્રેષ્ઠ તું સરદાર છે,
તહેં જે કર્યું છે તે અધું આલેખવા મ્હારી કલા,
મ્હારા હૃદયના રાજ્યમાંથી જન્મતી તોયે પ્રિયા ! ૭૨

પરિમિત છે—સંપૂર્ણના—સુંદર નથી—મોહક નથી,
છે માત્ર તહેમાં ચિત્ર ત્હારાં પ્રેમની ગાંડાધથી,
આછાં અને અતિબ્રજ તોયે પ્રેમને લીધે પ્રિયા,
ઉત્પન્ન થઈ આશક હૃદયથી, કાવ્ય રૂપે આ ક્રિયા. ૭૩

તો ક્ષમ્ય ગણજે સાધુતા ત્હારા હૃદયમાં સ્થાપતી,
દર્શાવજે ઉત્તમ દયા તૂજ હૃદયના સ્વામી પ્રતિ,

ને પ્રેમ પ્રાપ્તિનું અનુપમ ચિત્ર તુ સમજી જજે,
ને તૂજ હૃદયના રાજ્ય ગુરુને હૃદયથી પામજે.” ૭૪

x * x x

“અવધિ નથી અનુપમ હૃદયની સ્વાત્મ ભાવ પ્રકાશની
છે સત્ત્વ તૂજ વિશાળ ત્હારી જીંદગીના ભાવથી,
ત્હારો મનોહર દેહ ત્હારી દિવ્યતાનું સ્થાન છે,
કર્તવ્યમાં છે કાવ્ય ત્હારાં પ્રેમનાં તે ગાન છે. ૭૫

નિંદાય નહિ નારી પ્રતિષ્ઠા શ્રેષ્ઠ ત્હેનું સ્થાન છે,
ત્હેં જે કર્યું છે તે બધું મ્હારું હૃદય અભિમાન છે,
બૂલ્યો નથી હું ભાવ જે, કર્તવ્ય જે ચાલુ હજી,
ત્હેની મહત્તાનો મનોરથ સ્વપ્ન તે ચાલુ રૂઢું.

ચિંતા ત્યજી ચિત્તમાં રૂઢી ને ચિત્તને ચોરી શકી,
એવો અનુપમ યોગ ત્હારો કેમ તે બૂલાય કંઈ ?
તૂજ સ્વાર્થનો પરમાર્થ મ્હારી જીંદગીને સાધતો,
ત્હારો પ્રતાપ પુનિત ત્હારો પ્રેમ મ્હોટો કાયદો.

જે કાયદાથી કાવ્ય મ્હારાં જન્મતાં ને પ્રકટતાં,
જે કાયદાથી મુજ હૃદયમાં પ્રેમ જ્યોતિ પ્રકટતી,
જે કાયદાથી મુજ હૃદય ત્હારો હૃદયને ધમ્મજીવું,
તે કાયદો ઉત્તમ ધણો સામર્થ્ય એ સુધાતણું, ૭૬

ત્હારી પ્રશંસા થાય નહિ, ત્હારું હૃદય વરણાય નહિ
ત્હારો પવિત્ર સુધર્મ સાચો સ્વાર્થથી છેદાય નહિ,

મ્હારી બલે તું છે તથાપિ હું તહને પામું નહિ,
 માથે રહી સુખ ભોગવ્યું તોયે તહને જાણું નહિ !” ૭૬
 “જ્યારે તહને મ્હાતાં શીખ્યો ત્યારેજ હું યોગી થયો,
 આચાર ને વિચારમાં મ્હેં ભાવ જ્યાં ત્હારો ભર્યો,
 સ્થિર-શાન્ત ઐક્ય વિવેક મ્હારા હૃદયમાં ઉભો થયો,
 એણે ખતાવ્યું સ્થાન મ્હારું-માન મારું-પ્રિય ઓ ! ૮૦
 તું મોહીનિના મોહમાં કલ્યાણ છે મ્હારું થયું,
 તું પ્રેમદાના પ્રેમમાં જીવન ધણું ઉંચું થયું,
 તું શાન્તિદાના સંગમાં મ્હારું હૃદય રસથી રમ્યું,
 ઉભય હૃદયની ઐક્યતાનું ફલ ફલીબૂત શંકરું. ૮૧
 મ્હાતું હૃદય મ્હાઇ શક્યું, સંસારમાં ત્હારી પ્રભા,
 જ્યાં સુધી મ્હારાં કાવ્ય છે, અસ્તિત્વમાં મોઢી પ્રિયા !
 ત્હેં પ્રેમને માટે ધર્યો અવતાર એ માની શકું,
 સાચું હૃદય સંસારમાં છે સર્વ બળથી ઉજળું. ૮૨
 રે દિવ્ય ! ત્હારી દિવ્યતાનું સ્થાન કંઈ નીચું નથી,
 તું પ્રેમ દેતી સુંદરીના સદ્ગુણો થોડા નથી,
 કર્તવ્ય કમ મનુષ્યનું સમજી જતાં સાચી થઇ,
 ત્હેં સ્થાન ત્હારું સાચવ્યું કૃતાર્થ આ કવિને કરી. ૮૩
 આ કાવ્યમાં ત્હારી કવિતા સુંદરી ! ત્હારી કૃપા,
 મ્હારી કવિતાનું વખ્યું છે માન, તે ત્હારી પ્રભા,
 સતસંગ એ રસરંગ છે એ વાત હું સમજી શક્યો,
 તૂજ સંગમાં કાળો શશી છે સૂર્ય સરખો ઉજળો.” ૮૪

x

x

x

x

“સંસારમાં સદ્ગુણી જનની સર્વજન સેવા કરે,
 કરણ સુનીતિ એજ છે સિદ્ધિ જીવનની આખરે,
 ને નીતિને નમવું જીવનનો એજ હેતુ માનતો,
 સદ્ગુણી મ્હારી પ્રિય ચંદા ! ત્હારે પગલે ચાલતો.” ૮૫

x x x x

“ત્હેં મ્હારે માટે બહુ સહ્યું, એ વાત હું જૂલ્યો નથી,
 સંસાર ત્હારી વિરહ તોયે સંગ મુજ છોડ્યો નથી,
 આદર્શ ત્હારી ભાવના છે ભાન ત્હારા ધર્મનું,
 ત્હેં ચંદ્રને માટે બહુ બહાલી સખી ! બહુ છે કર્યું, ૮૬

ઓ દેવી જહેવી સુંદરી ! અવતાર ત્હારો ધન્ય છે,
 આ ચંદ્રની જ્ઞાની દશા તે સર્વ ત્હારું પૂન્ય છે,
 ત્હેં પ્રેમમય જીવન પથે આ પાપીને તાર્યો હશે,
 તો જ્યાં સુધી છે જીંદગી ના પ્રિય દેવી જૂલશે. ૮૭

તું દેવી સાચી જ્ઞાનની ને પ્રેમના વ્યવહારની,
 ત્હેં ધર્મ ત્હારો સાચવ્યો ને મર્મ પણ જોયો વળી,
 મીઠાં મધુરાં ગાન ત્હારાં, સાંભળી થેલો થયો,
 દુનિયાની ના દરકાર જહેને પ્રેમી તે સાચો ખરો.” ૮૮

x x x x

“મીઠી મધુરી તૂજ છખી મ્હારા હૃદયમાં શોભતી,
 તૂજ સ્મરણમાં જીવવું ગમે ને જીવતો તે ધર્મથી
 બ્યવહાર વિવશ જીંદગી સંકલ્પથી જુદી નથી,
 તે ભાવના તે યોગની છે યોગ્યતા સાચી ખરી.” ૮૯

“ઓ પ્રિયતા ! સંસારમાં જો સ્નેહયુક્તિ ના હોતો
તો વિશ્વના વ્યવહારમાં શી શી મળતો દેખતો ?
લાગે પ્રભૂતા લગ્નમાં તે સર્વ છે એની રતિ,
રે ! -હૃદય એકય પ્રભૂત્વમાં છે પ્રેમ તારો સુંદરી !” ૯૦

x x x x

“ઉન્માદ તારા ઈશ્કનો, તારું સ્મરણ ધારી રહે,
સાચા -હૃદયમાં -હૃદય તારું સ્થાન કંઈ પામી રહે,
પ્રેમાળ ! પ્રીતિની પ્રભૂતા મુજ -હૃદયમાં જાગતી,
ભૂલી શકે ના ભક્તિ તારી જ્ઞાનના ગૌરવ ભરી. ૯૧

મીઠી મધુરી પ્રેમની વાતો કરી ઉંચે ગયાં,
દુનિયા ત્યજી, દીલ દદનું ઔષધ સાચું શોધતાં,
જે કંઈ કર્યું અમને ગમ્યું, જે કંઈ થયું તે થઈ ગયું,
પ્રીતિ પ્રભૂત્વ વડે દીપાવ્યું છે જીવન આ એકલું. ૯૨

જે જ્ઞાનશુદ્ધિ જ્ઞાન પામી, સ્થાનમાં વધતી ગઈ,
તે જ્ઞાન તારું છે સ્મરણ એ વાત પણ નકી થઈ,
દુનિયા ન જે જોઈ શકી તહેને અમ્હે પામી શક્યાં,
દુનિયા ન જે માની શકી એને અમ્હે જાણી શક્યાં. ૯૩

ચંદા ! સુધાકર સ્નેહનો મીઠો અનુભવ જે થયો,
તહેને પ્રભૂની પ્રેરણા સમજી હવે સુખી થયો,
પામ્યો બલે પ્રીતિ વડે હું ત્રાસ તોયે શું થયું ?
ચંદા ! સુધાકર હૃદયમાં ના દુઃખ છે એવું કશું.” ૯૪

x x x x

“મહાનારને હું મ્હાઉં એ સિદ્ધાંત મ્હારો સત્ય છે,
તહેમાં બહે દુઃખ ત્રાસનું અસ્તિત્વ છે ઉભું રહે,
સુખમય પદાર્થની પાછળે દોડ્યો બહુ આવેશથી,
સુખમય પછી દુઃખમય થયું તોયે ન ચિંતા રહી કશી. ૯૫

મહેં માત્ર ત્હારા સ્નેહને સંભાળવા દુનિયા ત્યજી,
પ્રિયા તજી-મિત્રો ત્યજ્યા-વ્યવહારની યુક્તિ વળી,
મહેં ભોગ બહુ આપ્યા પ્રિયે ! તૂજ જીવનને સંભાળવા,
મહેં સ્વાર્થ મ્હારો ન ગણ્યો ત્હારા હૃદયને પામવા.” ૯૬

x x x x

“તૂજ પ્રેમ એ મુજ સ્વાર્થ એવી ભાવના વધતી ગઈ
ત્હારેં હૃદય, મ્હારેં જીવન એ વાત પણ નકી થઈ,
આંખો ઉઘાડીને ન મ્હારો ધર્મ હું જોઈ શક્યો,
તૂજ મોહમાં હું પ્રેમ મ્હારો અંધ થઈ હોમી શક્યો.” ૯૭

x x x x

“અંદા ! ઉભયના ઈશ્કની વાતો કરી શકતાં નથી,
તે ઈશ્કનું સાચું વલણ સમજવી કંઈ શકતાં નથી,
તૂજ પ્રેમની સાચી પ્રશંસા હું કરી શકતો નથી,
હું છું કવિ તોયે ન ત્હારાં કાવ્ય કંઈ લખતો નથી. ૯૮

મ્હારું કવિત્વ ન તૂજ નહયના ભાવને પામી શકે,
 મ્હારું કવિત્વ ન યોગ્ય ત્હારી તે પ્રભૂતા વર્ણવે,
 “તૂજ રૂપ ગાઢ-ગહન છે મ્હારા કવિત્વ પ્રતાપથી
 જૂપું રહ્યું છે શાસ્ત્ર ત્હારું મુજ કળાથી દૂર હજી. ૯૯

ચૈતન્ય ચિંતાથી ચતુર મધુર ત્હારી પ્રિયતા,
 આશક નહયની કલ્પનાને લુલી કરતી સર્વથા,
 સંસાર શુન્ય પ્રમાણુ બુદ્ધિ પ્રેમ જે પામી શકે,
 ત્હેને ન મૂર્ખ મનુષ્ય મુજ સમાન કંઈ જાણી શકે.” ૧૦૦

x

x

x

x

“જે પ્રીતિનું પ્રારબ્ધ ત્હેં આવેશથી ઉછું કર્યું,
 પ્રારબ્ધ તે સાચી પ્રભૂતા વિશ્વની માનીશ હું,
 વેદાન્તથી પણ પર પ્રભૂતા માત્ર ત્હારા પ્રેમમાં,
 બ્યવહારનાં રસ શાસ્ત્ર સમજાં માત્ર ત્હારા ઐક્યમાં.” ૧૦૧

કથા.

ખંડ. ૧

“સંસારની માયા બધી, વિચિત્ર મ્હેં જોઈ લીધી
મ્હેં મુખે ચઢને જીંદગી, એ ત્રાસમાં હોમી દીધી
માન્યો બધો વ્યવહાર મ્હેં, શરૂઆતમાં સાચો ખરો,
તોયે અરેરે ! અંતમાં ના, સાર કાંઈએ મળ્યો. ૧

જીવવું બધું ભારે પડ્યું, પારણામમાં મીંદુ રહ્યું,
જીવતા જગતના હર્ષમાં છે, દુઃખનાં આંસુ બહુ,
“આ પ્રેમમય જીવન “અને” આ પ્રેમની ઉચ્ચ દશા,”
એમાં ડગાઈ, ત્રાસને દીઠો દજો મ્હેં સર્વથા. ૨

“મ્હાનાર હૃદયે મ્હાવું,” એવી નીતિમાં સારજ નથી,
“આ મ્હારી છે” એ ભાવનામાં દુઃખનો પારજ નથી,
ચંચળ બધો સંસાર, એની યોગ્યતા ચંચળ રહી,
વ્યવહાર પણ ચંચળ બધા, પરિણામમાં સહુ રે’ રહી. ૩

“રે ! સ્થાન આ સંસારમાં અનીતિનું સહુથી ઉચ્ચ છે,
એ દ્રવ્ય જોતાં આ હૃદયનો ત્રાસ પણ અદ્ભુત છે,
રે ! શાન્તિના કોઈ સ્થલે, મ્હારા હૃદયને પામતી,
મ્હેં પાપીએ હાથે કરી, મુજ જીંદગી પૂરી કરી. ૪

“હોમ્યું હૃદય-હોમ્યું જીવન-હોમી શરીરની સંપત્તિ,
ને સર્વ માનસિક શક્તિનો મ્હેં હોમ પણ કીધો વળી,

તોયે અરેરે ! શાન્તિનું હું સ્થાન ના પામી શકયો,
તો જન્મ મ્હારો આ જગત્માં સર્વથા નિષ્ફલ ગયો. ૫

x	x	x	x
x	x	x	x
x	x	x	x
x	x	x	x

“ચંદાને હું ચ્હાતો હતો, ચંદા મ્હને ચ્હાતી હતી,
વ્યવહાર આ ઉભો થયો તે પાપ મ્હેં માન્યું નહિ;
“ચ્હાનાર હૃદને ચ્હાવું તે નીતિ નિરંતર શ્રેષ્ઠ છે,”
આ માન્યતાએ છે મ્હને, દુઃખી કર્યો પૂરો ખરે.” ૬

“જે કલ્પનાનું ધ્યેય નારી, શાન્તિ ના પામી શકે,
તે હૃદય નિત્ય અનેક ત્રાસ, અનેક પીડાઓ સહે,
ચ્હાનારને ચ્હાવાની નીતિમાં અનીતિ ધાય છે,
માયિક મોહ પરત્વે ડૂબ્યું, ક્રોધ માર્યું જાય છે. ૭

સંસારમાં સ્ત્રી સ્નેહમાં, રસ સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી,
સંસારમાં સ્ત્રી સ્નેહમાં, નિજ રૂપ તેજ થતું નથી,
ના યોગ્યતા આવે હૃદયમાં, જીવવા જીવન પથે,
માયિક પ્રીતિથી નિરંતર છે અધોગતિ આત્મની. ૮

ચંદાને ચ્હાવાની નીતિ, મુજ ત્રાસનું કારણ થઈ,
માની હતી જે માન્યતા, અતે અસત્યજ નીવડી,
ચ્હાનારને ચ્હાતો ગયો ને ત્રાસ પશુ વધતો ગયો,
મ્હારું હૃદય મ્હારું રૂઢું ના, ભાગ્યથી બ્રજ જાયો. ૯

“તે મોહીનિના મોહમાં, હું ભાન પણ ભૂલી ગયો,
નીતિ ન સમજ્યાં પ્રેમમાં, એ પ્રેમમાં ગાંઠો થયો,
સ્થિતિ સદંતર પ્રેમીઓની જે પ્રવાહે વહી જતી,
હું તે પ્રવાહે ચાલતો (કારણ) “ચંદા મ્હને ચ્હાતી હતી.” ૧૩

બળ શુદ્ધિ બ્રષ્ટ થઇ જતાં, સંકલ્પ રચતાં પ્રેમનો,
રસ પ્રેમનો—હૃદ પ્રેમનો—શ્રી પ્રેમનો—સંસારનો,
ઉન્મત હૃદય અસ્થિર થઇને જે ન કરવું તે કરે,
તે કલ્પનાનું ખ્યેય તહેને, દુઃખમાં હોમી શકે. ૧૧

સાચી રસિક સુનીતિ, એના સ્થાનમાં રે’તી નથી,
ને જ્ઞાન્તિ સાચી મન તણી, એને મળી શકતી નથી,
ગાંડાં વલણુ-વિચાર ગાંડા, એ હૃદયના માનવા,
ને બ્રષ્ટ તે જીવન સદા, મ્હારીયે થઇ એવી દશા.” ૧૨

x x x x

“તે સુંદરી સુંદર હતી, મોહક હતી, મીઠી હતી,
પ્રેમાળને સાચી હતી, જ્ઞાની હતી ગુણી હતી,
ના સ્વપ્નમાંયે ખ્યાલ એની પ્રેમનીતિનો હતો,
તોયે અરે! આરંભમાં એ હૃદય કાં ચ્હાતું થયું? ૧૩

સુંદર સ્વરૂપ-મધુર મીઠી આકૃતિ એની હતી,
રૂપેરી રંગ-શરીર જ્ઞાન્ત-સતેજ જાણે મોહીનિ !
પ્રમાણ પાત્ર, પવિત્ર એનાં ગાત્ર, સહુ ચંચલ હતાં,
કેમળ અને કવિતા ભર્યાં-નિઃસર્ગને નમતાં હતાં ! ૧૪

નિર્દોષ મીઠી મુખ મુદ્રા, જ્ઞાનના ગૌરવ ભરી,
દેખાવમાં અતિ રમ્ય જાણે દિવ્ય તેજ પ્રતાપની !

મૃગલોચની ગજ ગામીનિ-રસ મોહીનિ તે સુંદરી,
મહારા હૃદયને માત્ર સ્વરૂપ સમય મહિં ચોરી શકી. ૧૫

મોહક, મધુર, સતેજ, સુંદર કન્યકા જાહેની થતી,
ચોરાય તહેનું ચિત્ત-વિત્ત હૃદય મધુર રસ રાજ્યથી,
ને તે સદા તે મોહીનિનો સ્થિર ઉપાસક થઈ રહે,
ગાંડો હૃદયને આશ્રયે, મહારી થઈ સ્થિતિજ તે. ૧૬

સુંદર શરીર મહિં હતું પ્રેમાળને સાચું હૃદય,
તે હૃદય મહારા રાજ્યમાં સેવક થઈ રમતું થયું,
ઉત્પન્ન થયું આશા ભરેલું માન સાચા પ્રેમનું,
ને ના રૂઢો અવધિ હૃદયમાં પ્રેમ-સુખ-પ્રકારનો.” ૧૭

“મહારો વિચાર, મધુર મહારાં સ્વપ્ન, એને પામતાં,
મહારું હૃદય, આચાર મહારો, પ્રેય એનાં થઈ રહ્યાં,
આધાર મહારો હૃદય એનું, હૃદયથી પામી શક્યું,
જીવન થયું કંઈ યોગ્ય જીવવાને હૃદયથી મીઠકું. ૧૮

ધીમે ધીમે હું પ્રેમ એનો જોઈને પ્રેમી થયો,
“મહાનારને મહાવું-હવે” સંકલ્પ મહેં, એવો કર્યો,
તે મોહીનિના મોહમાં ઉન્મત થવું સાચું મળ્યું,
મહાનારને મહાર્થ શકું ના તો જીવન શા કામનું? ૧૯

સંકલ્પમાં તે શ્રેષ્ઠ થઈ, વિચારનું વેદાન્ત થઈ,
વ્યવહાર વિષાતા થઈ, મુજ હૃદયની દેવી રહી,
આચારની એ યોગ્યતા, અવતારમાં આવી શકી,
જીવનારનું જીવન થઈ, મહાનારની નીતિ થઈ. ૨૦

ખળ શ્રાદ્ધનો સરદાર થઇ, સંસારનું સાધન થઇ,
વિચારમાં વિવેક એનો અવતર્યો, તારણ થઇ,
સ્થાપી શકી સુખ સ્થાનમાં, જે સુખ હું માની શક્યો,
માની જીવનનું માન, મ્હારે હૃદય હું હોમી શક્યો. ૨૧

ચંદા ચતુર મધુર, એના ભાગ્યનો સ્વામી થયો,
રસ લગ્ન ઉભયનું થયું કંઈ ગુપ્ત, ગૌરવ પ્રેમનું,
તે પ્રેમ નીતિમાં અમ્હે, રમતાં થયાં, હસતાં થઈ,
માન્યો મનુષ્ય જીવન હેતુ, સફલ એવી રીતથી. ૨૨

“તે સુંદરી સુંદર હતી ને બોલ મીઠા બોલતી,
ને દ્રષ્ટિ રાગ વડે મ્હને ડોલાવતી ને ડોલતી;
“ને એમ ઐક્ય શરૂ થયું, વિચારને આચારનું,
તે મ્હારી થઈ, હું એમ એનો, જીવવું બહાલું ગણ્યું.” ૨૩

“ગાંડી હતી તે જ્ઞાન મ્હારી શક્તિનું સંભાળવા,
ગાંડી થઇ તે મુજ હૃદયનો પ્રેમ સાચો પામવા,
ગાંડી થઇ તે સ્વામી એના ભાગ્યનો કંઈ પામવા,
પ્રેમાળ શક્તિ હૃદય મ્હને, દાસી થઇ રે’વા સદા. ૨૪

એણે મ્હને આપ્યું હૃદય, આપ્યું જીવન, આપ્યું બધું,
એનું શરીર અમલ-જીવન, અમૂલ્ય એની સંપત્તિ,
મુજ હાસ્ય એનું હાસ્ય, સાચી ઐક્યતાથી થઇ રહ્યું,
રસભાવ એની સધનતાનું સુક્ષ્મ તેજ મળ્યું બહુ. ૨૫
ગૌરવ વળ્યું, ઓળસ વળ્યું, અવતાર અંતે નીવડ્યો,
સુધા વિના ચંદા નહિ, ચંદા વિના સુધા ન કો,

“દેહાન્ત દેહ પદાર્થ બુદ્ધિ વાદમાં વધતો ગયો,
ચ્છાતો હતો જે ચિત્ત, એના ભેદ હું પામી શક્યો. ૨૬

સુધા સમાન શરીર, સુધાકર વિના બળવું હતું,
એને મધુર રસિક આશ્વાસન અંતે મળ્યું ખરું,
સુધા સ્વરૂપ પ્રકાર પ્રીતિ સ્થાનને પામી શક્યો,
અવતાર ઉભયનો હૃદય અંધન વિષે પ્રેરી શક્યો. ૨૭

શી પુનિત ત્હેની શ્રેષ્ઠતા ? શો પ્રેમ ત્હેનો ? શું કહું ?
ચ્છાનાર એ ચંદા સમું ના પાત્ર મ્હેં જગમાં દીકું,
વિચારને આચારમાં એ ધ્યાન મ્હારું ધારતી,
પ્રેમાળ એવી પ્રેમદાનો પ્રેમ હું બૂલ્યો નહિ.” ૨૮

“પુનિત જ્હેનો પ્રેમ છે પુનિત ત્હેની જીંદગી,
વિચારને આચાર ચંદાના પવિત્ર બધા હતા,
માન્યો હતો મનથી મ્હને એના હૃદયનો રાજવી,
આધાર એની જીંદગીનો પ્રેમનો સ્વામી—રવિ. ૨૯

શો સ્નેહ એનો પ્રેમ એનો હૃદયથીને જીવનથી ?
શો ભાવ એનો ભક્તિ એની નિજ સુધાકર પ્રતિ ?
ચ્છાતી હતી તે કેટલું કેવું અને નીતિ ભર્યું !
સાચું હૃદય સંસારમાં મ્હેં માત્ર એ માન્યું હતું. ૩૦

ચ્છાતી હતી ચ્છાનારને ચંદા અતિ ઉન્મત થઈ,
તે :પ્રેમ ત્હેની દિવ્યતાનો માનતો મીઠો ધ્વનિ,
કર્તવ્યનું :મંતવ્ય એના પ્રેમમાં પોષાય છે,”
ચ્છાનાર તે ચંદા ધીમે ધીમે હૃદય બળ થાય છે

ધીમે ધીમે વિચારમાં ચંદા રહી ચંદા થઇ,
 ધીમે ધીમે આચારમાં ચંદા વહી ચંદા કરી,
 ધીમે ધીમે તે સુંદરીના સ્નેહમાં પરવશ થતો,
 એકાન્તમાં હું કાવ્ય એનાં ગાઇને રાજી થતો. ૩૨

કંઇ કાવ્ય શક્તિ પ્રદેશમાં ત્યાં સ્થાન પામી મોહીનિ,
 ચંદા મધુર રસિક એની આકૃતિ મંથન થઇ,
 ને તત્વ ત્હેમાંથી વહ્યું તે કાવ્યમાં આવી રહ્યું,
 તે કાવ્ય ત્હેનું ગાન ગાતું મિષ્ટ કંઇ પ્રીતિ ભર્યું. ૩૩

રસ કાવ્યના લાલિત્યમાં કે ભાવમાં કે ભાગ્યમાં,
 અવતારમાં કે યોગ્યતામાં સ્વરશ્વનિ કે શ્વાસમાં,
 એનું હૃદય-એનું જીવન એનું સ્મરણ સાધન થયું,
 કારણ થયું કવિતા થઇને ગાન મીઠું નીકળ્યું.”

“ને સ્વપ્નમાંયે સ્થાન એનું સર્વ રીતે મ્હેં દીધું,
 વ્યવહારના વેદાન્તમાં એ મુખ લાગ્યું બહુ મીઠું,
 હું પ્રેમમય નીતિબળે સુખ શાન્ત માત્ર અનુભવું,
 હું પ્રેમને માટે ડૂબ્યો તે પાપ લાગ્યું ના નવું. ૩૪

તે પ્રેમથી પ્રેમી થતાં મ્હેં સ્વપ્ન પણ જોયાં નવાં,
 ધીમે ધીમે તે સુંદરીના રંગ પણ દીઠા નવા,
 તે પ્રેમથી મ્હેં શ્રેષ્ઠતા મ્હારા જીવનની સાચવી,
 કૃતાર્થ મ્હારી મોહીનિના પ્રેમમાં હું રહ્યો બની. ૩૫

જહેવો હતો વ્યવહાર મ્હારી ભગૃતિમાં પ્રેમનો,
 વ્યવહાર ત્હેવો સ્વપ્નમાંયે સર્વ રીતે થઇ રહ્યો,

નિદ્રા નયન સ્થુલ મીચતાં, સ્થુલ આકૃતિ આઘી જતી,
ને સુક્ષ્મદ્રષ્ટિ -હૃદય બુદ્ધિથી પ્રિયાને દેખતી.” ૩૭

“એનું” સ્મરણુ એ સ્વપ્નમાં, અતિશય ઉમંગ વિધે થતું,
એનું સ્વરૂપ મધુર ત્યાં સંપૂર્ણ સત્ય પ્રકાશતું,
મુજ સ્વપ્ન સૃષ્ટિમાં, રમા રમતી હતી, રસભર થઇ,
ને ગોષ્ઠિ જ્ઞાન ભરી -હૃદયની -હૃદયમાંથી જન્મતી. ૩૮

મીઠો હતો જે મોહ ત્હેનો દેહ પણ મીઠો હતો,
બાલો હતો વ્યવહાર જે તે સર્વ રીતે જાણતો,
હું દેખતો મ્હારું -હૃદય મ્હારું જીવન-અવધિ વિના,
પરિમિત મ્હારું તેજ માત્ર વિકાસતું સીમા વિના.” ૩૯

“રસ કલ્પના રમતી હતી, અતિ મુગ્ધ થઇ બળ છંદથી,
બળ ઐક્યથી ને સ્વછંદથી, મનભાવથી, મન કાવ્યથી,
કવિતા હતી કૃત્તિ સ્વપ્નની રચના અને વળી યોજના,
ત્હેને પદે રસ ચિત્ર પ્રિયાનાં બહુ જોતો હતો. ૪૦

મનની પ્રિયા, રસમાં પ્રિયા, બળમાં પ્રિયા પદ પામતી,
વિચારને આચારનું કંઈ જ્યેય પ્રિયા થઇ રહી,
જીવન થઇ યજ્ઞ-રાગમય તે આકૃતિ આનંદમય,
તે યોગ ત્હેની ઐક્યતાનો સુખનું સાધન થયો.” ૪૧

x

x

x

x

“તે પ્રેમમાં હું ધમ મ્હારો સર્વ રીતે જાણતો,
ગાંઝો થયો—ઉદ્ધત થયો—સ્વચ્છંદી થઇને વિહરતો,

“મહેં એ સમયમાં માન મહારા કર્મનું રાખ્યું નહિ,
જાણી સદંતર સિદ્ધિ એના સ્નેહમાં અમૃત ભરી.” ૪૨

“મહેં જાણ્યું મહારી જીંદગી જો આ પ્રવાહે વહી જશે,
તો કો રીતે દુઃખ ત્રાસ મહારા શિરપર નહિ આવશે,
મહાનાર ચંદા, જ્ઞાન મહારં, જીંદગી ઉદ્ધારશે,
ને પ્રેમ મહારી મુક્તિની યુક્તિ તણ સાધન થશે.” ૪૩

“એકંદરે મહારં હૃદય, એને હવે મહાધ રહ્યું,
એકંદરે મહારં હૃદય, એને હવે ધમ્મણી રહ્યું,
એકંદરે રસ ઐક્યતામાં લગ્ન ઉભયનું મયું,
સાચો મધુર વ્યવહાર રસ સંસારનો જાણી શક્યો.” ૪૪

“મહારી થઈ તે મોહીની ને મોહીનીનો હું થયો,
નિશ્ચય થયો બંધન થયું ને કંઈ કરારો પણ થયા,
સાથે અમ્હે સંસાર બુદ્ધિથી હવે વધતાં થયાં,
જીવતાં હતાં, જીવતાં રહ્યાં—ફરતાં થયાં—તરતાં થયાં.” ૪૫

“સ્થુલ લગ્નવિધિની ક્રિયા એ લગ્નમાં નહોતી થઈ,
પ્રથ્વરવિના એ લગ્નનો ત્યાં સાક્ષી કોઈ હતો નહિ,
મન્મથ હતો રતિદેવ ઉભયનો ગુરુ કંઈ એકલો,
ને પ્રેમ બુદ્ધિ આશ્રયે વ્યવહાર એ જાગ્યો હતો.” ૪૬

“બંને અમ્હે રસમસ્ત થઈ, કરવાનું કંઈ કરતાં ગયાં,
બંને અમ્હે મદમસ્ત થઈ, રમવાનું કંઈ રમતાં ગયાં,
બંને અમ્હે રસમસ્ત થઈ, છુપી રીતે સરતાં હતાં,
બંને અમ્હે મદમસ્ત થઈ, સુખ સ્નેહનું ધરતાં હતાં.” ૪૭

“પ્રીતિ પ્રદેશ વિચારમાં વિવેક કંઈ ઉભો થતો,
 ને તેજ ત્હેની જગતીમાં પ્રેમધર્મ સખલ હતો,
 કર્તવ્ય મ્હારું, પ્રેમ એનો, સિદ્ધિનું સાધન થયું,
 સાચું હૃદય સંસારમાં રસ એક્ય કંઈક કરી રહ્યું.” ૪૮

જણી શક્યો હું જીંદગીનું તત્ત્વ ત્હેની યોગ્યતા,
 ચંદા પ્રજાત્વ પદાર્થથી માની શકાય મધુરતા,
 ગાંડો થયો તોયે હતું રસગ્રાન મ્હારું સ્થિર કંઈ,
 ને ત્હેમ ત્હેની વૃદ્ધિ થતી રસમોહીનિના સંગથી.” ૪૯

“પ્રસંગ રંગ પ્રવીણ થઈ, જીવન કંઈ યશ પામશે,
 આ ભાવનાનો ભોગ સત્ય હૃદય કંઈક સુધારશે,

“આચાર એમ વધી શક્યોને પ્રેમ તેજ પ્રકાશનું,
 ઉભય હૃદયની એક્યતાનું સખળ-સ્થિર સાધન થયું.” ૫૦

“ગાંડી હતી મ્હાનારને મ્હાનાર પણ ગાંડો હતો,
 સાચો હતો વ્યવહારને આચાર પણ સાચો હતો,
 સ્થિર એક્ય મીઠો પ્રેમ ને તે પ્રેમ મીઠી જીંદગી,
 રસસ્થાન એનું સાચવ્યે સહુ સફળ ઇષ્ટ વિચાર કંઈ.” ૫૧

આ પ્રેમ મ્હારો મિત્ર ‘મનહર,’ એક દિન જોઈ શક્યો,
 ને પાપમય એ કર્મ મ્હારું જોઈને કંપી ગયો,
 અત્યાર સુધી વાત મ્હેં જે ગુપ્ત કંઈ રાખી હતી,
 તે બેદને ખુલ્લો થવાનો યોગ આવ્યો તે ધડી.” ૫૨

“ચંદા ને હું એવે સમય એકાન્તમાં બેઠાં હતાં,
 ને પ્રેમની મીઠી મધુરી વાત કંઈ કરતાં હતાં,

ને હું હતો અસ્થિર ચિત્તનો વિષયી પ્રેમી કહી,
 હું મુગ્ધ થઇ તે મોહીનિના ગાલ બાલે ચુંબતો.” ૫૩
 “મુત્તી હતી તે શાન્ત મ્હારા અંકમાં રસમુગ્ધ થઇ,
 ને શુદ્ધ પ્રીતિની રસિક કંઇ શ્રદ્ધા ધરતી હતી,
 ને એની દ્રષ્ટિ મ્હારી દ્રષ્ટિ સાથે એકય રચી રહી,
 મીઠું કંઇ હસતાં હતાં, ઘેલાં થઇ બળ-આત્મથી. ૫૪
 વાતે વિમુગ્ધ થઇ હૃદયનું રાજ્ય ત્યાં જોતાં હતાં,
 એજા થતી ચંચળ બધી રસ પ્રેમના પ્રાબલ્યથી,
 ન્હોતું અમ્હોને જ્ઞાન કંઈપણ કોઇ બાલ પદાર્થનું,
 અમ્હને અમ્હારી મસ્તીના-કર્તવ્યના ખ્યાલજ હતો.” ૫૫
 “મન્મથ હતો મથતો હૃદયમાં અગ્નિ એનો જન્મતો,
 એને લીધે પરવશ હૃદય, રસદાન કંઇ લેતાં હતાં,
 રસદાન કંઇ લેતાં હતાં, રસદાન કંઇ દેતાં હતાં,
 ભોગી હતાં કંઇ ભાગ્યથી, સદ્ભાગ્યથી ઝરતાં હતાં.” ૫૬

x x x x

“આ દ્રવ્યનો જ્ઞેનાર મ્હારો મિત્ર કંઈ ડાહ્યો હતો,
 તહેજે મ્હને તે રાત્રીએ જોયું જણાવી સહુ દીધું,
 ને સાથે સાથે નીતિનો ઉપદેશ પણ દીધો વળી,
 “અવહાર આજા પ્રેમના છે પ્રાણીની નીચી ગતિ.” ૫૭
 “મ્હેં મિત્રને મ્હારા બધા એ ભેદ પણ ખુલ્લા કર્યા,
 ચંદાને મ્હાઉં કેમ? તે એ પ્રેમની મીઠી કથા,
 “મ્હાનારને મ્હાવું કે નહિ તે વાદ પર ઝમડો મયો,
 ફાવ્યો હું મ્હાસ ફંદમાં તો છોડું એને કાં? કહો!” ૫૮

“ એકાન્તમાં ઉભય હૃદય પરવશ થયાં રસપ્રેમથી
ચંદા ચતુર થઈ મ્હને મ્હાવા, થવા, રસ મોહીની
મુજ્જા જ્ઞાન બુદ્ધિ-તેજ એના મોહનું કારણ થયાં
મ્હારા શરીરની સંપત્તિ થઈ સમલ તે આકર્ષવા— ૫૬

“ નહોતો અમ્હોને બાહ્ય કાંઈ ભય, હૃદયને વિધવા
ન્યારે સ્વછંદ-સ્વતંત્રતા, સાધન હતું રનેહી થવા
હું જ્ઞાન-ગુરુજ્ઞાન એને આપતો-રસ સ્થાપતો
શિષ્યા સમલ સમર્થ મ્હારી બુદ્ધિનું બળ પામતી— ૬૦

“ ને જ્ઞાનને વિજ્ઞાનનાં વિવરણ થતાં વિવેકથી
ને તત્ત્વજ્ઞાન ગહન ત્હેની ગોષ્ઠિ પણ ત્યાં ચાલતી
હું તત્ત્વવેદા તત્ત્વનાં રસલક્ષણોને બેઠ સહુ
સમજાવતો ખુલ્લાં કરી વિકસે રસિક પ્રિયા બહુ— ૬૧

“ કારણ હતું રસકાવ્ય મ્હારું હૃદય એનું પામવા
ધીમે ધીમે જાગૃત થયો મન્મથ હૃદયના રાજ્યમાં
તે મુઝ કન્યા મોહમાં કંઈ અંધ થઈ-ગાંડી થઈ
મ્હાતાં શીખી મ્હાનારને તે ગુપ્ત કંઈજ રહ્યું નહિ— ૬૨

“ ન્યારે હસું ત્યારે હસે તે વાત કરતાં મ્હાલથી
ઉત્પન્ન થઈ અવધિ વિનાની ઐક્યતા એ રીતથી
સંયોગમાં તે શુદ્ધ રનેહી સુખ મ્હારું પામતી
વિયોગમાં તે હૃદય દેવી ત્રાસથી દુઃખી થતી— ૬૩

“ તે શબ્દ મ્હારા સર્વ શ્રદ્ધાથી હૃદયમાં ધારતી
મુજ્જા વાણીમાં તે અસત્યનો કંઈ દોષ જોઈ ના શકી

હું દેવ-ગુરુ-દેહ એનાં દેહમાં હોખી શકયો
હું જીવન-સત્યાં જીવગીતો ભેદ સહુ પામી શકયો— ૬૪

“તહેને મધુર રસિક વાણી મ્હારી કંઈ લાગી હતી
હું બોલતો તે તહેમ તહેમ પરવશ વધારે અઘ જતકે
મુજ કાવ્યગાન મધુર એના પ્રેમનું કારણ થતું
એનું હૃદય પ્રેમી થતું-સાચું થતું-ચ્હાતું થતું” — ૬૫

“યુવાનીના આવેશમાં જે સ્થિતિ થાય મનુષ્યની
તે તાજ તહેના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયો મુજ સંગથી
ને તહેમ હું ગાંડો થયો-જાની હતો તોયે હવે
પ્રારબ્ધ પ્રીતિનું રચાયું સુખી રહેવા મંસ્તરે— ૬૬

“મ્હેં એક દિન એને કૃત્યું કે “તું મ્હને કાં ચ્હાય છે ?”
જાતિ ઉભયની ભિન્ન તોયે પ્રેમ આ પોષાય છે
તે પ્રેમનું પરિણામ તો વિચરિત અંતે આવશે
ના સુખી અર્થશ કદી તું ચંદા ના કે આ સુખા થશે— ૬૭

“હું છું અશક્ત ગરીબ મ્હારે છે ન સારી સંપત્તિ
ને લગ્ન ઉભયનું થવાનો યોગ ફલુ આમાં નથી
જુદાં પડીશું જીવનથી જ્યાં લગ્ન ત્હારે થઈ જશે
તું જીવશ ક્યાં, હું જીવશ ક્યાં પ્રીતિ બધી તૂટી જશે— ૬૮

“જે ભાગ્યશાળી પુરુષ ત્હારા ભાગ્યનો સ્વામી થશે
તે પ્રાપ્ત પત્નીને પતિના હક્ક વડે ચ્હાતો થશે
ઉભય થવાનાં એકને સંસ્કાર સર્વે નિભાવશે
તે યોગ પર સુખા-સમરણ ચંદા ! ત્હમે બૂઝી જશે— ૬૯

“ મહારે તહમારે સ્નેહ જે તે સ્નેહ માત્ર અધમે છે
 ને તે પદે જે ત્રાસ છે તે ત્રાસ તહેનો મર્મ છે
 તે ત્રાસ નહિ જીવવાય તહમને ને તહમે છારી જશે
 ને તે રીતે આ મિત્ર સુધાકર તહમે બૂલી જશે— ૭૦

❦ ❦ ❦ ❦ ❦

“ જે પ્રેમનું પરિણામ અંતે ત્રાસમય આવી શકે
 તે માર્ગ પર ના યોગ્ય વિહરવું પ્રિયે ! તહમને હવે
 મહારો તહમારો આ બધો સંબંધ જ્યાં તૂટી જશે
 ત્યારે પ્રણયનું પાપમય પરિણામ દુઃખ-કારણ થશે— ૭૧

“ અયોગ્ય આવાં આચરણો ન્હાની વયે જે આદરે
 તે પાપમય જીવન નિરંતર દુઃખ ત્રાસ વડે રહે
 નીતિ વિના વ્યવહાર આવો પ્રેમ તે સાચો નથી
 ના શુદ્ધ રીતિ તે પ્રણયની માત્ર નિંદાતી ઘણી— ૭૨

“ હું છું તહમારો ના કદી મહારો તહમે છો ના કદી
 સંબંધ જે સચવાય ના આવો કદી જીવતાં સુધી
 ના થાય પોતાનાં કદી કોઈ પરાયાં માનવી
 એ સત્યને એ વાત આ સંસારમાં છે ના નવી— ૭૩

“ સ્હાતાં મ્હને ચિત્ત-વિત્ત બુદ્ધિ સર્વ કંઈ ગૂમાવશે
 સુખી થવા સંસારમાં ના કોઈ રીતે ફાવશે
 પ્રારંભનો આ પ્રેમ ના સચવાય જે છેવટ સુધી
 તે પાપમય વ્યવહારનું પરિણામ છે નીચી ગતિ— ૭૪

“ સુધા-સ્મરણ બૂલી જશે ને પ્રેમ નીતિથી કરે
 તે મુક્તિ માનો દુઃખને પરિતાપની એ ફાયદો

મહારો તહમારો આ બધા સંબંધ જુઠો થઈ જશે
ને સત્ય-પ્રીતિથી ભરેલી નીતિ એને પામશે—

૭૫

“ હું છું તહમારા ભાગ્યનો સરદાર તોયે હું નથી
હું છું તહમારા પ્રેમનો આધાર તોયે હું નથી
હું છું તહમારા દેહનો સ્વામી તથાપિ હું નથી
હું છું તહમારી વાસના તોયે નિરંતર હું નથી—

૭૬

“ માનો મૂલને પાપી પરાયો જે તહમારો છે નહિ
મૂલે છે તહમારી જીંદગી ઝેરે ભરી-પાપી કરી
આ પાપ-મહારા આપનું કારણ થશે-દુઃખ આપશે
સુધા જશે ચંદા ત્યજી ચંદા પરાયી થઈ જશે—

૭૭

“ નીતિનું થઈ જો ન્યાયથી વિચારશો વ્યવહાર આ
તો પામશો એ જ્ઞાન કે આ માર્ગ છે દુઃખમય સદા
જ્યારે તહમારો હું નથી ત્યારે તહમે મહારાં નથી
વ્યવહાર આ અટકાવવો એ કાયદો ઓછો નથી—

૭૮

“ માતા અંતે પિતા તહમારાં જાણશે જો આ કથા
કોધી થઈ ગાંડાં થશે ઉભય હૃદય ધિક્કારવા
મથશે વળી મન-તન થવા જુદાં અંતે જુલમી થશે
તે યોગ પર ચંદા ? સુધાકરની દશા કેવી થશે ?—

૭૯

“ પાપી પરાયો હું તહમારા દેહનો સ્વામી નથી
પાપી પરાયો હું તહમારા પ્રેમનો ભાગી નથી
સંબંધ આ છૂટી જશે ને દુઃખ અંતે આવશે
અવિચારે હસ્તિક થયો પ્રિયે ! પરતાવું એમાં બહુ પડે—

૮૦

“ ચ્હાવું ઘટે જહેને ન તહેને ચ્હાઓ તે ડહાપણ નથી
ના યોગ્ય તહેને દેહ સોંપેા, મૂર્ખતા ઓછી નથી
જહેનાં તહમે રૂહેશે નહિ તહેને તહમે વ્હાલો ગણો
આ રીતમાં શો કાયદો ચંદા ! તહમે દેખી શકો ?— ૮૧

“ જીવાય તો જીવો હવે નીતિ-પથે ન્યાયી થઈ
બૂલાય તો બૂલો હવે જે છે તહમારો ના કંઈ
આશા ધરો નીતિ નિયમની હૃદય બળમાં સ્થાપવા
પ્રીતિ ધરો પૂન્ય-ધર્મમાં મંસાર સિદ્ધિ પામવા— ૮૨

“ જે પાપીને બૂલી જશે તો શુદ્ધ-પ્રીતિ પામશે
જે પાપીને બૂલી જશે તો વિશ્વમાં સુખી થશે
પાપી મનુષ્ય બતાવશે ના ધર્મ સાચો શો હશે !
પાપી મનુષ્ય ન તારશે તહમને કદા કાઈ રીતે— ૮૩

“ જીવન નથી પરિમિત એનું સ્વપ્ન પણ એક જ નથી
જીવન નથી પરિમિત એની યોગ્યતા એક જ નથી
જીવનું જીવન જ્યાં વૃદ્ધી જશે તત્તન જીવન ત્યાં જન્મશે
આ વર્તમાન પરિસ્થિતિ બદલાઈને બીજી થશે— ૮૪

“ અત્યારે મહારા અંકમાં છો કાલ કોઈ બીજે સ્થળે
આજે સુધાનાં કાલ કોઈ પુરુષ પરાયો કાવશે
છે લગ્ન પણ જુદાં જુદાં તો જીવન જુદાં માનશે
ચંદા ! તહમે ગ્રહાં હશે તોમે રે ! ગાંડાં થઈ જશે— ૮૫

“ ચ્હાનારને ચ્હાવાની રીતિ દુઃખનું કારણ થશે
સુખ-સ્મરણ મંસારમાં ભય-ત્રાસ તહમને આપશે

જે ભૂલ થઇ તહેને હવે સુધારવી સાવધ રૂઢી
કારણુ પ્રમાદ ફરી ફરી, લક્ષણુ ન માનવનું કદી ૮૬

✽ ✽ ✽ ✽ ✽

“ પ્રીતિનું વિષમ છે પરિણામ (૨)
પ્રીતિ સમજજો પાપની પીડા (૨)
પ્રેમ વધે તહેમ દુઃખ-અધીરતા (૨)
જીવનું માત્ર અકામ—પ્રીતિનું ૮૭

“ વ્હાવું પરસ્પર એજ અનીતિ (૨)
ચિત્તમહિં ધર જિવ્ય સુનીતિ (૨)
નીતિ જીવનનું છે નામ—પ્રીતિનું ૮૮

“ ઘેલું થવું કોઇના રસ માટે (૨)
ભોળું થવું કોઇના બળ માટે (૨)
એજ કગાઇ ઠરાવ—પ્રીતિનું ૮૯

“ આંખ વડે જગ જહેવું જણાયે (૨)
બુદ્ધિ વડે રૂપ જુદું પમાયે (૨)
પ્રીતિનો આમ વિરામ—પ્રીતિનું ૯૦

“ રથુલ નથી બલ સુક્ષ્મ પ્રદેશે (૨)
જહેને રમરે પ્રિય તેજ પ્રવેશે (૨)
નાહક ના ન હેરાન—પ્રીતિનું ૯૧

“ હું નથી મ્હારો તો શેં તહમારો ? (૨)

“ સંબંધ જુઠો બધો દુનિયાનો (૨)

“ જૂલો ન નીતિ સ્વમાન—પ્રીતિનું”

૬૨

જ જ જ જ જ

‘ મહેં જે ફૂલું તે સર્વ તહારા શ્રેયને માટે સખી !
ઉપદેશ મ્હારો અંતરે ધારી સુધારો જીંદગી
પરમાર્થ પ્રીતિમાં વધીને સ્વાર્થ સાચો સાધણો
તો સાધનાની સિદ્ધિમાં તરણો તહમે જગ તારણો—

૬૩

‘ હું છુદ્ર એક પુરૂષ ના તહમને કદી તારી શકું
હું છુદ્ર એક મનુષ્ય ના તહમને કદી પાલી શકું
ધર્મવર સમર્થ પુરૂષ તહારા શ્રેયનું સાધન થશે
નીતિ વડે તે ન્યાયી તાત સમીપ તહારી આવશે—

૬૪

‘ અપરાધી હું છું આપનો કે મહેં જીલમ વડે ભયું
છે જેર મીઠી જીંદગીમાં હું હવે પસ્તાઉં છું
છે પાપમય મ્હારું જીવન ના કે તહમારું કો રીતે
ધર્મ-પ્રભૂ તો ક્ષમ્ય ગણશે કંઈ ગુન્હાઓ આપના—

૬૫

જ જ જ જ જ જ

‘ મહેં આ રીતે ઉપદેશ એને યોગ્ય નીતિનો દીધો
ને એમ એને બતાવ્યો એનો ધર્મ કેવો પાળવો !
માયિક પ્રીતિના બધા વ્યવહાર નીચા માનવા
નહાની વયે આ પ્રેમમય વ્યલિયાર મ્હોટી આપવા—

૬૬

જ જ જ જ જ જ

“ મહાનારને મહાવાની નીતિમાં ત્હમે રૂખી જશો
 નિજ સ્વામી સાથે સ્નેહ સાચો રાખશો તો દાવશો
 વ્યભિચારનો વ્યવહાર છે વિપરિત અને વિષમ કંઈ
 તે માર્ગ પર અમીમય જીવન રે ! બ્રષ્ટ થાય હરિ ! હરિ !—૬૭

“ મહેં જે કૃષ્ણ તે સર્વ એણે સાંભળ્યું કંઈ શાન્ત રહી
 તોયે અરેરે ! આખરે તે હૃદયદેવી રડી પડી
 આઘાત મહારા શમ્દના એના હૃદય પર બહુ થયા
 ખોલી હવે તે પ્રાર્થના કરતી મ્હને દુઃખ પામતાં— ૬૮

✽ ✽ ✽ ✽ ✽ ✽

“ ના, ના, નથી એ કાયદો કે ખેવદા મ્હારે થવું
 મ્હારે નથી મ્હારા હૃદયના દેવથી જીદું થવું
 મ્હારે નથી સુધા વિના આ જીંદગી સ્થિર રાખવી
 જ્ઞાલા વિના વ્યવહાર મ્હારા કેમ કરી પામે અમી ?— ૬૯

“ સુધા સ્મરણ એ જીંદગીનો દિવ્ય-મહોટો મંત્ર છે
 સુધા સ્વરૂપ હૃદય બળે રસ ઐક્યતાનું યંત્ર છે
 સુધા સમાન હૃદય જીવન સંસારમાં જનમ્યું નથી
 ચંદાં ચતુર-સુધા મધુરની ઐક્યતા છે મીઠડી !— ૧૦૦

“ શું લગ્ન મ્હારું અન્ય સાથે થાય તે જોઈ શકું ?
 શું હૃદય મ્હારું દેહ મ્હારો પાપમાં હોમી શકું ?
 હું છું સુધાની તો સદા તહેની રહીશ હૃદય થકી
 જ્ઞાલા ! ન જ્ઞાલ ત્યજાય એ વ્યભિચાર એવો થાય નહિ— ૧૦૧

“ ત્યાગું નાહ તહમને કદી આ દેહ-પ્રાણુ ભલે જતો
મુજ જગતિ મુજ સ્વપ્નમાં કર્તવ્યમાં તૂજ સ્થાન હો !
જીવીશ તો જીવીશ હું તારા હૃદયના રાજ્યમાં
શોભીશ તો શોભીશ તારી સંગતિમાં સર્વથા— ૧૦૨

“ પામીશ તો પામીશ મ્હારે માત તારા ગાલમાં
જાણીશ તો જાણીશ જીવન માત તારા તનમાં
તું શ્રેષ્ઠ છે, સરદાર છે, જીવસાર છે રસ ભાત છે
માનો મ્હને સાચી સદા રેવા તહમારી આ પથે— ૧૦૩

“ મંકદપ જહેનો શ્રેષ્ઠ એક સદા રહે મંસારમાં
કર્તવ્યથી તે મનુષ્ય કંઈ દીપી શકે અવતારમાં
રે ! મૃત્યુ-જીવન એક છે તો લગ્ન પણ કંઈ એક છે
સુધા-સ્વરૂપ આ લગ્ન ગાદું ના કદી તૂટી શકે— ૧૦૪

“ સાથે રહીશું સર્વદા, સાથે રમીશું સર્વથા
છૂટાં થઈશું ના કદી છે જીંદગી આ જ્યાંસુધી
અસ્થિર એક સમર્થના મુખ કાંઈ પણ દેવા હશે
જીવીશ તો જીવીશ બહાલા ! માત તારા આશ્રયે— ૧૦૫

“ મ્હારે હૃદય ચીરી શકો તો ચીરીને નેઈ શકો
કેવી છબી છે આપની ત્યાં દિવ્ય-સ્થિર રહી અહો !
હું શું કહું મ્હારે મુખે-હું કેટલું-કાં મ્હાઉં છું ?
બહાલા ! વિરોધ વધારશે તોયે નહિ છેટી રહું— ૧૦૬

“ ત્યાગો મ્હને તોયે તહમારી હું રહું સાચી સદા
બહું ન મ્હારા ભાગ્યના સરદારને નીચી થયા

એનું સ્મરણ અંતર રહે આ જીંદગીમાં સર્વથા
ના મૃત્યુ સુધી માત્ર બહાલા ! સ્વર્ગમાંયે એ કથા— ૧૦૭

“ છે આ હૃદય-સાચું હૃદય રસ પ્રેમની ભુક્તિ ભર્યું
છે આ હૃદય-સાચું-હૃદય બહાલા ! થવાને આપનું
છે આ હૃદય-સાચું-હૃદય નીતિભર્યું ન્યાયે ભર્યું
છે આ હૃદય-સાચું હૃદય-જીવન પથે જે જીવતું— ૧૦૮

“ જહેને ન હું સ્હાઈ શકું-તહેને ન હું પરણી શકું
જહેને ન હું ભૂલી શકું, તહેને ન હું ત્યાગી શકું
જહેને ન હું માની શકું, તહેને ન હું પામી શકું
સ્હાતું રહ્યું જહેને હૃદય, છેડી ન હું તેથી રહું— ૧૦૯

“ બહાલા ? વિવેક-વિચારથી એ સત્ય છે અવગત થયું
કે લગ્ન સાચા સ્નેહનું છે લગ્ન માત્ર અમીભર્યું
ને લગ્ન એ સુખ સંપત્તિ સંસારમાં આપી શકે
ને અક્ય સાચું માત્ર સાચાં સ્નેહી સંભાળી શકે— ૧૧૦

“ અભિપ્રાય અંતરનો હૃદયના રાજ્યમાં જે ધારશે
તો પ્રાપ્ત પ્રેમપ્રભૂત્વથી તરશે તહમે ને તારશે
દુનિયા ફરે છે શું ? તહમે દરકાર એની ના કરો
જીજ્યું તહમાં આય એવા સિદ્ધ પથે પરવરો— ૧૧૧

“ સુધા વિના ચંદા નહિ દીપી શકે સંસારમાં
સુધા વિના આ હૃદયના જીવન તણી ઝેરી કથા
સ્હાઈ રસિક જીવન અરેરે ! બ્રહ્મ કેમ મધ શકે ?
જે આર્યપ્રેમ હૃદયમહિં તે ના કદી ઉડી જશે— ૧૧૨

“ વ્હાલા ! નથી અપરાધ તોયે શાને માટે ત્યાગતા ?
 વ્હાલા ત્હમારી રહીશ હું જીવતાં સુધી કંઈ સર્વથા
 મ્હારે નથી મ્હારા હૃદયનો ત્યાગ કરવો કે રીતે
 મ્હારે નથી મ્હારા જીવનને બ્રષ્ટ કરવું કે રીતે— ૧૧૩

“ છો સુગ-દિવ્ય-રસિક-સાચા પ્રેમગાતા ઓ પ્રભુ !
 તો હું વધારે આપને આ વિષયમાં શું ફેલી શકું ?
 હું તો ત્હમારી છું અને તે માર્ગમાં રે'વા સદા
 સુધા વિના ચંદા તણો સ્વામી ન કોઈ થશે કદા— ૧૧૪

✽ ✽ ✽ ✽ ✽ ✽

“ એના રસિક વિચાર આવા પ્રેમના જોઈ શક્યો
 ત્યારે ન મ્હારા હૃદયમાં આનંદનો અવધિ રહ્યો
 જાણી શક્યો હું માત્ર આ સંસારમાં આ શુદ્ધ છે
 પ્રેમાળ સાચી પ્રેમદાતાનું જીવન અદ્ભૂત છે— ૧૧૫

“ એના હૃદયના પ્રેમની સાચી પરીક્ષા થઈ ગઈ
 ત્યારે હૃદય ઉન્મત્ત થયું કંઈ પ્રેમબળ આવેશથી
 ને મ્હેં કરાર કર્યો હૃદયથી હૃદયને વ્હાવા હવે
 વ્હાઈશ હું ચંદા ! ત્હને-ચંદા હવે તું શાન્ત રે' !— ૧૧૬

“ મ્હેં માત્ર ત્હારું હૃદય જોવા પ્રયત્ન એ પૂછ્યા હતા
 ના કે ત્હને કંઈ ત્યાગવા ના કે ત્હને ભૂલી જવા
 ના કે ત્હને કંઈ ત્રાસ આપીને કંઈ રાજી થવા
 રે ! માત્ર ત્હારા પ્રેમની કરવા પરીક્ષા શાન્તિદા !— ૧૧૭

“ તું શુદ્ધ છે, રસરૂપ છે, કર્તવ્ય ત્હારાં ઇષ્ટ છે
 પ્રેમાળ ત્હારી યોગ્યતા અદ્ભૂતને કંઈ શ્રેષ્ઠ છે

તું મ્હાય છે મ્હાનારને સાચા હૃદયના લાવથી
ના સ્વાર્થ કે ના છે કગામ, તૂજ જીવનમાં સુંદરી !— ૧૧૮

“ રસ શુદ્ધિ સત્ત્વ પ્રદેશમાં તહે લાવ છે મ્હારા ભયા
યશ યોગ્યતાની સફલતા છે તૂજ જીવનમાં સર્વથા
ના ત્રાસ કે ના કે પીડા ઉત્પન્ન થશે તૂજ સંગમાં
મીઠું-મધુર-શાન્ત-સાધુ જીવન વીતશે રંગમાં— ૧૧૯

“ મીઠા મધુરા બોલ ત્હારા ને કરારો દિવ્ય છે
તૂજ સ્મરણ શક્તિ સતેજ મ્હારે હૃદય જોવા આખરે
બૂલીશ ના તું કોઇ દિન સંસારના સરદારને
ત્હારા વિચાર-વચન-જીવન કંઈ એક છે તે એક છે— ૧૨૦

“ તે દિનથી, તે રીતથી હું માત્ર એનો થઈ રહ્યો
ને દિન પ્રતિદિન પ્રેમ એનો પામતો વધતો ગયો
એના સ્મરણમાં મગ્ન થઈને માત્ર એને માનતો
ચંદા ચતુર ચિત્તે વસી હું મર્મ એનો પામતો— ૧૨૧

“ જે પ્રેમ પ્રીતિને રૂપે મ્હારા હૃદયમાં આવતો
અદ્ભૂત એનો યોગ મ્હારી જીંદગી નિભાવતો
સ્થિર શુદ્ધિ સાધન રૂપ થઈ સંસારમાં વધતી ગઈ
વિચારના વેદાન્તમાં પ્રિયતમ પ્રતિમા પરવડી— ૧૨૨

“ મ્હાતો રહ્યો ચંચળ રહી નિજ-ધર્મથી એ કર્મમાં
ચંદા વિનાનાં સ્વપ્ન ના સંસારમાં વીતી શક્યાં
પામ્યો મધુર અમંગ મ્હારા કર્મનો કંઈ એ વિધે
જીવ્યો કંઈ જીવ તાપથી સંસારની શિદ્ધિ લીધે— ૧૨૩

“ મ્હાતો હતો તહેને ત્યગ્નય નહિ, કંઈ નક્રી થયું
મ્હારું હૃદય એ મર્મમાં ઉન્મત્ત થઈ વધતું ગયું
આવો ભલે પરિણામ એનું કાંઈ પણ સંસારમાં
દરકાર એની ના રૂઢી વધવા કંઈ વ્યવહારમાં— ૧૨૪

“ જહેને જીવન ગણી શક્યો હું મોહ તે પામી શક્યો
જહેને હૃદય માની શક્યો, તહેને કંઈ મ્હાતો રૂઢો
નીતિ-અનીતિના બધા મ્હેં પ્રશ્ન વિસારે મુક્યા
દીલને ગમ્યું તે દીલ કરે, દરકાર રહિત થઈ સદા— ૧૨૫

“ મ્હેં માન્યું મ્હારું શ્રેય એના પ્રેમમાં વધતાં જવું
મ્હેં માન્યો મ્હારો પ્રેમ માત્ર પદાર્થ એની કલ્પના
રસ બુદ્ધિ રાજ્ય પ્રવેશમાં ચંદા કરી-ચંદા બની
હું મિત્ર એને માનતો મ્હેં ધર્મ એ જાણ્યા વળી— ૧૨૬

“ હૃદય ચંદા, થઈ ચંદા
મધુરી મોહીની ચંદા
હૃદયના રાજ્યની ચંદા
થઈ સરદાર તે ચંદા— ૧૨૭

“ જીગર ચંદા, હૃદય ચંદા
રસે રસ બુદ્ધિ તે ચંદા
મુઘાકરને મુઘા માની
મુઘા વરસાવતી ચંદા— ૧૨૮

“ હતો આધાર એનો હું
 ઘણા આધાર મ્હારી તે
 ઉભયનું ઐક્ય આશામાં
 વધ્યું વિચાર-આચારે— ૧૨૬

“ ન જે મ્હાનારને મ્હાએ
 ફહો ખીનું કરે તે શું ?
 ન જે પ્રીતી શકે પોખી
 ફહો જીવી શકે તે શું ?— ૧૨૭

“ ન માને પ્રેમને નીતિ
 ન નીતિ પામી તે શકશે
 ગણે ના જ્ઞાન-શુદ્ધિમાં
 પ્રિયાને તે હસે છે શં ?— ૧૨૮

“ અનુભવ ઇશ્કનો જાહેને
 થયો ના તે થયો તો શું ?
 અનુભવ ઇશ્કનો જાહેને
 થયો ના તે જીવ્યો તો શું ?— ૧૨૯

“ હૃદય જાહેને હૃદય ગણતું
 હૃદય જાહેને શકે પામી
 હૃદય જાહેને જીવન ગણતું
 જીવે તે જીવંતી સાચી— ૧૩૦

“ વિચારોમાં કરી ચંદા
વિચારોને સુધારીને
વિચારોમાં વધી ચંદા
વિચારોને વધારીને— ૧૩૩

“ વિચારોમાં વધેલો ઇશ્ક
આચારે શક્યો આવો
વિચારે બુદ્ધિની પ્રિયા
અધ વ્યવહારની ચાવી— ૧૩૪

“ ઉભય જે ઐક્યને પામ્યાં
ઉભય તે સૃષ્ટિ જોતાં'તાં
ઉભય જે રાજ્યને પામ્યાં
ઉભય સરદાર બનતાં'તાં— ૧૩૬

“ હવે ચંદા વિના દરકાર
દુનિયામાં રહી કોની ?
ન કેા ચંદા વિના નીતિ
હૃદયને પાળવી પણ રહી— ૧૩૭

❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖

‘ મહાર્ મને ચંદા તણું જે ઐક્ય જે રીતે થયું
એ પ્રેમ ને એ ઐક્યની મીઠી કથા મહેં મિત્રને
ખુલ્લું કરી મહાર હૃદય કંઈ તાંત્ર છૂપાવ્યા વિના
રસમમે અધ રાજી રહી વિસ્તારીને સઘળી રહી— ૧૩૮

❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖

“ સ્હાનારને સ્હાવાની નીતિ શ્રેષ્ઠ માવ ગણી શકયો
 સ્હાનારને સ્હાવાની રીતિમાં હૃદય ધરતો રહ્યો
 પાખ્યો મધુર પદાર્થ જહેના યોગથી ને સ્વપ્નથી
 એ સ્વપ્નમાં ને યોગમાં મ્હેં પ્રેમ પોખ્યો મમ થઇ— ૧૩૯

❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖

“ ગાંડો ગણો તોયે હજૂ હું એ હૃદયને સ્હાઉ છું
 ડાહ્યો ગણો તોયે હજૂ હું પ્રેમ-ચંદાનો ગણું
 હું એક છું ને એકલો એ મોહીનિને માનતો
 મ્હારી કયા હો પાપમય કે પ્રેમમય પણ શ્રેષ્ઠ હો !— ૧૪૦

❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖

“ ત્યાં મિત્ર બોલ્યો ” પ્રેમમાં જે નીતિ નર રાખે નહિ
 તો પ્રેમ લેની ઉન્નતિનો રસ્તો કદી બનશે નહિ
 ને જ્ઞાની થઇને નીતિ સાથે એકય જે રાખ્યું નહિ
 તો માનજે કે મિત્ર ! ત્હારું જીવન સહુ એળે ગયું— ૧૪૧

“ ધીમે ધીમે શરૂઆતમાં જે પાપ કંઈ નિર્જીવ હશે
 તે પાપ તો પરિણામમાં કદ રૂપ મ્હોડું ધારશે
 ને પાપીને તે પાપનું દેવું બધું ભરવું પડે
 નીતિ ત્યજી ઉન્મત્ત થયો રડતો રહે છે આખરે— ૧૪૨

“ ત્હેં પાપ કરવા ચત્ત કીધો પાપ પણ પુર કર્યું
 નીતિ ન સમજ્યો તરવની કરવું ધટે ના તે કર્યું
 શોધી : શક્યોના સિદ્ધિ ત્હારા કર્મની કે ધર્મની
 છે નિંદા આ આચાર ત્હારા મિત્ર ! જે માને કંઈ— ૧૪૩

“ ના જહેને તું પરણી શકે તહેને તે કાં આઈ રહ્યા ?
તહેં મોહમય એ જાળમાં હાથે કરી પગને ધર્યો
છે નીચ જે વ્યવહારને પરિણામ જહેનું ત્રાસ છે
પ્રીતિ કરે રે ! કાણુ એમાં દુઃખ જોવા આખરે ?— ૧૪૪

“ આ મિત્રનો ઉપદેશ મીઠો એ સમય તો મ્હેં ગણ્યો
ને નીતિમાં પ્રીતિ કરી જીવતું હવે દૂર પાપથી
સંકલ્પને નિશ્ચય કરી આવા બધા ઉઠી ગયો
રે ! પણ પ્રભાતે મોહીનિના દર્શને ઉન્મત્ત થયો— ૧૪૫

“ રે ! તે સમય ચંદા મધુરી એકલી ઉભી હતી
ત્યાં તે અગાસીમાં અને કંઈ ગાન પણ ગાતી હતી
ધીમે મધુરો સુર એનો કર્ણમાં આવી પડ્યો
ઉભો થયો શય્યા ત્યજીને મોહીનિ પાસે ગયો— ૧૪૬

“ ગાતી હતી તે ગાન મીઠું કાવ્ય પણ મ્હારું હતું
ને એ મધુરા કંઠથી મોહક રીતે સરતું હતું
દેખી મ્હને સરમાધ ગઇ તે ગાન પણ ધીમું પડ્યું
ને એકદમ પાસે જતાં ગાતું બધું અટકી રહ્યું— ૧૪૭

“ ધીમે હસી મીઠું વદી કે “આજ કાં મોહું થયું ?
શું ઉઠવું જોવું નથી એ સુત્ર જાણા ! આપનું ?
હું તો લહમારી રાહ જોતી આમ અહિં ઉભી હતી
કે કેમ ના દર્શન થયું ? સંકા કંઈ કરતી હતી— ૧૪૮

“ કે શું શરીર નરમ હશે કે ઉમ્મ બહુ આવી હશે ?
કે ઉઠીને કંઈ કાવ્ય લખવા શાન્ત થઇ બેઠા હશે !

શંકા હવે સધળી ગઈ ને ત્રાસ પણ ઓછો થયો
દેખી અને દર્શન કરી અવધિ નથી આનંદનો !—

૧૪૯

“ તે મોહીનિના શબ્દ મીઠા સાંભળી ઘેલો થયો
પ્રેમાળ એવી પ્રેમદાતા ત્યાગવાનો માર્ગ શો ?
તે આપ છે સાચી રીતે ને ઐક્ય છે ગાઢું થયું
તો મૂર્ખ થઈ હું કેમ આવી સુંદરીને પરહરે ?—

૧૫૦

“ ઉપદેશ મહારા મિત્રનો મહેં વ્યર્થ ગણી પરહરો
“આનારને આતું સદા” સંકલ્પ મહેં એવો કર્યો
આવે ભલે પરિણામ એનું દુઃખ કે ત્રાસે ભર્યું
તોયે ત્યજું ના દેવી આવી મોહીનિને સુતનુ—

૧૫૧

“ ધીમે ધીમે સંકલ્પ આ સિદ્ધિ રૂપે સાચો થયો
આનારને આવાની હું ગાંડાધમાં વૂટેતો ગયો
માન્યા નહિ મહેં શબ્દ કોઈ મિત્રના કે ધર્મના
વિચાર એ વેદાન્ત મહારા કર્મનું એ પર જવા—

૧૫૨

“ હું આહિં, એને આહિં, મહારો ધર્મ હું માની રહ્યો
સર્વસ્વ સાધન હુંદગીનું કર્મ એક પ્રમાણુતો
પ્રિયનું સ્મરણ પ્રિયતા વિષે પદ પ્રેરતું-હિલું થતું
આશા ભરેલું ઐક્ય એ આચારમાં વધતું હતું—

૧૫૩

“ સુખ સ્થિતિ એનું સ્થાન, મહારે માન એની મોહીનિ
રસ સ્વર્ગનો અનુભવ મહેં ઉત્પન્ન થયો એ રીતથી

- વિશ્વાસમાં વેદાન્ત કંઈક વિચારનું ઉભું થયું
ચંદા થઈ ચિત્ત-વિત્ત મ્હારું બુદ્ધિનું બળ પામતું— ૧૫૪
- “ એ પ્રેમ એની યોગ્યતાનો કાયદો એ કાવ્યમાં
નિયમ વડે નીતિ વધી પ્રીતિ વધી વ્યવહારમાં
તે એમ હું પામી શક્યો રે ! પ્રેમની ઉંચી દશા
પ્રેમી થયો હું પ્રેમમય, બસ પ્રેમમય કંઈ સર્વથા— ૧૫૫
- “ મ્હાનારને મ્હાતો રહ્યો ને મસ્ત થઈ ફરતો હતો
હું કોઈ પણ રીતે ન પરવા કોઈની કરતો હતો
માન્યું હવે મ્હેં શ્રેય મ્હારું મોહીનિના પ્રેમમાં
ને ઐક્ય એ અંતે થશે સિદ્ધિ મ્હને ઉદ્ધારવા— ૧૫૬
- * * * * *
- “ તોમે અરેરે ! પાપ કાંઈ ગુપ્ત તો રહેતું નથી
ધીમે ધીમે આ વાત મ્હારા પ્રેમની ખુલ્લી થઈ
જાણ્યું પિતાએ પુત્રીનું ચારિત્ર્ય છે નીચું થયું
ને કાંઈ વિષયી પાપીના રસ ઐક્યમાં ફૂળી રહ્યું— ૧૫૭
- “ ને પાપ કરનારો હતો હું એમ પણ સમજી શક્યો
ત્યારે પિતાના ક્રોધનો અવધિ ન કાંઈ પણ રહ્યો
એનો હતો જે પ્રેમ ને રસભાવ કંઈ મ્હારા પ્રતિ
તે સર્વ કંઈ બદલાઈ જતાં વાર કંઈ લાગી નહિ— ૧૫૮
- “ વિદ્વાન્ પણ પાપી હતો તો પ્રેમ ક્યાંથી સ્થિર રે ?
માતા-પિતા બંને હવે ધિક્કારથી જોતાં મ્હને

ને પુત્રીને સંસર્ગ મ્હારો રાખવા કીધી મના

ને નીતિનો ઉપદેશ મીઠો કંઈ કર્યો સુખી થવા— ૧૫૯

“ તું પાપીણી ! તહેં આ કર્યું શું ? પુત્રી તું કોની હતી ?

શેા ધર્મ ત્હારો કન્યકાનો તે ન તું સમજી કંઈ

કુંવારી વયમાં કામ આવાં કેમ તું કરતાં શીખી ?

ત્હારા પિતાના કુળનો ના સાચવ્યો તહેં ધર્મ કંઈ— ૧૬૦

“ મ્હેં કેળવી ગાની કરી નીતિ શીખાવી ધર્મની

તે સર્વપર તહેં ફેરવ્યું પાણી અલી ! નીચ છોકરી !

તહેં જ્ઞાનમય વિચારમાં આચાર તો ના સાચવ્યો

દુષ્ટા ! ત્હને હું શું ફહું ? ધિક્કાર હો ! ધિક્કાર હો !— ૧૬૧

“ મ્હેં માન્યું મ્હારી પુત્રી મ્હારા કુળને ઉદ્ધારશે

નીતિ શીખેલી નીતિ પર રહીને સદા સુખી થશે

તું ગાની થઈ, તે જ્ઞાન ત્હારા શ્રેયનું સાધન થશે

તે સર્વ મ્હારી માન્યતાઓ છે ઠરી જુડી હવે— ૧૬૨

“ વ્યભિચારના વ્યવહારમાં આરંભમાં તું ઉતરી

મ્હાતાં શીખી ચંદાળને ના ખ્હીક પણ મ્હારી ધરી

રે ! પાપીણી ! તહેં પાપ પથે પ્રેમ રાખ્યો મુખ થઈ

ધિક્કાર છે, ધિક્કાર છે, કાળું કર્યું તહેં છોકરી !— ૧૬૩

“ પિતા ત્હને પુત્રીને એકાન્તમાં ચાલ્યો ગયો

રે ! ક્રોધ એનો બહુ હતો ને ક્રોધથી બળતો હતો

- પિતા જતાં માતા હવે તે પુત્રીને શું ફહી રહી ?
કે દુષ્ટ મ્હારી કન્યકા આવી અરે ! ક્યાંથી થઇ ?— ૧૬૪
- “ જો આમ જન્મી કુખ મ્હારી ત્હેં લગ્નવી છોકરી
તો દુષ્ટ ! તું ન્હાની વયે રે ! કાં અલી ! ના ગર્ભ મેરી ?
શું પુત્રી મ્હારી પાપ કરતાં શીખશે ન્હાની વયે ?
દેખી બધું આ, દર્દ મ્હારા દીલને વીંધ્યા કરે— ૧૬૫
- “ તું હોત ના તો ઠીક હતું કે આમ ચિંતા ના રહે
જે કન્યકા છે દુષ્ટ ત્હેનું દુઃખ માતાને દહે
ધિક્કાર છે તું ઝેર પીને દેહ ત્હારો દે ત્યજ
કે દેખવું ને દાઝવું એવું કંઈ રહેશે નહિ— ૧૬૬
- “ શું જ્ઞાન ત્હારું-પાપનું સાધન થયું આવી રીતે ?
વ્યભિચારના વ્યવહારમાં ડૂબી ગઇ શું આ રીતે ?
ન્યાં પ્રેમ નીતિની હતી આશા અનીતિ ત્યાં થઇ
જે જીવન દિવ્ય ગણ્યું હતું તે બ્રહ્મ આમ થયું હરિ !— ૧૬૭
- “ મુજ કલ્પનાનું કેન્દ્ર આમ જાયું ફરી-જુહું થયું
પીવું હતું જ્યારે અમી ત્યાં ઝેર પીવાને મળ્યું
મ્હારી હતી જે કન્યકા મ્હારી પવિત્ર રહી નહિ
મ્હારા મનોરથ મન મહિં ડૂબ્યા નિરાશ થઇ ગઈ— ૧૬૮
- “ તું કોણ ? ત્હારો ધર્મ શો ? તે ખ્યાલમાં રાખ્યું નહિ
જે યોગ્ય ના કરવું-કરી ત્હેં મૂર્ખતા વ્હોરી બધી
તે મૂર્ખતા ઝેરી બધી ત્હારું જીવન લૂંટાવશે
પાપી મનુષ્ય ન પામવા રમરવાઈમાં કદી શાવશે— ૧૬૯

“ શો ધર્મ ત્હારો ત્હેં ન રાખ્યો તે કંઈ પણ ધ્યાનમાં
તું અંધ થઈ-વિષયાંધ થઈ, પાપી થઈ અવતારમાં
ન્હાની વયે નીતિ ત્યજી જે જન અનીતિમાં જતું
ના સુખ તે પામી શકે તે હૃદય રોજ રહે રડયું— ૧૭૦

“ પાપ કરી પસ્તાશે માનવ આખરે -
ત્હેં છે કીધું ત્હારું જીવન બ્રહ્મ જે
ત્હારી અનીતિ તૂજ દુઃખતું કારણ થશે
પામીશ પાપીણી ! તું મ્હોટાં કષ્ટ જે— પાપ ૧૭૧

“ જહેને માટે જીવન તું ત્હારું રચે
ત્હેને દેવા છેહ કર્યો ત્હેં યત્ન જે
કેમ કરી તું શુદ્ધ સતી જગમાં થશે ?
ના જે સાચવ્યું શિષ્ય સરખું રત્ન જે— પાપ ૧૭૨

“ પાપી વ્હારે પીડા પોતે હાથથી
જાણે ના કે શું છે સાચો ધર્મ જે
ધીમે ધીમે લોપ હૃદયનો થઈ જતો
જીવનશક્તિ જાણે કો ના કર્મ જે— પાપ ૧૭૩

“ કીર્તિ ત્હારી કોઈ કવિ ગાશે નહિ
ત્હારો નહિ આ દુનિયા ત્હારું સ્થાન જે
જ્ઞાન ઘટે, ગૌરવ ઘટે એ રીતથી
ના એ વિષે રેશે ત્હારું માન જે— પાપ ૧૭૪

“ દુનિયામાં છે ડાહ્યું કાણુ નીતિ વિના ?
 નીતિ ત્યાગી તહેણે મુમાળ્યું સર્વ જો
 નીતિ એને લીધે માનવ શ્રેષ્ઠ છે
 નીતિ એ છે જીવનનો બળમંત્ર જો— પાપ૦ ૧૭૫

“ ત્હારે માટે ત્હારો ધર્મ વધારજો
 ત્હારે માટે જોજો ત્હારાં કર્મ જો
 સુખી સાચે ધન્ય રૂજને રાખશે
 જો તું સમજીશ મુજ જીવનનો મર્મ જો— પાપ૦ ૧૭૬

“ માતા પિતાનો ક્રોધ જોઇ કન્યકા બહીલી પડી
 સુણી બધા એ શબ્દ કડવા દર્દથી રોતી રહી
 માતા પિતાનો ક્રોધ એના ત્રાસનું કારણ થયો
 દુઃખી થઇ-બહીલી પડી-રોતી રહી-આરામ શો ?— ૧૭૭

“ ધીમે ધીમે ઉન્મત થઇ વિચારના એ ત્રાસમાં
 માંદી પડી-શીકી પડી-માંડી થઇ બ્યવહારમાં
 દીક્ષ દર્દનું ઔષધ નથી હકીમો કને-વૈદ્યો કને
 તો કાણુ એની જીંદગીને ફૂલતી તારી શકે ?— ૧૭૮

“ પસિમત ત્હેનો પ્રેમ નહોતો માત્ર અલ્પસમય તણો
 કે બાલ્ય ખોટો દંભ નહોતો ધક્કના આચારનો

પ્રેમાળને મીઠું હૃદય સાચું હતું સઘળા રીતે
તો ત્રાસ એવો કેમ એવા યોગપર વેડી શકે ?— ૧૭૯

“ ભયભિત થઈ શીઝી પડી દીલ દઈથી રોતી રહી
જ્ઞાલા વિનાની વિયોગીની રસશાન્તિથી રે ! બ્રજ થઈ
અમૃતમય જીવન ગયું ને ઝેર કંઈ પીવું રહ્યું
પ્રિયતમ વિનાનો પ્રેમ તહેનું રૂપ છે દુઃખમય ધણું— ૧૮૦

“ એનું હૃદય ઉન્નત હતું—અસ્થિર હતું ઉત્તમ થવા
પ્રિય એક ઇષ્ટ પદાર્થ એના હૃદય બળતો પામવા
ઈચ્છા હતી એની અનુપમ ઇશ્કને અંગે થવા
તહેણે કર્યું તે સર્વ કંઈ તોયે મનોરથ પૂર્ણ ના— ૧૮૧

“ વિશ્વાસથી જ્ઞાણ હૃદય—વ્યવહારથી જીવું થયું
ને જ્યાં હતું એનું વલણ એ માર્ગ પર આવી રહ્યું
સંકલ્પ કંઈ સિદ્ધિ તણો સુંદર થયો—ઉત્તમ થયો
તોયે ન તહેને ગોચ્ય એવો એક રસ્તો પરવડયો— ૧૮૨

“ પ્રીતિ—પ્રભૂતાનું વલણ જોતું વધારે ના વધ્યું
ના સ્થુલ તહેનું રૂપ તહેના અંત્ય અંગે જઈ જાયું
પૂરી થતાં આશા પ્રભૂએ ઇશ્કને છેદયો હવે
સંધાય પણ સંધાય ના તે સ્વપ્ન જોવું એ પળે— ૧૮૩

“ આધારથી ઉભો થયેલો ત્રાસ તહેને વિંધતો
તહેના હૃદયનાં સત્ત્વ અણુઓને કંઈ ચુસી જતો

ને ચિત્ત અંચળતા લજીને શુન્ય રૂપે યામ ગયું

એનું હૃદય એનું રૂઢું ના જીવવું ભારે થયું—

૧૮૪

“ શું પ્રેમ છે અપરાધ જેથી સહન બહુ કરવું પડે ?

શું પ્રેમ છે કંઈ ત્રાસમય કે ત્રાસ અંતે નીવડે ?

સુખ શોધતાં એ સ્નેહપથમાં દુઃખ કાં ઉભું થતું ?

વિયોગમાં શે બહાલ બહાલાનું હૃદયને પગવતું ?—

૧૮૫

“ ચંદા ! સુધાકર-સ્નેહનો વિષમ અનુભવ કાં થયો ?

ત્હારું હૃદય ત્હારું રૂઢું ના યોગ એવો કાં મળ્યો ?

આનારને તું આય છે, છૂટી થવા ઇચ્છા નથી

તોયે અરેરે ! કેમ તું ત્હારા હૃદયથી દૂર થઈ ?—

૧૮૬

“ ઇચ્છયું ન જો ત્હારું થયું તો પ્રેમ એ શાને હતો ?

ઇચ્છયું ન જો ત્હારું થયું તો પ્રેમ એ શે પોષવો ?

શોષાઈ જાય શરીર-શુદ્ધિ-ચિત્ત-બુદ્ધિ એ પથે

તો મૂર્ખ થઈ એ મોહમાં રડવા જવું કાં આપરે ?—

૧૮૭

“ ત્હેં પ્રેમ ત્હારો સાચવ્યો તોયે ન સુખ ધરી શકી

તું મૂર્ખ ત્હારો પ્રેમ ના આસમ દેઈ શક્યો કંઈ

આવું અને સહવું ભલે ચંદા ! એ સદ્ગુણો હશે

પણ એ પદે જે સસિકતા તે રૂખવા દોરી જશે :—

૧૮૮

“ સુધા વિના ન જીવાય એવો યોગ ત્હારા પ્રેમનો

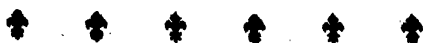
ત્હારા હૃદયને માત્ર સ્વરૂપ સમય મહિં ચીરી ગયો

તું તેજ છે, તું જો હતી, પણ હૃદય રહિત થઈ ગઈ

તું પ્રેમમય, પણ પ્રેમ સાચો, માત્ર રોવાને અલી !—

૧૮૯

“ છે પ્રેમ એ પીડા ” ત્હને અવગત વિયોગ વડે થયું
 “ છે પાપ આવો પ્રેમ ” એવું તત્ત્વ પણ તૂળને મળ્યું
 આરામ ના ઉભો રહે, સુખ સ્થાન ને સચવાય નહિ
 નિંદા કરે દુનિયા બધી, એ પ્રેમપીડા પાપની— ૧૯૦

“ એના પિતાએ એક દિન એકાન્તમાં બોલાવીને
 ધિક્કાર ને કોપેભરેલા શબ્દથી વીંધ્યો મ્હને
 ત્હેં પાપીએ આ પાપ કરતાં ધર્મ કંઈ રાખ્યો નહિ
 ને મીડી મ્હારી કન્યકાની જીંદગી ઝેરી કરી— ૧૯૧

“ મ્હેં માન્યું કે તું જ્ઞાની મ્હારા સ્થાનને શોભાવશે
 ને જ્ઞાનની મીડી મધુરી વાત કંઈ સુણવા થશે
 સારા પુરૂષની સંગતિમાં સર્વ કંઈ સાઈ બને
 તે બાવનાથી મ્હેં કરી ત્હારી કદર, રાખ્યો ત્હને— ૧૯૨

“ તે બાણુતો તું હોષશ કે હું કેટલો મ્હાતો હતો !
 ને ત્હાં માન વધારવા હું કેટલું મથતો હતો !
 મ્હેં પુત્ર સમજી પુત્રી મ્હારી પ્રેમથી સોંપી હતી
 કે સુઝ નરના સંગમાં તે ખીલશે નીતિ ભરી— ૧૯૩

“ ત્યાં કર્મ ત્હેં કેવાં કર્યા છે પાપમય-ઠગાધથી
 ત્હેં જ્ઞેન બનતી છોકરીને આમ હાં દુઃખી કરી ?
 કે પાપમય ત્હેં પ્રેમ એને શીખ્યો એકાન્તમાં
 ધિક્કાર ત્હારા ક્રુષ્ણને ને જ્ઞાનને પાપી અધ્યા !— ૧૯૪

“ ઓ પાપી ! તારું પાપ, તારા દુઃખનું કારણ થશે
 વિશ્વાસુને દેઈ દેગો તહેં પાપ જે કીધું હશે
 તહેં સ્થાન તારું સાચવ્યું, ના, માન તારું સાચવ્યું
 નીચ ! જ્ઞાન તારું આજ દેખ્યું, ઝેર ને જીલમ ભર્યું— ૧૬૫

“ તું છોડી દેજે સ્થાન આ, બોલ્યા વિના બીજું કંઈ
 હું માત્ર મ્હારી જાત સમજી, છોડી દઈં છું શાન્ત થઈ
 નહિંતર ખતાવત સ્થાન તારા પાપનું પરિણામ શું ?
 ને દેઈ દેગો વિશ્વાસુને રડવું પડે છે કેટલું ?— ૧૬૬

“ જા, જા, હવે ઝેરી હૃદય ! વિશ્વાસ તારો શું કરે ?
 તહેં પુનિત મ્હારી કન્યકાના યોગ્ય જીવનને હર્યું
 હાથે કરી તહેં મૂર્ખ તારા દુઃખને ઉભું કર્યું
 ના સ્થાન કોઈ સુખમય નીવડો ત્હને એ આપ દઈં— ૧૬૭

“ ઉપરોક્ત એના શબ્દ સંધળા સાંભળીને હું રડ્યો
 મ્હેં પાપીએ હાથે કરી મ્હારો ફજેતો આદર્યો
 એમાં દઈં હું દોષ કાને ? કાણુ ગુન્હેગાર છે
 ને સત્ય તે સમજી શક્યો કે પાપ પીડાઓ કરે— ૧૬૮

“ ને મિત્રનો ઉપદેશ મીઠો સ્મરણમાં આવી ગયો
 મ્હેં વાત માની હોત એતો ત્રાસ આ દેખત ન હો !
 રે ! માનને મ્હારી પ્રતિષ્ઠા સર્વ કંઈ આલ્યાં ગયાં
 ને સ્થાન તે ત્યજવું પડ્યું હીલ દઈંથી દુઃખી થતાં— ૧૬૯

“ તે સ્થાનને છોડી હવે રહેવા ગયો બીજે સ્થલે
 ને દુઃખમય સ્થિતિ થઇ દીલ દર્દથી રોવા હવે
 જહેની કૃપાથી જીવતો વ્યવહાર સર્વ અલ્પવતો
 તહેની કૃપા ઉડી જતાં હું એકદમ દુઃખી થયો— ૨૦૦

“ નહોતી કમાવાની કંઈ ચિંતા, હવે આવી પડી
 આરામથી રહેતો હતો, રોતો રહ્યો વારે ઘડી
 મ્હેં નોકરીને શોધવાના યત્ન પણ બહુએ કર્યા
 તોયે અરેરે ! કાણ જાણે યત્ન નિરર્થક ગયા— ૨૦૧

“ ખાવાને માટે ખાણું પણ નાણું જતાં ભારે થયું
 જ્યાં ત્યાં ફર્યો હું જહાવરો ને તેજ પણ ઉડી ગયું
 ને કાંઈ મિત્ર મળી જતાં હું યાચના કરતો હતો
 કે કાંઈ આ દુઃખી જીવનને સ્થાય રૂપે નીવડે— ૨૦૨

“ ને કાંઈ મિત્ર ઉદાર મ્હારી આપત્તિ ઉતારવા
 કંઈ આપતો બનતી મદદને દિન કંઈ આજી થતા
 ને મ્હારે માટે નોકરી કંઈ શોધવા મથતો હતો
 તોયે અભાગીને લીધે એ યત્ન નિરર્થક જતો— ૨૦૩

“ થાક્યા બધા એ મિત્ર મ્હારા, યત્ન બહુ બહુયે કરી
 તોયે મળી ના કાંઈ રીતે પાપી નરને નોકરી
 ધીમે ધીમે રે ! હાલ મ્હારા સર્વથી જૂઝા થયા
 તે કેમ હાય ! હવે થશે ઉદાર આવી રીતમાં ?— ૨૦૪

“ હું કાવ્ય ગ્રંથ લખેલ મ્હારા લેખને ફરતો હતો
 કે કાંઈ આનું કંઈક આપી હમ્મ એનો લાઈ જશે

તોયે ન કાળ્યાં તે ક્રિયામાં, કોઇ આલકન્ય થયું
જહેવો હતો તહેવો રૂઢો અપવાસનું તપ આદ્યું— ૨૦૫

“ રે ! પાપ મ્હારું દિન પ્રતિદિન આપનું સ્થાનક થયું
ના શાન્તિ પામ્યો તે સ્થલે જીવવું બધું ભારે પડ્યું
ધીમે ધીમે એ પાપની ચિંતા મ્હને સળગાવતી
શાને બળું ? ફરું બહાવરો અસ્થિરને ઉન્મત થઇ ?— ૨૦૬

“ એકાન્તમાં મ્હારા હૃદય પર ત્રાસ બહુ આવી પડ્યા
બળે મ્હને સેતાન કોઇ ડરાવતો—રીખાવતો
રોતી રૂઢેતી આંખ હરદમ, ત્રાસને પીડા વડે
ધાર્યું ન મ્હારું થાય, પામ્યો માનના, કોઇ સ્થલે— ૨૦૭

“ જે નીતિને નમતો રૂઢે ના, કોણુ ત્હેને વંદશે ?
નીતિ વિના, પુનિત નહિ નર, કેમ તે સુખી થશે ?
નીતિની રીતિ ના ગણે આસમ ક્યાંથી પામશે ?
જે પાપ પીડા ના કરે તો, કોણુ નીતિ પર રૂઢે— ૨૦૮

“ સંસારમાં સ્થિતિ મનુષ્યની પાપમાં પડતો રૂઢે
ત્હેની નિરંતર ત્રાસમય તે સત્ય હું પામ્યો હવે
હેરાન જ્યાં હાથે થયો, ઉદ્ધાર કોણુ કરી શકે ?
નીતિ વિના ન મનુષ્ય કો આરામ કંઈ પામી શકે— ૨૦૯

“ મ્હું માન્યું મ્હારું જ્ઞાન મ્હારા સુખનું સાધન થશે
આરામ-એનો ઇષ્ટ એના સર્વ બળથી જન્મશે
પામીશ સર્વ પદાર્થ મ્હારા જીવનના અવલોકનમાં
ઇચ્છા જે આવી હૃદયમાં ના સફલ થઇ તે સમયમાં— ૨૧૦

“ એક દિન હું એકાન્તમાં અસ્થિર થઈ બેઠા હતો
 ને ગત જીવનના સર્વ વિચારો બધા કરતો હતો
 હું કેવી સ્થિતિમાં હતો ને હાલ થું કરતો હતો ?
 આરામમય એ જીંદગીનાં દ્રવ્ય હું જોતો હતો— ૨૧૧

“ હું ક્યાં હતો ને ક્યાં ગયો ને સ્થિતિ આ શી ભોગવું ?
 જ્યાં માન મ્હારે બહુ હતું ત્યાં “ દુષ્ટ ” ફહી નિદે સહુ
 ને જે મધુરી મોહીનિને પ્રેમથી બોલાવતો
 ત્હેને ત્યજી આવ્યો અહિં તે હું હતો કેવો અહો !— ૨૧૨

“ દિવસ ધણાયે વહી ગયા રે ! સ્થાનએ છોડી દીધે
 ને મુખ મીઠું ના ફરી દોખ્યું હજૂ આવી રીતે !
 કે હાલ એના શા હશે જે તે મ્હને મ્હાતી હશે ?
 કે થું મ્હને તે પાપી માનીને હવે બૂલી હશે— ૨૧૩

“ રે ! પ્રેમના આરંભમાં તે કેટલી ઉન્મત હતી !
 ને કેમ તે કેવી રીતે બોલાવવા મથતી હતી ?
 ધીમું મધુરું હાસ્ય એનું કેટલું મીઠું હતું !
 ભૂતકાલની એ ભાવનાઓ હૃદયમાં પ્રકટી સહુ !— ૨૧૪

“ તે કેવી રીતે કાવ્ય મ્હારાં ચોરીને ગાતી હતી !
 કેવો હતો તે કંઠ મીઠો આત્મનું મીઠું અમી !
 “ વ્હાલા ” ફહીને બોલતી તે ચુબતી કેવી મ્હને !
 તે દ્રવ્ય સખળાં સ્મૃતિના બદલથી નયન આગળ તરે— ૨૧૫

“ દેખી મ્હને તે કેવું મીઠું મંદમંદ હસતી હતી
 ને પ્રેમની સાનો મ્હને કેવી રીતે કરતી હતી !

ને એકલાં પડતાં અમ્હે શા વિષય સ્નેહે ચર્ચતાં !

ને સુખ સાચા સ્નેહનું કેવું અનુભવતાં હતાં—

૨૧૬

“ ને જ્યારે જ્યારે હું જરા કૃત્રિમ રીસ ખતાવતો !

ને પ્રેમ તહેનો શોધવા ચલ્નો કંઈ કરતો હતો !

ત્યારે થતા શા હાલ એના કેવી તે વ્હીલી પડી !

બહાલા ! ક્ષમા કરશે મ્હને એ બોલતી કેવું રડી !—

૨૧૭

“ કોધી થઇને હું કદી ના બોલવાનું બોલતો

તોયે બિચારી તે મ્હને રીઝાવવા મથતી અહો !

ને સર્વ રીતે સર્વ મ્હારી ચિત્તવૃત્તિને સમજતી

શેને હું ખુશી થાઉં એવા ચલ્ન એ કરતી હતી—

૨૧૮

“ એના પિતાના આશ્રયે આરામ પણ કેવો હતો !

ને તે હિંમત પુરૂષનો રસભાવ પણ કેવો હતો !

મ્હાતો હતો તે શુદ્ધ ચિત્તે પુત્ર સમ માની મ્હને !

ના બેદલાવ કંઈ હતો વૈભવ હતો કેવો મ્હને !—

૨૧૯

“ ના ત્રાસ કે પીડા હતી—ખાવા તણી—સુવા તણી !

ને સર્વ મ્હારી જરૂરીઆતો પૂરી પણ પડતી હતી !

ને કેવું મ્હાઈ માન એની સંગતિએ સાચવ્યું

એ રંગમાં મ્હેં મગ્ન થઇને સુખ કેવું અનુભવ્યું !—

૨૨૦

“ ને કાવ્ય લખતો મસ્ત થઈ વાંચી વળી સંભાળવતો

ત્યારે પિતા રાજ થઈ શાખાશી શી દેતો હતો !

“પુસ્તક લખી પૂરાં કરો પ્રસિદ્ધ તે સદ્ગુણ કંઈ

ને આમ આવા ચલ્નનું ફલ મનને છે ફાંકું !—

૨૨૧

“ આ સત્ય પ્રીતિથી ભયો વિશ્વાસ તે કેવો હતો !
 ને તે ઉદાર પુરુષ મ્હારું હિત કેવું ધચ્છતો !
 માતા મધુરી મોહીનિ ચંદાની પણ કેવી હતી !
 મ્હાતી મ્હને જાણે ન હોઈ, હું તનય એ પેટનો !— ૨૨૨

“ મ્હારું શરીર અસ્વસ્થ કદી કોઈ પ્રસંગે થઈ જતું !
 તો ત્યાં મ્હને સુધારવાના યત્ન પણ કેવા થતા !
 મ્હેનત બિચારાં એ બધાં કેવી રીતે કરતાં હતાં !
 ના દ્રવ્ય કે થમનો કંઈ હિસાબ તે ગણતાં હતાં !— ૨૨૩

“ ચંદા હતી કેવી બિચારી કેવી મીઠી છોકરી !
 એણે મ્હને આરામ દેવા ભોગ ના દીધા કમી !
 મ્હારી થઈ તે કેમ ને હું પાપી કાં એનો થયો !
 વિચારના વ્યવહારમાં હું દ્રવ્ય તે જોતો હતો !— ૨૨૪

“ આવા બધા વિચાર હું અસ્થિર થઈ કરતો હતો
 ભૂતકાલનો વૈભવ ગુમાવ્યો તે લીધે રડતો હતો
 ને દેખતો'તો મુખ મીઠું મોહીનિનું મર્મમાં
 રોતો હતો હું એકલો આંસુ ભરીને આંખમાં— ૨૨૫

જ જ જ જ જ

“ ખાવા મળે ના તે સમયખર ખ્યાલ ખાવાનો થતો
 કારણ અભાવ પદાર્થનો છે મોહ એથી પ્રકટતો
 ભૂતકાળ બ્રહ્મ થઈ જતાં ભૂતકાળ ભાવ વખારનો
 એ કામદો અંતર પ્રમાણ મહત્વનો સાચો બધો— ૨૨૬

“ સ્થિતિ સદંતર સ્નેહીઓની એક સરખી ના રહે
ના સ્નેહ સાધન સર્વથા અનુકુળ ઉત્તમ રહી શકે
ઇચ્છા પ્રમાણે ઈશ્કમાં ના યોગ રમવાના મળે
ઇચ્છા પ્રમાણે ના અનુભવ ઈશ્કનો લેવાય છે— ૨૨૭

“ ના સ્વપ્નમાંયે ખ્યાલ જે સ્થિતિ તણા મ્હારે હતો
તહેવી વિચિત્ર પરિસ્થિતિમાં કેમ હું ઉભો રહ્યો ?
છોડી શકું ના સ્થાન જે ઇશ્વર તણા હુકમ ચક્રી
તે સ્થાન મ્હારે છોડવું શાને પડયું સંસારથી ?— ૨૨૮

“ દુનિયાની ના દરકાર મ્હારા દીલમહિં કંઈ પળ્યુ હતી
તોયે અરેરે ! શક્તિ એની સખલ સાચે સર્વથી
ઇચ્છા ન એની હોય તો આશક કરી કંઈ ના શકે ?
એની દયા ના હોય તો તે પ્રેમ શો આરામ દે ?— ૨૨૯

“ પ્રીતિ પ્રભૂતાનું મહત્વ મનાય છે દુનિયા વડે
વિચિત્ર કંઈ એવો અનુભવ થઈ ચૂક્યો અંતર હ્રદે
મસ્તી મધુરી ગઈ હોડી ને જ્ઞાનનું ગૌરવ ખટયું
ધાર્યું થયું ના પ્રેમમય સંકલ્પના સંસારનું— ૩૩૦

“ મુજ ચક્ષુમાંથી દ્રષ્ટિની સૃષ્ટિ હરાઈ ગઈ હવે
મુજ હૃદયમાંથી હૃદયની પર્યાપ્તિ દૂર થઈ હવે
મુજ જીવનમાંથી જીવનની શક્તિ છૂપાઈ ગઈ હવે
જ્યાં પ્રેમમય સ્થિતિ પ્રભૂએ ફેરવી જુલમ વડે— ૨૩૧

❖ ❖ ❖ ❖ ❖

“ વાગ્યા હશે દશ-બાર રાત્રીના ફૂલે અનુમાનથી
જન્મૃત હતો હું એકલો દુનિયા બધી સુતી હતી

ધીમો ધીમો દિપક હતો બળતો ત્યાં મહારા ખંડમાં
બેભાન બેઠો એકલો ને દ્વાર પણ ખુલ્લાં હતાં—

૨૩૨

“ એવે સમય ત્યાં મિત્ર મનહર એકદમ આવી ચડ્યો
એણે મ્હને બેભાન દેખી એકદમ બગૃત કર્યો
ગાંડા વિચારો આમ કરતાં બુદ્ધિ ચક્રમ્ થઇ જશે
ચિંતા ન કરીએ ચિત્તથી ધાર્યું હરિનું સહુ થશે—

૨૩૩

“ એવો મ્હને ઉપદેશ દઇને કંઈક શાન્ત કર્યો મ્હને
ને સ્થિર સ્વત્વ નિહાળી મહાર્ વાત આ કીધી મ્હને
“ કે ચાલ, ત્હારી મીડી ચંદા, ત્હારે માટે તલપતી
ગંભીર છે એની દશા, જીવી હવે શકશે નહિ—

૨૩૪

“ હું ધારું છું કે એતના ચંદાની ત્હારા દર્શને
તે દેહને છોડી જશે, તે માત્ર ઈચ્છે છે ત્હને
ત્હેં સ્થાન છોડ્યું જ્યારથી તે ત્યારથી માંદી હતી
ને તુજ વિયોગે આમ એની શક્તિ સાવ જતી રહી—

૨૩૫

“ એના પિતાએ એને માટે યત્ન બહુ વિધ વિધ કર્યા
તોયે ન ફાવ્યો કોઇ રીતે છોકરી સુધારવા
દીલ દર્દનું ઔષધ નથી હકીમો કને-વૈધો કને
તો કાણુ એની જીંદગીને ફૂલતી તારી શકે ?—

૨૩૬

“ વૈધો ફૂલે છે “ દર્દ આ છે માત્ર મનના ત્રાસનું
ત્હને દવા કોઇ નહિ સુધારશે કોઇ રીતે
જો માત્ર મનના ત્રાસનું કારણ કંઈ શોધી શકા
ને ત્રાસ તે ઓછો થવા ચૂનો કરો તો ફાવશે ”—

૨૩૭

“ નહિંતર ત્હમરી છોકરીની જીંદગી ટકશે નહિ
 ને જીવશે તોયે કદી ડાહી થઇ શકશે નહિ
 છે પ્રેમનો આઘાત એના દર્દની કારણ-ક્રિયા
 માટે મથો એ છોકરીનો ત્રાસ કંઈ ઓછો થવા ”— ૨૩૮

“ પિતા હવે સમજ્યો કે “ ચંદા જે ત્હને મ્હાતી હતી
 તે પ્રેમ કંઈ ઓછો નહોતો, એક્ય કંઈ ઓછું નહિ
 સાથે રહેતાં સ્નેહ જે ઉભય હૃદય પામી શક્યાં
 ત્હને ન કંઈ તોડી શકાતો યત્ન લાખ કરોડ હો !— ૨૩૯

“ ને શક્તિ સાચા પ્રેમની છે સર્વથી વિશાલ જ્યાં
 ત્યાં ત્રાસ કે જીલમવડે તે વલણ સાખ્ય કરાય ના
 રે ! જ્ઞેને મ્હેં ફહાડી મૂક્યો એના વિના ચંદા જશે
 તો હું અભાગીનું જીવન દુઃખમય બધું અતે થશે— ૨૪૦

“ છોડી ગાળું કે છોકરો, સંતાનમાં તે એકલી
 એના વિના વૈભવ બધા શા કામ મ્હારે આવશે ?
 ચંદા ગઇ તો શું રહ્યું ? એના વિના જીવાય શે ?
 મીડી અને ગુણુરા એવી કન્યકા કોને મળે ?— ૨૪૧

“ ચંદા છે મ્હારી ભાવના ને કલ્પનાની કન્યકા
 જીતી શકા છે તે ત્રિચારી હૃદય મ્હારું સર્વથા
 એણે મ્હને આરામ દેવા-ભાવથી સેવા કરી
 તે સર્વ હું ભૂલી ગયો ને મૂર્ખ થઇ દુઃખી કરી— ૨૪૨

“ એણે કરી છે ભૂલ જે તે ભૂલ છે ભૂંડી ભલે
 તોયે અરેરે ! આ પિતા ચંદા નહિ ભૂલી શકે

- કે આમ એની જીંદગીનો અસ્ત પણ જોઇ રહે
 ચ્હાનારને પરણાવું ચંદા જો કદી જીવતી રહે— ૨૪૩
- “ ચંદાને માટે દ્રવ્યના દેદારની પરવા નથી
 ચંદાને માટે જ્ઞાતિના આચારની પરવા નથી
 ચંદાને માટે નીતિની દ્રષ્ટિ ડૂબાવી રાખશું
 જહોના વિના ચંદા મરે એને હવે બોલાવશું ”— ૨૪૪
- “ આવા બધા નિશ્ચય કરી એણે મ્હને એવું કહ્યું
 કે કોઇ પણ રીતે તહમારા મિત્રને લાવો અહિં ”
 એને કહ્યો કે ક્ષમ્ય છે સધળા ગુન્હાઓ આપના
 આવો અહિં, આવો ફરી, છે નત્ર મ્હારી પ્રાર્થના— ૨૪૫
- “ મ્હેં મૂર્ખ થઇને જે ન કરવું યોગ્ય, તે સધળું કયું
 જાણી શક્યો નહિ શ્રેય સાધન પુત્રીના રસપ્રેમનું
 ને જે પ્રમાદ કરી ચૂક્યો તે સોસવો બારે પડ્યો
 ચંદા જશે તો જીંદગીને જીવવા આધાર શો ?— ૨૪૬
- “ હું મૂર્ખ થઇને આપનો આચાર કંઈ સમજ્યો નહિ
 કર્તવ્ય ધર્મ પ્રણાલી ત્હારા પ્રેમની કે પ્રેયની
 જે શ્રેયની વ્યવહાર ત્હારી વિદ્વતાનો ચાલતો
 ત્હેના વિના ચંદા મરે તો, આવીને હિંગારશો— ૨૪૭
- “ મ્હેં આપના અપમાનમાં, અવધિ કંઈ રાખ્યો નહિ
 ના ઐક્ય સમજ્યો આપનું—ચંદાતણું હતો કંઈ
 હું ધર્મજ્ઞાતા ધર્મ સમજ્યો, પ્રેમનીતિ ના ભણ્યો
 તેથી હું બને પ્રેમીઓના ત્રાસનું કારણ થયો— ૨૪૮

“ યાચું હવે એની ક્ષમા, ચંદા સુખી જેથી થશે
જો યાચના આ લક્ષમાં લઇને સુધાકર આવશે
આવો હવે કાંઈ રીતે, ભૂત-ત્રાસને ભૂલી જશે
જહેવો હતો ઉદાર હું, એવો હવે તો સમજશે— ૨૪૬

“ સંદેશ આ મ્હારો જઈને મિત્રને સમજાવશે
તોયે ન માને તો લખેલો પત્ર મ્હારો લઈ જશે
જે પત્ર એની આંખમાંથી આંસુ અંતે લાવશે
ને પ્રેમથી મ્હાતો હશે ચંદાને તોતે આવશે ”— ૨૫૦

“ એ પત્રને સંદેશ લઈ, આવ્યો છું હું ત્હારી કને
તો ચાલ મિત્ર! ઉદાર થઈ, ચંદાને કેમ ભૂલી શકે ?
એનો પિતા ત્યારે હવે ત્હને માનથી બોલાવતો
તો કેમ ત્યાં ન તું જાય, જે રસસ્થાન તું ઇચ્છી રહ્યો ?—૨૫૧

“ હું ધાડું છું કે તું હવે તે સ્થાનને શોભાવશે
ને મૃત્યુમુખે જઈ પડેલી મોહીનિને બચાવશે
છે સર્વરીતે ક્ષમ્ય તે અપરાધ ત્હારા કંઈ થય
માતાપિતા તે મોહીનિનાં પ્રેમથી બોલાવશે— ૨૫૨

“ ત્હારે હવે આ યોગ્યતક ગુમાવવી સારી નથી
ભૂતકાલનો વૈભવ અને રસપ્રેમ તું છૂટીશ ફરી
દુઃખત્રાસની આવી પીડાઓ એકલો આહિં બોગવે
તે સર્વ કંઈ ઉડી જશેને સુખ સાચું આવશે ”— ૨૫૩

“ જો માનતો ના હોય મ્હારી વાત આ મુખે ફહી
તો પત્ર એ પિતાતણો વાંચી, વિચાર પરિસ્થિતિ
એ પત્ર એણે એમ ફહી આપ્યો મ્હને વાંચી જવા
ત્હેમાં હતી બહુ આર્યના આ પાશીને તેડાવવા— ૨૫૪

- “ આ પત્રથી ઓ મુત્ર સાધુ ! ક્ષમ્યગણુ અપરાધ સહુ
ને મ્હારી-એની જીંદગી ઉદ્ધારવાને આવ, તું
હું માનું છું કે મ્હેં ત્હને છે ત્રાસ આપ્યો બહુ રીતે
તોયે બધું ભૂલી જવા ઉદાર તું થું નહિ થશે ?” — ૨૫૫
- “ આવીશ તો પામીશ મ્હારું માનને વૈભવ બધા
ચંદા ત્હને મ્હાલી હશે તોતે હંવે ત્હારી સદા
હું લગ્ન ઉભયનાં કરીને ઐક્ય એવું સાચવું
કે કોઈ પણ રીતે ઉભયને ત્રાસ પીડા ના રહે— ૨૫૬
- “ મ્હેં વલણુ એના પ્રણયનું નિરખ્યું નહિ નીતિવડે
મ્હેં સત્ત્વ સાધન સખલ એના રનેહનું ભોયું ન તે
અધિકાર ઉપર ઇસ્કનો વિચાર પ્રાપ્ત થયો નહિ
ત્યારે પ્રમાદ વખો જીવનમાં-ભૂલ આવી થઇ ગઇ— ૨૫૭
- “ મ્હેં જે કયું તે માત્ર સઘળું ન્યાયને રસ્તે જવા
નહોતો કદી એ યત્ન મ્હારાં હૃદય ઉભય દુલવવા
ભૂતકાળની એ ભૂલને મ્હારો પ્રમાદ ગણી શકું
તો કેમ નહિ તું ક્ષમ્ય કરશે રૂપ ગુન્દાનું થયું ?— ૨૫૮
- “ તું આવ અહિં સત્કાર ત્હારો રનેહથી કરવા બધાં
બેઠાં અને કંઈ રાહ જુએ આવ સુધાકર ! હવાં
સદલાગ્યથી સંસારમાં ભૂતકાળ-ભૂલ જણાય છે
ને તે પદે વધતો રહેલો ત્રાસ ઓછો થાય છે— ૨૫૯
- “ ચંદા-સુધાકર ઐક્ય ત્હારું રનેહનો મંસાર હો !
સુખી રહો ઉભય હૃદય એ મુજ હૃદયનો ભાવ હો !
કલ્યાણકર પ્રીતિવડે કલ્યાણ ઉભયનું થજો !
ને રનેહી સાચાં સર્વરીતે વિશ્વમાં વિજયી રહો ! ૨૬૦

(પ્રથમ ખંડ સમાપ્ત.)

દ્વિતીય ખંડ.

“ મહેં મિત્રે જે જે વાત ફહી, તે લક્ષ દધને સાંભળી

ને પત્ર તે પિતા તણોયે લક્ષ લખ વાંચ્યો વળી

સુણી બધી એ દુઃખમય ફહાણી બહુ દુઃખી થયો

શું પ્રેમ મ્હારો આ રીતે છે સર્વને દુઃખ રૂપ થયો ?— ૨૬૧

“ મ્હાતો હતો જહેને હું એતો મૃત્યુને મુખે પડી

મ્હારા વિયોગે સ્થિતિ એની આવી, આવી, રડી રડી

તે મુઝ-મીઠું સરલ હૃદ શે ? દુઃખ કેમ સહી શકે ?

આઘાત એ જીરવી શકે ના ત્રાસના કામળ હૃદે ?— ૨૬૨

“ મહેં સ્થાન એ જ્યારે ત્યજ્યું, આવું કંઈ કહ્યું હતું

કે હું ભલે જાઉં પરંતુ દુઃખ એ ચંદા તણું

ચંદા બિચારી એકલી મ્હારા વિના દુઃખી થશે

ને એમ એ વિયોગ એના મૃત્યુનું કારણ થશે. ”— ૨૬૩

“ એતો પિતા એના હૃદયનું સ્થાન ના સમજી શક્યો

હૃદે ન તે આરામ એના હૃદયનો તો દષ્ટ શક્યો

એણે ન કરવું યોગ્ય, એવું કામ, ક્રોધી થઈ કર્યું

પસ્તાશે તે જ્યારે જણાશે, રૂપ એના હૃદયનું. ”— ૨૬૪

“ શું સ્નેહમય જીવન કદી કોઈ કંઈ છેદી શકે ?

રે ! કાણ સાચાં સ્નેહીઓનું અસ્તિત્વ શે તોડી શકે ?

સ્થિતિ ન સમજે સ્નેહના વ્યવહાર કે વિચારની

તે અન્યને દુઃખી કરે તે આય પોતે દુઃખી વળી ”— ૨૬૫

“ આ કલ્પના મ્હારી મ્હને સાચી જણાઈ આ સમય
ને સાચી પ્રીતીનો સદા છે અંતમાં મ્હોટો વિજય
તે સત્ય પણ અવગત થયું ને હર્ષ હું પામ્યો કંઈ
મીઠી હવે મળશે મ્હને ચંદા રસિકડી સુંદરી— ૨૬૬

“ મ્હેં એમ કંઈક અનુભવ્યો આનંદ મ્હારા હૃદયમાં
ને કંઈક ત્રાસવડે તાપો કેવી હશે એની દશા ?
તે મૃત્યુ મુખે જઈ પડેલી શું નહિ જીવી શકે ?
ને જીવશે નહિ તો અરે ! મ્હારી દશા કેવી થશે ?— ૨૬૭

“ ઓ પ્રભૂ ! આ દીન હૃદયપર દ્રષ્ટિ મીઠી રાખજો !
ને કાંઈ પણ રીતે દયાળુ ! દેવીને તું બચાવજો !
એના વિના હું નહિ હવે જીવી શકું કાંઈ રીતે !
તો ઐક્ય આ ઉભય હૃદયનું દીર્ઘ-સ્થિર ટકાવજો !— ૨૬૮

“ ત્હારા પ્રતાપે હું છું એના પ્રેમને જીતી શક્યો
ને ત્હેમ હું ત્હારા પ્રતાપે સ્થાન એ પામી શક્યો
ત્હેં ત્રાસ કે જીલમ વડે વીંધ્યો નથી વ્હાલા ! કદી
જે જે સુખો મ્હેં ભોગવ્યાં તે સર્વ છે ત્હારી રતિ !— ૨૬૯

“ હું મૂખ ને અજ્ઞાની ત્હારી શક્તિ શી ખાણી શકું ?
તોયે ફૂલ કે તું કરે છે સર્વ કંઈ સ્લાપણુ ભર્યું
હું જોઉં છું હરદમ દયા. સુખ-શાન્તિ, ત્હારા કર્મમાં
રે ! મૂર્ખ માત્ર ન માનતું કેમી મીઠી તૂજ યોજના !— ૨૭૦

“ મ્હેં પ્રાર્થના વ્હાલા પ્રભૂની આ રીતે મનમાં કરી
ને ત્યાર બાદ થયો હવે તૈયાર, જોવા સુંદરી

ત્યાંથી અમ્હું ધીમે ધીમે, ને સ્થાન છોડી નીકળ્યા
રસ્તામાં પણ અંદાપરતે વાત કંઈ કરતા હતા—

૨૭૧

“ દેખી મ્હને અંદા હવે તે કેવી શાન્ત સુખી થશે !

ને કેવી ત્હેની પ્રેમદ્રષ્ટિ આ હૃદયને લાગશે ?

સુતી હશે બેભાન તોયે ભાન ત્હેનું આવશે

દેખી મ્હને રાજ થશે—સાજ થશે—સુખી થશે !—

૨૭૨

“ એને હવે સંયોગ મ્હારો, દર્દની મીઠી દવા

ધીમે ધીમે ચૈતન્ય એનું પામશે જુદી હવા

ધીમે ધીમે તે બોલશે ને રિમતદાસ્ત કરી જશે

ને મૃત્યુ ત્રાસ બધું હવે દેખી મ્હને ન્હાસી જશે—

૨૭૩

“ પામીશ હું તે પૂન્ય-પ્રીતિ જીંદગીમાંયે ફરી

સાધીશ હું સ્થિતિ હવે સંસારમાં સુખો તણી

હૈયું હવે હરદમ એનું હાથ રહેશે પ્રેમમાં

ત્હેને હવે ના ત્રાસ કોઈ કો રીતે રીખાવશે—

૨૭૪

“ આવા બધા મીઠા મનોરથ હું કંઈ કરતો હતો

ને સ્નેહીમિત્રની સંચ હું પગલાં કંઈ ભરતો હતો

અંતે હવે તે સ્થાન આવ્યું સ્વર્ગમય મ્હારે હૃદે

ધીમી પડી ધીમી ગતિ મ્હારા ચરણની તે સમે—

૨૭૫

“ જહેણે મ્હને કંઈ દુષ્ટ માની એકદમ ત્યાગ્યો હતો

ત્હેની સમક્ષ કરી જવું એ ત્રાસથી મુજ રહ્યો

ને જ્યાંથી મ્હારાં માન-પ્રીતિ સર્વ નષ્ટ થયાં હતાં

રે ! કેમ જાઉં ફરી હવે હું નક્કર થઈને મર્ખ ત્યાં ?—

૨૭૬

- “ ત્યાં સર્વ શું દેખી મ્હને નિંદા નહિ મ્હારી કરે ?
 ને પાપી પાપભર્યો ગણી શું સર્વ નહિ છેટાં રહે ?
 ને સર્વજન શું ત્યાં મ્હને સત્કારથી બોલાવશે ?
 કે પાપીને દેખી બધાં ગુસ્સે થશે-કૂરળ થશે ?— ૨૭૭
- “ શું સ્નેહીઓના સ્નેહમાં એ પાપ પીડા રૂપ થયું ?
 અધિકાર શું ઉડી ગયો ને સર્વથી બહીવું રહ્યું ?
 જહેને હસી હું બોલાવતો રસપ્રેમને મમતા ભરી
 તે સર્વ શું શત્રુ થયાં મ્હારાં હવેરે ! ઓ હરિ !— ૨૭૮
- “ મ્હેં જે કર્યો અપરાધ કંઈ અપરાધ તે જાનો નથી
 મ્હેં જે કર્યો અપરાધ કંઈ અપરાધ તે થોડો નથી
 વિશ્વાસુને દીધો દગો તે ના વધારે શું કરે ?
 ને કામ જે કાળું ક્યું તે પાપ, પીડા ના ભરે ?— ૩૭૯
- “ જો જાઉં તોયે ત્રાસ છે, ના જાઉં તોયે ત્રાસ છે
 ના જાઉં તો મીઠી મધુરી મોહીનિ તો ના જીવે
 ને જાઉં તોયે જીવંતી જે સ્થાનમાં ઝેરી થઈ
 તે ઝેર પીવાનું હવે સામર્થ્ય કંઈજ રહ્યું નથી— ૨૮૦
- “ માને છે મન જાવું પરંતુ હાથ ! પગ પાછા પડે
 કે શું બતાવીશ મુખ મ્હાં સ્નેહીઓને તે સ્થળે ?
 સત્કારથી બોલાવશે પણ પાપ ના ભૂલી જશે
 ને જે હૃદય ખાટાં થયાં તે કેમ હાથ ! મીઠાં થશે ?— ૨૮૧
- “ મ્હેં સ્વાર્થ મ્હારો સાધવા છે અન્યને ગાંડાં ગણ્યાં
 ને મ્હાં ધાર્યું થાય એવી મોજ નીચી યોજના

ને પાપને મહેં પ્રેમ માની છંદગી હોમી દીધી
તોયે હવે તે ત્રાસ જીવવાની શક્તિ રહી નથી— ૨૮૨

“ માતા સમાન મધુરી પેલી લક્ષ્મી તો કેવી હતી !
તહેજે મ્હને માન્યો હતો રે ! પૂત્ર એના પેટનો
એને હવે હું કેમ “માતા” એમ બોલી રીઝવું ?
ન્યાં પાપીએ એના હૃદયને એકદમ ખાટું કર્યું— ૨૮૩

“ પિતા સમાન પવિત્ર તે પુરુષ શું શું બોલશે ?
દેખી મ્હને રાજી થશે કે એકદમ ગુસ્સે થશે ?
કે માન હું પામીશ કે અપમાન ત્યાં મ્હારું થશે ?
આવા બધા એ ત્રાસમય વિચાર હું કરતો હવે— ૨૮૪

“ દેખી મ્હને ત્યાં એકદમ શીક્ષો, દયાલુ મિત્ર તે
કહ્વી શક્યો મનની બધા કે મિત્ર આ શાને સહે ?
તહેજે મ્હને તે ત્રાસમાંથી મુક્ત કરવા મિષ્ટ કંઈ
બોલ્યો બહુ ફાપણુ ભરેલા શબ્દ શાન્ત ને સ્વસ્થ થઈ— ૨૮૫

“ તું ત્રાસ તે બ્હોરી વૃથા, શો સાર સ્નેહી ફાડશે ?
છે કહ્મના ત્હારી બધી જુડી હવે આવી પળે
ત્યાં કાઠપણુ અપમાન ત્હારું કોઈ કંઈ કરશે નહિ
દેખી ત્હને રાજી થશે, કે “ કોઈ કંઈ બળશે નહિ— ૨૮૬

“ જો ત્યાં નહિ તું જાય તો ચંદ્રને કાણુ બચાવશે ?
ત્હારા વિના એના હૃદયનો વૈષ કોઈ રૂણો નથી
તું જ્યારે એની છંદગીના સુખનું કારણ થશે
ત્યારે મ્હને કે કોણુ ત્હારું માન નહિ ત્યાં આવે ?— ૨૮૭

“ આતુર છે સ્નેહી બધાં જોવા ત્હને સ્નેહી ! ફરી
ત્યારે પડે તું આમ શીકો, રીત એ સારી નથી
તું ત્રાસમય વિચાર એ સઘળા હવે દેજે ત્યજી
કે જે નિર્થક બ્રહેમ ત્હાં તેજ-સત્ત્વ લીધે હરી— ૨૮૮

“ ઉપદેશ મહારા મિત્રનો મ્હને શાન્ત કંઠક કરી શક્યો
તોયે હૃદયનો ત્રાસ તો એવોને એવોયે રહ્યો
ને જે થવાનું હોય તે થાઓ, હવે પરવા નથી
તે ત્રાસ-તાપ હતો તથાપિ, મસ્તી આવી ઉપડી— ૨૮૯

“ ને એકદમ આવેશમાં આવી જતાં ઉપર ગયો
ને મિત્ર મહારોયે મ્હને એવે પ્રકારે અનુસર્યો
બંને અમ્હે જે ખંડમાં ચંદા ખિમાર સુતી હતી
તે ખંડમાં દાખલ થયા અસ્થિરને ઉન્મત્ત થઈ— ૨૯૦

* * * * *

“ પિતા અને માતા ખિચારી કન્યકાનાં ત્યાં હતાં
ને રાહ મહારી જોઇને અસ્થિર થઈ બેઠાં હતાં
વિચાર એ કરતાં હશે, ” શું ના સુધાકર આવશે ?
ને આવશે નહિતો મધુરી કન્યકા પુરી થશે— ૨૯૧

“ બેઠાં હતાં બેભાન જહેવાં દુઃખને ત્રાસે ભર્યા
ને વારેવારે પુત્રીનું નિસ્તેજ મ્હેં જોતાં હતાં
શું આમ આ ઉડી જશે ને જીવંતી પૂરી થશે ?
ચંદા વિના “બાપુ” કે “બા” એ શબ્દ કાણજી બોલશે ?—૨૯૨

“ ચંદા હતી સુતી ખિચારી એક રમ્ય પલંગમહિ
ને દેહ આગ્રહિત હતો તે, એક સાલ રજાથી

નિસ્તેજ ત્હેની મુખમુદ્રા માત્ર બહાર રહી હતી
સુતી હતી આંખો મીચીને કંઈક નિદ્રામાં હતી—

૨૯૩

“ માતા અને પિતા ઉભયતો કાચપર બેઠાં હતાં
તે કાચ-પુત્રીના પલંગની એકદમ પાસે હતો
-હોતાં ભલે દર્દી તથાપિ તેઓ પણ બહીલાં હતાં
તે ચિત્ત ચિંતાવશ થઈ આઘાતથી રોતાં હતાં—

૨૯૪

“ -હોતું જવું હું ત્યાં ગયો, ત્હેની કને, ત્હેની કને
ત્હેને ફરી ના જોઈશ ” તે સુતી હતી રે ! તે સ્થલે
ચંદા મધુર રસિક મુક્તિ દ્રષ્ટિએ અતે ચહી
બિમારને બેહાલ દેખીને હૃદય રોયું ફરી—

૨૯૫

“ અસ્થિર ચિત્ત ઉન્મત્ત થયું-ધેલું થયું-ગાંડુ થયું
થું હું મધુર તે મોહીનીના હાલ એ જોઈ શકું ?
ચ્છાતો હતો ત્હેને ન હું દુઃખી કંઈ જોઈ શકું
પ્રીતિ-વિમુગ્ધ જીવન-હૃદયના ત્રાસમાં હોમી શકું !—

૨૯૬

જ જ જ જ જ

“ ચંદા હૃદય રસરાજ્યમાં રમતી હતી-ભમતી હતી
ચંદા હૃદય રસરાજ્યમાં સરદાર શ્રેષ્ઠ થઈ હતી
ચંદા સુકાન સ્વરૂપ ચ્છાઈ હૃદય-નાવ ચલાવતી
અસ્થિરને ઉન્મત્ત હૃદયમાં માત્ર તે ચંદા હતી—

૨૯૭

“ તે ત્યાં હતી, હું જ્યાં હતો, જ્યાં ગાન હું ગાતો હતો
જ્યાં મધુર એનાં સ્વપ્ન લાવી યાદ હું રોતો હતો
ને જે સ્થલે તે મોહીનીની આકૃતિ કંઈ નાચતી
ત્હેવે સ્થલે હું એકલો અસ્થિર થઈ ઉભો હતો—

૨૯૮

- “ મ્હારું હૃદય મ્હારું હતું, મ્હારું જીવન મ્હારું હતું
તોયે બધું તે મ્હેં હૃદયની દેવીને સોંપ્યું હતું
વિમુક્ષ જહેની વાસના અવહાર સર્વ ચલાવતી
તહેને બળે હું દ્રવ્ય મ્હારા ઇષ્ટનું જોતો હતો— ૨૬૬
- “ પિતા અને માતા હવે દેખી મ્હને રાજી થશે
જ્યારે જીવન નિજ કન્ધકાનું છે સુધાકર, માનશે
સુધા વિના સ્થિતિનું ગૌરવ કોણ પણ સમજી શકે ?
પ્રીતિ વિના પ્રારબ્ધ નીતિનું ન કોઈ રચી શકે— ૩૦૦
- “ ચંદા તહેને ચ્હાતાં હૃદય સંસારમાં સાચું થયું
તે સત્યતાનું તેજ તૂજને રક્ષવાને આવતું
સત્કાર તહેનો થાઓ તહેની ઔપધી અદ્ભૂત થજો
ને મુજ હૃદય મ્હારા હૃદયની શાન્તિનું સાધન થજો !— ૩૦૧
- “ સુતી હશે બેહાલ તહેની બુદ્ધિ તો જગૃત થશે
પામી હશે જે ત્રાસ તહેનો ત્રાસ તો ઓછો થશે
બૂલી હશે જે ભાન તહેનું ભાન અંતે આવશે
વ્યાધિ વિમુક્તજીવન હવે કર્તવ્ય ગતિએ પહોંચશે— ૩૦૨
- “ દેહાન્ત દેહ સ્વરૂપ એની સત્યતાનું પામશે
રસબુદ્ધિની રસજગૃતિમાં દેહ પણ લીલો થશે
મીઠું મધુરું સ્વપ્ન જહેનું ચાલતું ચ્હાતાં મ્હને
તે સ્વપ્ન તહેની આકૃતિના ચિત્રથી જુદું થશે— ૩૦૩
- “ બોલી શકે બેભાન થઈ તે ભાન કંઈ બૂઝું નથી
ત્હેમાં હૃદય મ્હારું રહે છે એજને સુંદર થઈ

ઉભય હૃદય અદ્ભૂત સાચી ઐક્યતાને પામશે
ચંદા ચતુર-સુધા મધુર-મનુષ્યને માને થશે—

૩૦૪

“ વિચાર આશા આમ મહારા હૃદયમાં રમતાં હતાં
ચિંતા-વિષાદ વિમુક્તિની યુક્તિ કંઈ રચતાં હતાં
ભુદ્ધિ પ્રદેશ ગતિ શરીરને જહેમ-તહેમ નચાવતી
ને તહેમ તહેમ કર્તાવ્ય મહારી ભાવના ઉભી થતી—

૩૦૫

❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖

“ દેખી મહને રાજી થયો પિતા અને ઉભો થયો
આવ્યો ભલે તું ભાઈ! મહારી જીંદગી ઉદ્ધારવા
તહારા વિના આ સ્થાનમાં હું સુખ દેખી ના શક્યો
સાધન ભલે વિધવિધ અહિંયાં સુખ દેનારાં હતાં—

૩૦૬

“ તહેં જ્યારથી આ સ્થાન છોડ્યું ત્યારથી પીડા વધી
ને એકની આ એક મીડી કન્યકા મરવા પડી
મહેં એને માટે ડોક્ટરોનાં ખીલ બહુયે ચૂક્યાં
તોયે અરેરે! યત્ન કોઈ કામ આવ્યો ના જરા—

૩૦૭

❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖

“ આરંભમાં તે એકલી એકાન્તમાં રોતી હતી
ને કોઈ અન્ય ખોલાવતું તોયે ન કંઈયે ખોલતી
વાચાળતા એની બધી ધીમે ધીમે તો નષ્ટ થઈ
ને હોય જાણે શુન્ય, ના, તે તહેમ તો ફરતી હતી—

૩૦૮

“ તે નિત્ય માત્ર ઉદાસ રૂઢી, બ્યવહાર નાચે નિભાવતી
ખાવાપીવાનો ખ્યાલ પણ તે સાચવી શકતી નહિ

- ને બેડી બેડી તક-તરંગો માત્ર તે કરતી હતી
તે એકલી રોતી કદી ને એકલી બળતી હતી— ૩૦૯
- “ ખેલાંની પેઠે ના હવે શૃંગાર તે ધરતી હતી
તે બાણે હોય વિરાગી એવો વેષ તે કરતી હતી
કાળાં કદી-ધોળાં કદી, તે વસ્ત્ર અંગે ધારતી
ના રેશમી-રંગીન સાડી તે હવે ધરતી હતી— ૩૧૦
- “ એણે ત્યજ્યો વૈભવ બધો મહારા જીવનને છાજતો
તે માત્ર એની કલ્પનાનો શોખ ત્યાં ઉભો રહ્યો
એણે ત્યજ્યું અમૃતમય ભોજન અને ગાંડી થઇ
તે સુકી લુપ્પી ભાખરીમાં પામતી સંતોષ કંઈ— ૩૧૧
- “ જે નિત્ય નિત્ય નવિન તે પોષાક ખેલાં લાવતી
કિંમતી અને ફેશનભર્યા, સુંદર અને મોહક વળી
તેનાં બધાં હું ખીસ જે આનંદથી ભરતો હતો
તેણે ત્યજ્યું તે સર્વ બાણે મોહ એ ઉડી ગયો — ૩૧૨
- “ જ્યારે જતી સિંધુતટે ફરવા તે ગાડી લઇ જતી
તે જાય ત્યારે એની સાથે કો સખી રહેતી હતી
તેણે ત્યજ્યું તે સર્વ કંઈને જાય તોયે આશતી
કોઇ સખી આમહ કરે તોયે જતી તે એકલી— ૩૧૩
- “ ખાવાપીવાના શોખ અને કેટલા કેવા હતા ?
તે કેટલાં તે કેવી રીતે નાટકો જોતી હતી ?
કે બાગ-વાડી અંગે તે કેટલું ફરતી હતી ?
તે સર્વ એના શોખ બાણે કાણુ કેમ ગયા ઉડી ?— ૩૧૪

- “ ધીમે ધીમે નિસ્તેજ એની મુખમુદ્રા થઈ ગઈ
ખાવા ભલે બેસે ન તોયે ખાઈ તે શક્તી હતી
ધીમે ધીમે શક્તિ જતાં તેતો પથારીવશ થઈ
કાયા મુંઠામણ કન્યકાની એકદમ બહીલી પડી— ૩૧૫
- “ લાલ્લી ગઈ-લાલિત્યની સાથે વળી ફલાપણુ ગયું
ને હોય જાણે ગોંડી એવાં ચિહ્ન તો ઉભાં થયાં
શીકકું પડેલું મુખ એનું વ્યાધિ એની બતાવતું
ગૌરવ જતાં તે જ્ઞાનતંતુઓ બધાં ઢીલાં પડ્યાં— ૩૧૬
- “ ને બોલતી તોયે બધું બેશુદ્ધિમાં, એવું ગણી
એને અમ્હેતો વારતાં કે “ બહેન! મૌન પડી રહે
બોલીશ બહુ તો દર્દ ત્હારું એકદમ વધી જશે
કારણ હવે તૂજ દેહમાં શક્તિ નથી કંઈ પણ રૂઢી— ૩૧૭
- “ રે! ડોકટરો જે જે દવાઓના શીશાઓ આપતા
તહેને અમ્હે સમજાવીને કો રીતથી પાતા હતા
તોયે દવા એકે નહિ તે દર્દ દૂર કરી શકી
રે! ઉલટી ધીમે ધીમે ગંભીર સ્થિતિ રૂઢી બની— ૩૧૮
- “ પહેલાં હતું કંઈ ભાન જે રે! ભાન તે ઉડી ગયું
ને કાઢી મ્હારી કન્યકા તે દર્દમાં ગાંડી થઈ
ઉડી અને ઉભી થઈ, છોડી પથારી નહાસતી
ને “ એકદમ જાવા મ્હને ઘો ” એમ તે લવતી હતી— ૩૧૯
- “ તહેને પકડતાં બોલતી તે “ નહિ રૂઢું, હું નહિ રૂઢું
આવી રીતે આ સ્થાનમાં હુંતો નહિ જીવી શકું
છોડો મ્હને જાવા ન કાં ઘો? મ્હારું ધાર્યું નહિ અશે?
તું કોણ છે? છેડો રૂઢું, હું જઈશ કોઈ બીજે સ્થાને ”—૩૨૦

“ તોફાન તહેનું તો વધ્યુંને જ્ઞાન તહેનું તો ઘટ્યું
ગાંડી થઈ ગઈ છે હવે તે “ એમ સહુકો ખોલતું
ના કોઈથી બહીતી હતી, ના કોઈને મ્હાતી હતી
એનો હતો હું તો પિતા તોયે મ્હને ના બાણતી— ૩૨૧

“ રોતું હતું એનું હૃદય રસતૃપ્તિના સાધન વિના
ફૂખી ગયું’ તું જ્ઞાન એનું, માત્ર એક સુધાવિના
બગૃતિમય જીવન બધું સુષુપ્તિને રથાને પડ્યું
ધીમે ધીમે ચૈતન્ય એનું, ધર્મ એનો ત્યાગતું— ૩૨૨

“ આવેશમાં આવી કદી તે ક્રોધથી રાતી થતી
દેખી મ્હને તે આંખ ફાડીને મ્હને બેતી હતી
તે કોણ હું છું એ બધું એ બહાવરી ભૂલી જતી
તે માત્ર કંઈ ધિક્કારથી તે મ્હારી સાથે વર્તતી— ૩૨૩

“ કોઈ સમય ગાંડી ગજલ લલકારતી ઉભી થતી
શય્યા ત્યજીને એકલી આ ખંડમાં ફરતી હતી
ગાતી હતી તે ગાન કંઈ રે ! નામ સુધાનું લઈ
તે કો સમય તે વચ્ચે એનાં ફાડતી, બે ફાવતી— ૩૨૪

“ તાજ હવા એને મળે એવા પ્રયત્ન બહુ કર્યા
તેણે ન તે ગાંડું થયું જીવન પામ્યું બગૃતિ
સંસારના વ્યવહારનું એને રૂઢું છે જ્ઞાન ના
ખેલાન આમ પ્રડી રૂઢી ! વીતાવતી દિવસ બધા— ૩૨૫

“ વૈદ્યો ફૂલે છે કે “ હવે આ છોકરી જીવે નહિ
છે માત્ર એક ઉપાય બે આવે સુધાકર અહિં કદી

તો તો કદી આયુષ્ય એનું જો હવે અવશેષ હો
જીવે અને શય્યા ત્યજે, તહેના વિના લાચાર છો. ”— ૩૨૬

“ અતે તહને મ્હેં આજ બોલાવ્યો અહિં, ઉગારવા
આ મ્હારી મીઠી કન્યકાની જાંઘગી સુધારવા
ઉભી થશે શય્યા ત્યજીને જો કદી તે જીવશે
ને લાનમાં આવી જશે તો તે સદા ત્હારી થશે— ૩૨૭

“ છે ક્ષમ્ય તે અપરાધ ત્હારો, હું હવે પસ્તાઉં છું
કે હાય ! મ્હેં કાં મૂર્ખ થઇને દુઃખ આ બોધ્યું બધું
ભૂલી જજો ભૂતકાલનો તું મામલો ઉદાર થઇ
ને કાઢી પણુ રીતે હવે ઉદ્ધાર મ્હારી જાંઘગી ”— ૩૨૮

“ ચંદા જશે તો હું નહિ જીવી શકું કાઢી રીતે
સંસારની સિદ્ધિ પરત્વે એક એનો પેમ છે
નીતિ-અનીતિનો હવે વિચાર નહિ રાખી શકું
જીવાડ તું ચંદાને કા રીતે હું ઇચ્છું એટલું ”— ૩૨૯

“ ચંદાએ શું શું સચું હતું, મ્હારા વિયોગે કંઈ, બધો
પ્રતિહાસ એ મ્હેં સાંભળ્યો એના પિતાએ જે કહ્યો
મ્હારા વિયોગે સ્થિતિ એની એકદમ આવી થઇ
તે ત્રાસમય મીઠી કથા મ્હેં સાંભળી ચકિત થઇ— ૩૩૦

“ પરિણામ પ્રેમવિયોગનું આવી સ્થિતિએ પહોંચશે
તહેવું હતું મ્હેં માત્ર કલ્પ્યું કે નહિ સાચું થશે
તે કલ્પનાના સત્યનું દર્શન મ્હને, મ્હાવા હજૂ
ચંદા સમાન વિશુદ્ધ સ્નેહી કન્યકાને, પ્રેરતું— ૩૩૧

“ રે ! પ્રેમમય વિશુદ્ધ જીવન માત્ર ચંદાનું હશે
 સંસારમાં, કોઈ સ્થલે એવું હૃદય તો ના જડે
 વિશુદ્ધ સ્વાર્થ રહિત પ્રીતિ એક શું આવી હશે ?
 એવા વિચાર મ્હને થયા તહેવે સમય—તહેવે સ્થલે— ૩૩૨

“ બંને અમ્હે બેઠા હવે તે કાચપર કંઈ સ્વસ્થ થઈ
 માતા પિતા ચંદા તણાં બેઠાં પલંગ પરે જઈ
 ચંદા હતી કંઈ ગાઢ નિદ્રામાં અને સુખી હતી
 તહેને અરે ! એવે સમય બોલાવવી એ યોગ્ય નહિ.— ૩૩૩

“ આ મહારી એની સુચનાને સર્વ કોઈ અનુસર્યું
 ઇચ્છા હતી પિતાની તોયે તહેણે એવું ના કર્યું
 જગૃત થશે ત્યારે બધું કંઈ સર્વ સારું થઈ જશે
 આશાનું આ અમૃત સિંચાતું હતું સહુને હદે.— ૩૩૪

“ બેઠાં અમ્હે ધીમે ધીમે વાતે કંઈ વળતાં હતાં
 ને એક બીજનાં હૃદય ખુલ્લાં કંઈ કરતાં હતાં
 ભૂલી ગયો ભૂતકાળનો હું ત્રાસને સુખી થયો
 રે ! માત્ર હું ચિંતા હવે ચંદાની કંઈ કરતો હતો.— ૩૩૫

“ કે તે નહિ શું આવી એની માંદગીથી સુધરે ?
 ને નહિ જવે તો હે હૃદય ! શા હાલ પણ તારા થશે ?
 કે શું મ્હને દેખી ન એનાં દર્દ સહુ ન્હારી જશે ?
 સુધા-સુધાકર આ હૃદય એને નહિ શું પામશે ?— ૩૩૬

“ રે ! માત્ર મુજ વિયોગ એનાદુઃખનું કારણ થયો !
 ગૌરવ ગયું—ખુદી ગઈ—આનંદને આરામ ને
 તો કેમ તે જીવી શકે લગ્નનાં ને વિયોગ આ
 વિયોગમાં આલી મધુરીની થઈ કેવી દશા ?— ૩૩૭

- “ સંયોગનું છે સ્વપ્ન સાચું જાગૃતિના વિશ્વમાં
તે વિશ્વમાં તે જાગૃતિની સર્વથી ઉંચી મજા
પ્રારબ્ધ મહારા પ્રેમનું વ્યવહાર મહારા પ્રેમનો
એના પ્રકાશે ને પ્રતાપે હું કંઈ જાણતો હતો.— ૩૩૮
- “ ચંદા સમાન વિશુદ્ધ સ્નેહી પ્રેમ માટે તરફડયું
તે પ્રેમ માટે જીંદગીનો હોમ પણ જોઈ શક્યો
એની વિશુદ્ધ પરિસ્થિતિમાં એકય મહારૂં પામતું
સંસારમાં સર્વસ્વ એનું પ્રેમમાં આવી રહ્યું.— ૩૩૯
- “ ઉભી થજે આરામ તહારો પામજે તું મુંદરી !
તહારા હૃદયનો ત્રાસ પામો નાશ મહારી મીઠી !
શય્યા ત્યજી સાડું થશે, વિશુદ્ધ સ્નેહી એકલું
આશા હૃદયની એક આ સર્વસ્વ જીવન એ ગણું— ૩૪૦
- તું છે અમીમય પ્રેમ તહારો શ્રેષ્ઠને સાચો અધો
કર્તવ્યનું રસભાન તહારા ભાનને એ માનતો
તહારો પ્રકાશ-પ્રતાપ તહે અંતે ખતાવ્યો આ વિધે
તું એક, તહારી એક્યતાને હૃદય મહારૂં પામશે.— ૩૪૧
- “ ચંદા મ્હને તું મ્હાય છે, રસ પાય છે, પ્રિય થાય છે
ચંદા વિશુદ્ધ વિયોગ તહારો જ્ઞાન મ્હારૂં સ્થાય છે
ચંદા વિયોગ વિવેકમાં તું ધર્મ મ્હારો ધરી રહી
ચંદા પ્રકાશ પ્રતાપમાં આકાશ કંઈક કરી રહી— ૩૪૨
- “ ચંદા વિશુદ્ધ વિવેક બુદ્ધિ ધર્મને ધારી રહે
ચંદા હૃદય રસ જાગૃતિ રસ પ્રેમને ધારી રહે
ચંદા પદાર્થ વિવાદમાં તું વેદ તહારો પામતી
ચંદા ચતુર મધુર તહારી આકૃતિ છે અવનવિ— ૩૪૩

- “ આરામ ત્હારા ઐક્યમાં હો એમ હું ઇચ્છી રહ્યો
વિવેક બુદ્ધિ વિચારમાં વેદાન્ત ત્હારું સ્થિર હો !
હો માન ત્હારું, જ્ઞાન ત્હારું, પ્રેમ ત્હારો મુક્તિ હો !
તું જીવ ત્હારી જીંદગીથી કર્મ એ તૂજ યુક્તિ હો !— ૩૪૪
- “ ખિમાર તું બેહાલ છે સપ્તમાહિં બેલાન પણ
રસ પ્રેમની રસ જગતિ છે દિવ્ય તૂજ આરામ હો !
હૃદય ત્વજ તું સ્વપ્નમાંથી જગતિમાં આવજો
ને ઇષ્ટ ત્હારી યોગ્યતાને સિદ્ધિ તું સહુ પામજો !— ૩૪૫
- “ ચિંતા ભલે ત્હારી કરે ચંદા ! પરંતુ તું સુખી
આદર્શ ત્હારો પ્રેમ ના રાખી શકે દુઃખી ત્હને
તું પામ ત્હારું સર્વ શુદ્ધિ-બુદ્ધિનું બળ બહુ વધ્યું
વિયોગની બેહાલ સ્થિતિમાં ન તેજ રહો ઘટ્યું— ૩૪૬
- “ ત્હારું સ્વરૂપ અનુપ, ત્હારાં કર્મ-મર્મ અનુપ છે
સંસારમાં તું સિદ્ધ ત્હારી યોગ્યતા રસ રૂપ છે
દેહી છતાં વિદેહી ત્હારી જીંદગી પ્રેમે કરી
પ્રારબ્ધ જહેતું પૂન્ય ત્હેમાં તું રૂહી છે ઉછરી— ૩૪૭
- “ ચંદાની છે ચિંતા હૃદયની કંઈક ચિંતા એકલી
જહેમાં જીવન વિરોધી સર્વ પદાર્થ ભસ્મ થતા બળી
ને રૂપ ત્હેમાંથી હૃદયના રાજ્યમાંથી જન્મતું
તે રૂપ ત્હારી જીંદગીને કંઈક સ્થિર કરી રહ્યું— ૩૪૮
- “ ચંદા ત્હને આતાં હૃદય આનારના જહેતું થયું
ચંદા ત્હને આતાં હૃદય વિશુદ્ધ-વિવેકી થયું
ચંદા ત્હને આતાં હૃદય રસ ધર્મને પામી શક્યું
ચંદા ત્હને આતાં હૃદય ઉન્નત થયું બળ પામતું— ૩૪૯

“ જીવી શકે ના જીંદગી જે પ્રેમથી છેડું રહ્યું
પાળી શકે ના યોગ્યતા જે પ્રેમ ના પામી શક્યું
જાણી શકે ના જાત-નીતિ પ્રેમને જે ના નમે
છે પ્રેમ એ સર્વસ્વ આ સંસારમાં જમ આખરે— ૩૫૦

“ ધીમે ધીમે હું ધૈર્ય મ્હારા ધર્મનું પામી શક્યો
ધીમે ધીમે હું શૌર્ય મ્હારા કર્મનું જાણી શક્યો
તે સર્વ છે જ પ્રતાપ ત્હારે તેજ, ચંદા ! આખરે
એ સત્ય હું જોઈ શક્યો જીવવા સદા જીવન મથે— ૩૫૧

“ આરામ ત્હારી આ મધુર-રસિક સ્થિતિમાં રહો !
ને મિષ્ટ-મિષ્ટ પદાર્થ નીતિનાં મધુરાં સ્વપ્ન હો !
દીલ દર્દ ત્હારે દૂર હો ! તું સૂર હો ! તું દિવ્ય હો !
તું ધર્મ હો ! તું કર્મ હો ! તું મર્મ હો ! તું શ્રેષ્ઠ હો !—૩૫૨

“ સંસારમાં તું સિદ્ધ હો ! સંસારમાં તું બુદ્ધ હો !
સંસારમાં તું ઐક્ય હો ! સંસારમાં તું શુદ્ધ હો !
સંસારમાં તું જ્ઞાન ત્હારી મિત્રતાનું પામજે !
સંસારમાં તું જ્ઞાન ત્હારી જીંદગીનું પામજે !— ૩૫૩

“ ચંદા ! ક્ષણિક સંજ્ઞા છે ના પ્રેમનો સંસારમાં
તહે સત્ર તેતો સાચ્યું ને ત્યમ મૂક્યું વ્યવહારમાં
ને તહેને અંજે આ હૃદય સ્થિતિ રસીલી થઈ રહી
ત્હારી, નિહાલી દ્રવ્ય એ ત્હારી પ્રશંસા શી કરે ?— ૩૫૪

“ તું દિવ્ય ત્હારી જીંદગીને દિવ્યતાનો રંગ હો !
તું સ્નેહમય માચી કલિ વિદ્યસ ત્હારે અંગ હો !

પ્રારબ્ધ ત્હારું પૂન્ય હો ! કર્તવ્ય ત્હારું પૂન્ય હો !
ત્હારી પ્રશંસા પૂન્ય હો ! ત્હારું હૃદય પણ પૂન્ય હો !—૩૫૫

✽ ✽ ✽ ✽ ✽

“ ચિંતા અને મીઠી પ્રશંસા હું કંઈ કરતો રહ્યો
મ્હારી રસિક સુરમ્ય મીઠી આકૃતિની એકલો
ચંદ્ર વિહીન હૃદય શુન્ય જીવન નહિજ જીવાય જ્યાં
ના થાય ત્યાં કાં આવી ચિંતા, હૃદયનો રસ રેડતાં ?— ૩૫૬

“ જોઈ અમ્હે ત્યાં સહ જહુ ચંદ્રા તે ક્યારે જાગશે ?
કે ક્યારે એનું મધુર જીવન જાગૃતિમાં આવશે ?
આશા ફલીભૂત ના થઈ, ચંદ્રા કંઈ જાગી નહિ
ને જાગશે હમણાં નહિ એ વાત પણ નક્કી થઈ.— ૩૫૭

✽ ✽ ✽ ✽ ✽

“ અંતે અમ્હે ઉડ્યા અને તે ખંડને છોડી હવે
સુવા ગયા અને સુહૃદ, કંઈ એક ખીજાથી જુદે
પિતા અને માતા રહ્યાં પુત્રીકને કંઈ જાગતાં
સંભાળવા તે શાન્ત-મીઠી કન્યકાની જાંદગી !— ૩૫૮

✽ ✽ ✽ ✽ ✽

“ સુતો હવે હું શાન્તને કંઈ સ્થિર થઈ મુજ ખંડમાં
રસપ્રેમની રસજાગૃતિ ઉત્પન્ન થઈતી અંગમાં
મુજ હૃદયમાં-મુજ જીવનમાં-વિચારને વિવેકમાં
ચંદ્રા હતી તે મોહીનિ કંઈ જાગતી બળજુદિમાં.— ૩૫૯

(દ્વિતીય ખંડ સમાપ્ત.)

તૃતિય ખંડ.

- “ નિદ્રા કંઠ આવી મધુરી, સ્વપ્ન ત્યાં ઉભું થયું
એ સ્વપ્નમાં મહેં શાસ્ત્રના સિદ્ધાંત પણ જાણ્યા બહુ
રસજ્ઞાન બુદ્ધિ, પદાર્થ સાથે ઐક્ય કંઠ રચતી હતી
ને મુજ હૃદયને મન વિષે સામગ્રી કંઠ ભરતી હતી— ૩૬૦
- “ મુજ દ્રષ્ટિમાં સૃષ્ટિ હતી તે સૃષ્ટિ પ્રીતિથી ભરી
તે પ્રીતિ—નીતિ ઐક્ય કરતાં ચાલતાં વારે ધરી
હું શાન્ત મીઠું સ્વપ્ન મહારા ભાવનું જોતો થયો
ધીમે ધીમે રસભગવતિનો તાપ પણ વધતો રહ્યો— ૩૬૧
- “ જોયું હતું તહેને ફરી જોવું, નવાઈ એ નથી
તોયે હતું તે સ્વપ્ન બુદ્ધિ, જીવન કંઠ બુદ્ધિ રચી
મ્હાતો હતો દેહાર તહેનો દ્રષ્ટિમાં આવ્યો ભલ
તોયે વિરક્ત હૃદય થયું, બુદ્ધિ હૃદયના ભાવથી— ૩૬૨
- “ આકાશ ચિત્ત પ્રદેશમાં હું એકલો રમતો હતો
આકાશ ચિત્ત પ્રદેશમાં હું દ્રષ્ટિ કંઠ કરતો હતો
મ્હારે હૃદય મુજ રાજ્યના રસતંત્રની સાથે હતું
મુજ યુક્ત મ્હારી સૃષ્ટિમાં બળ પામતી હોંસે બહુ— ૩૬૩
- “ હું સુક્ષ્મ, મ્હારો ધર્મ પણ, કર્તાવ્ય પણ એવું સદા
રસબુદ્ધિ એની સુક્ષ્મ એથી સુક્ષ્મ મ્હારી ભાવના
કર્તાવ્ય એજ પ્રદેશ મ્હારી તેજ સાચી પ્રકૃતિ
આધાર એનો નિત્ય, તહેના રંગ પણ બુદ્ધિ અતિ— ૩૬૪

“ તે સ્વપ્નમાં હું યોગી થઈ, દુનિયા ત્યજીને નીકળ્યો
માયિક પ્રીતિમાં નથી કંઈ સાર, એ નિશ્ચય હતો
ચંદા ભલે ચ્હાતી હશે, તે ના મ્હને ઉદ્ધારશે
સાચી અને પ્રેમાળ તોયે દૂગવા દોરી જશે— ૩૬૫

“ માયિક પ્રીતિથી કદી મંસાર નહિજ તરાય આ
જે કલ્પનાનું ધ્યેય નારી, સુખ કેમ પમાય ત્યાં ?
છે પ્રેમ એતો માત્ર પીડા, મૂર્ખ મનને બાંધવા
તે પ્રેમમાં સુખી થવાની કલ્પના, જુડી સદા— ૩૬૬

“ રે ! નીચ મોહ-મમત્વમાં હું દૂગતો શાને રૂઢું ?
જહેમાં નથી મુક્તિની યુક્તિનું કંઈ સાધન રૂઢું
જો પ્રેમ એવો સુક્ષ્મ બળને સુખ કંઈ આપી શકે
તો કાણુ એવા પ્રેમથી કંટાળીને દુનિયા ત્યજે ?— ૩૬૭

“ છે સાધુતા તે સાધવા સંસારમાં વિરાગની
વિરાગ વિના વિદ્વતાના શ્રેયની સિદ્ધિ નથી
માયિક પ્રીતિમાં હજૂ ના સાર દેખ્યો કાંઈયે
હુંયે નથી જોઈ શક્યોને કાંઈ પણ જોઈ શકે— ૩૬૮

“ આવા બધા વિચાર હું કંઈ એકલો કરતો હતો
ને કાંઈ યોગી પુરૂષની સત્સંગતિ હું ઇચ્છતો
કે જેથી કંઈ ઉદ્દેશ સચવાશે જીવન વ્યાપારનો
ના જ્ઞાન, ગુરૂ વિના મળે સાચું, હું આવું માનતો.— ૩૬૯

“ મ્હેં પ્રેમત્રાસ પીડા ભર્યા વિચાર સહુ છોડ્યા હતા
મંકલ્પમાં જે ધ્યાન ચંદાનું હતું તે ત્યાગવા
મ્હેં યત્ન પણ રસસિદ્ધ થઈ વિસંગ વિચેકે કર્યો
“આવ્યો હતો હું એકલોને જઈશ તોયે એકલો”— ૩૭૦

“ છે પાપ એ પીડા, હૃદયના રાગ્યની, જ્ઞાની રૂઢે
ને સર્વ માયાનું બધું છે રૂપ પાપ ભર્યું ખરે
સંસારની સિદ્ધિપરત્વે રનેહ જે કરતો નથી
માયિક મોહપરત્વે રૂખ્યો, તે કદી તરતો નથી.— ૩૭૧

“ ના, નારીની ચારી કદી, સાચી કળા રસસુખની
રે ! કોઈ કાળે કો રીતે ના સ્વરૂપ પણુ સમજાવશે
ને ગાત્ર જ્ઞાન ભર્યાં બધાં એ સંગતિમાં છે શિથિલ
હોમે વૃથા જીવન, જન જે મૂર્ખ થઈ દુઃખી થશે— ૩૭૨

“ ના રનેહ એ સંસારનો છે રે ! કદી નીતિ ભર્યો
નીતિ અનીતિનો ન રાખ્યો ભેદ તે જ્ઞાને તર્યો ?
ને મોહનો નિશો નહિ સાચું સ્વરૂપ બતાવશે
માયિક પ્રીતિ સુખ દેવા કોઈને નહિ ફાવશે.— ૩૭૩

“ એકાન્તમાં હું આમ કંઈ અસ્થિર થઈ બેઠો હતો
ને કોઈ યોગી પુરૂષની હું રાહ ત્યાં જોતો હતો
નહોતું જણાતું કોઈ પણ ત્યાં અન્ય કંઈ મ્હારા વિના
હું એકલો વિરાગના વિચારમાં વળતો હતો.— ૩૭૪

✽ ✽ ✽ ✽ ✽

“ અત્યાર સુધી ત્યાં બધું તિમિર ત્રાસ ભર્યું હતું
ને દ્રષ્ટિનું બળ આવરણો એ ભેદી ના શકતું હતું
હું જાણતો કે એકલો હું આમ હું એકાન્તમાં
તોયે હતું તે સ્થાન શું-સમજી શક્યો તેના જરા.— ૩૭૫

“ હું એકલો અસ્થિર એવા ત્રાસથી બેઠો હતો
કારણ મ્હને એવો અનુભવ કોઈ દિન નહોતો થયો

ત્યાં કોઈ કાળી ત્રાસમય આકૃતિ હું જોતો હવે
તે કોણુ છે ને કેમ આમ કરે ? ન તે સમજી શક્યો.— ૩૭૬

“ જાણે ન કોઈ હોય રોતું, શબ્દ એવા આવતા
ને કોઈ ક્ષણુ એવી જતી કે શબ્દ સુણતો હાસ્યના
તોયે ન હું સમજી શક્યો કે કોણુ અહિં રોતું હશે ?
ને ત્હેમ ના સમજી શક્યો કે કોણુ અહિં હસતું હશે ?— ૩૭૭

“ કોઈ ભયંકર ગર્જનાઓ ચિત્તને ચમકાવતી
ને કોઈ કાળે મ્હોટી મ્હોટી દૂર જવાળાઓ થતી
ત્હેવે સમય હું જોઈ શકતો કે બધું જંગલ હતું
ને તે સ્થળે ન મનુષ્ય કોઈ અન્ય મુજ વિના હતું.— ૩૭૮

“ એકો હતો હું એકલો, રોતો હતો હું એકલો
જોતો હતો હું એકલો, તે મામલો ત્રાસે ભર્યો
એકાન્તમાં અસ્થિર મ્હારું ચિત્ત બહુ ઉન્મત્ત હતું
કે દ્રવ્ય આવાં દ્રષ્ટિએ ચહડવાં તે કારણુ દુઃખનું— ૩૭૯

“ યોગી હું મ્હારી યોગ્યતાને પાળવા આવ્યો અહિં
ભોગી હું મ્હારી ભોગ-બુદ્ધિ ત્યાગવા આવ્યો અહિં
રે ! વિષય-ભોગ તણો થજો અહિં હોમ, ભસ્મ થઈ જવા
એવો હતો સંકલ્પ મ્હારે જીંદગી ઉદ્ધારવા.— ૩૮૦

“ તોયે અરે ! આરંભમાં આ ત્રાસથી ઢીલો પડ્યો
ને મુજ હૃદયમાંથી હૃદયનો હેતુ બ્રહ્મ થઈ ગયો
અતિક્ષણુ વધે જો ત્રાસ આવો, જીંદગી પૂરી થશે
ચિંતા વધી ગઈ આમ મ્હારા ચિત્તમાં ! આખરે— ૩૮૧

“ તોયે હૃદયથી માનતો કે કોઈ ચામી આવશે

ને તે મહને આ ત્રાસમાંથી આખરે છોડાવશે
પામીશ મહારૂં ઈષ્ટ હું એ યોગીની પ્રીતિ થકી
જાણીશ મહારો ધર્મ હું એ યોગીની નીતિ થકી— ૩૮૨

❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖

“ ત્યાં થોડી વારે ચંદ્રનો ઉદય થયો આકાશમાં
તે રમ્ય લહેની જ્યોત્સ્ના પથરાઈ રૂહી તે સ્થાનમાં
અરણ્ય જે લમણું સુધી ખાવા મહને ધાતું હતું
તે રમ્ય સર્વ થઈ ગયું તે રમ્યતા શી વર્ણવું?— ૩૮૩

“ ધીમે ધીમે તે સ્થાનની જોઈ શક્યો સઘળા લીલા
તે પર્વતોનાં શિખરો લાગ્યાં હવે તો ઉજળાં
દ્રષ્ટિ નિરંકુશ થઈ બધે જોવાનું કંઈ જોતી હતી
ધીમે ધીમે વહેતી હતી કેવી સરિતા સુંદરી ?

“ વૃક્ષો તણી વિધ વિધ જાતિ કેવી ત્યાં ખીલી હતી !
કેવી હતી ત્યાં આમ્રતરંગોની ઘટાઓ રૂહી બની !
ત્યાં રમ્ય કેવી પૃથ્વી કેવી સ્વચ્છ ને સુંદર હતી !
તે રેતીપર તે ચાંદની પડતાં તે કેવી ચળકતી ! ૩૮૪

“ મનોરમ્ય મોહક સ્થાન તે વર્ણાય ના વાણી વડે
સૌંદર્યની ઉત્તમ કલા યોગ્ય હતી જ્યાં ઇશ્વરે
સૌંદર્યની સાચી ખૂબી જે સત્વથી સમજાય છે
તેવાં અનુપ-પદાર્થ-વાની ત્યાં હતાં સઘળા રીતે. ૩૮૬

“ જાણે ન હોયે સ્વર્ગ તે સંસારનું સુધાભર્યું
લહેવું હતું ત્યાં તત્ત્વ વિલસતું પ્રભુના રાજ્યનું
રસકાવ્યમય મહારૂં હૃદય આનંદથી હિંમું જતું
તે ક્ષાણ યોગી આત્રશે. તે તર્ક કંઈ કરતું હતું— ૩૮૭

“ સૌંદર્યને અવલોકતો ઉભો હતો હું એકલો
મહારા વિના ત્યાં અન્ય નહોતું કોઈ તોયે ના રડ્યો
સૌંદર્યની ઉત્તમ પ્રતિમા મુજ હૃદયને ધારતી
ને તેથી કોઈ પ્રકારની પીડા હૃદયમાં ના થતી ૩૮૮

જ જ જ જ જ

“ ધીમે ધીમે કંઈ ધૈર્યથી આશા ફલીભૂત થઈ ગઈ
ને એક દિવ્ય પુરૂષ યોગી દૂર જાણ્યો દ્રષ્ટિથી
તે શ્વેત-સુંદર-વસ્ત્રધારી શ્વેત સ્થિતિનો રવિ
ઉત્તમ પવિત્ર પ્રભૂત્વમય તે સ્થાનનો સાચો કવિ— ૩૮૯

“ આવ્યો સમીપ અને હવે મહારા હૃદયને પામતો
તે દિવ્ય યોગી શાન્ત મીઠા શબ્દથી બોલ્યો અહો !
બચ્ચા ! બળીશ નહિ હૃદયથી બુદ્ધિનું કારણ થઈ
તું ત્રાસ તાપ પદાર્થથી વિમુક્ત થઈશ પ્રભૂ થકી— ૩૯૦

“ દુઃખ ત્રાસની ઈચ્છા વિના દુઃખી થવું એ શું હશે ?
જે માર્ગમાં ત્હેં મોહ ધાર્યો કેમ તે પીડા કરે ?
તારા હૃદયનું હૃદય રચવું ભેદ ને ત્હેની વ્યથા
તું ના ફેરે તોયે મહેને છે ખ્યાલ એના સર્વથા ૩૯૧

“ જ્યાં જગીને જોવાય ના ત્યાં લાલ મોટો હોય છે
કારણ અનુચિત યોગ્યતા એ કાયદો છે વિશ્વનો
ના પ્રેમ જે જીરવી શકે તે પ્રેમને માટે મથે
ના હોય જ્યાં ખાનાર ત્હેને દ્રવ્ય પુષ્કલ પરવડે.— ૩૯૨

“ નીતિ વિનાની શુન્ય પ્રીતિમાં થઈને મૂર્ખ તું
મોહે વૃથા એ મોહમાં ડૂબવા હૃદયથી એક તું
જોયું છે જે ત્હેં તે નિરંતર કાયદો છે કાર્યનો
તોયે ન ત્હેમાં તો રહે છે ધર્મ સાચો આર્યનો— ૩૯૩

“ આશક થઈ અંતર બળે તું સુખ જહમાં શોધતો
તે સુખમય હોવા છતાં, તું દુઃખ એમાં પામતો
વિચિત્ર એ વિપથ ક્રિયા અજ્ઞાન તૂજ દર્શાવતી
કર્તવ્ય નહિ જે કાર્ય તહેમાં મોહ, એ પીડા થતી— ૩૯૪

“ સંસાર સાધનની બધી પર્યાપ્તિ એ પદ ઉપર
એ માન્યતા છે મોહ ખોટો મૂર્ખ મનને આપરે
રે ! સત્વભર સંસાર એના યોગથી નીચે જતો
તે મૂર્ખ મનનો મોહ એના ત્રાસતું કારણ થતો.— ૩૯૫

“ દુઃખ ત્રાસનો અવધિ નથી દુનિયા ઉપર એ મોહથી
પામી શકાય ન પ્રેય સાચું એ અયોગ્ય પ્રકારથી
આશક અનુભવના કરારો ધર્મ એ સાચો નથી
જોઈ શકે ના જે જીવન તે સુખ કંઈ પામે નહિ.— ૩૯૬

“ તું શોધ તહાઈતત્ત્વ, તહાઈ સત્ત્વ, તહારી યોગ્યતા
તું ધર્મ તહારો, કર્મ તહારાં, શ્રેય તહાઈ સર્વથા
તું માન્ય કર મનની કથાને શોધ તહારી સંપતિ
અપયશ વિના યશ આશકોને કાંઈ પણ મળતો નથી. ૩૯૭

“ તૂજ સ્વપ્ન એ તૂજ જાગૃત્તિ, તૂજ આકૃત્તિ તે છે ગતિ
વ્યવહાર વિવશ જાગીતો બેદ એ નૂતન નથી
તહાઈ હૃદય તહાઈ સ્વરૂપ, બતાવતું હિંચું જતું
તું કોણુ ? તહારો ધર્મ શો ? તે તત્ત્વ તહારે જાણવું— ૩૯૮

“ સંસારમાં તહારી સ્થિતિ અસ્તિત્વમાં આવી હશે
અસ્તિત્વ તે આશા ભરેલું જાગી દીપાવશે

- ભયભિત થઈ જે બ્રષ્ટ થાવા માત્ર દુનિયાને ત્યજે
જાણી શકે ના યોગ્યતા સંસારની તે એ વિધે— ૪૬૬
- ‘ શાં દુઃખ ત્હારા દેહપર વરસી રૂઢાં શા કારણે ?
તે તત્ત્વ તું સમજાવ બન્ધુ ! આજ ત્હારે બારણે
રસ મગ્ન થઈ રસ બુદ્ધિની જે ઇષ્ટ ત્હારું પ્રેય છે
પુનિત સર્વ પદાર્થ ત્હારી જીંદગીનું ધ્યેય છે— ૪૦૦
- “ જાણી શક્યો જે જીંદગી તે જીંદગી ના હારણે
પામી શક્યો અસ્તિત્વ જે તે હૃદયને ના બાળણે
શોધી શક્યો જે સ્વાર્થ પોતાનો સુધાકર ! સ્વપ્નમાં
માની શક્યો તે માન ત્હેનું જીંદગીમાં જીવવા— ૪૦૧
- “ છે પ્રેમ એ પીડા ” ત્હને અવગત થયું એ ત્રાસ છે
અંતર હૃદયને બાળવાનો માત્ર એ વિપાદ છે
વિમુક્ત છે ના એ હૃદયને એ વિધે દુનિયા ત્યજ્યે
• છે ગાદ કંઈક ગહન જીવન તે ભેદ ના જલદી મળે.— ૪૦૨
- “ ન્હાની વયેના ત્રાસમય દુનિયા ત્હને લાગી હતી
આજે યુવાનીમાં ફેરે તે ત્રાસમય જ્ઞાને થઈ ?
હિતર-અવસ્થા પણ અરે ! એવી રીતે શું વૂઠી જશે ?
શું સ્વાદ એ જીવન તણે પ્રિયતમ ત્હને નહિ થઈ પડે ?— ૪૦૩
- “ જીવન નથી પરિમિત કંઈકે ! માત્ર સ્વલ્પ સમય તણું
તે અંત વિનાનું અનાદિ જ્ઞાનના ગૌરવ ભર્યું
છે પ્રેમ એનું સત્ત્વને રે ! જૂત દયા તે આકૃષ્ટિ
આનંદ એની યોગ્યતાને શાન્તિ એની છે રતિ— ૪૦૪

- “ બુદ્ધિ વિના બળ પામવું આશા એ માત્ર પ્રમાદ છે
બળ ઐક્ય વિન જીવન નથી, બળ-બુદ્ધિ એજ પ્રકાશ છે
વિમુક્તિ એની વિમલ એ પદપરે સુખ આપતી
પરિમિત જીવન શ્રેષ્ઠ થઈ પડતું પ્રભૂત્વ પ્રસાદથી— ૪૦૫
- “ કર્તવ્યથી જે બ્રહ્મ તહેને કષ્ટ ઈશ્વર આપશે
કર્તવ્યમાં જે શ્રેષ્ઠ તહેને સુખ છે સધળે રચે
ના પ્રેમ છે પીડા કદી કર્તવ્ય જે સચવાય છે
કર્તવ્યથી જે બ્રહ્મ તહેના હાલ જૂડા થાય છે— ૪૦૬
- “ કર્તવ્ય કર્મ મનુષ્યને સમજાય નહિ રે ! ત્યાં સુધી
ત્યાં સુધી તહેના જીંદગીના ઐક્યમાં નીતિ નથી
સમજાય નહિ જે સત્ય તો જીવન બધું ચાલ્યું જતું
એળે તથાપિ જ્ઞાન તહેને ના રહે તે વાતનું— ૪૦૭
- “ કર્તવ્ય કાર્ય કરાય નહિ તે યોગ્ય ઐક્ય મધાય નહિ
તો રે ! પછી આ જીંદગીની શી મહત્તા સાચવી ?
સાધન વિના સિદ્ધિ નથી તે વાત જે સાચી હશે
તો સિદ્ધિ જે સાધન છતાં ના મેળવે તે મૂર્ખ છે.— ૪૦૮
- “ સાચું હૃદય સંસારના રસ રંગ જે સમજી જતું
તો ના કદી તે પ્રેમની હાંડી નીતિને ત્યાગતું
નીતિ વિના વ્યવહાર સધળા પાપમય ત્રાસે ભર્યા
નીતિ ત્યજી તહેણે નથી જોઈ રસીલી ભાવના— ૪૦૯
- “ આરામ કે આચારની, સુખ શાન્તિના વ્યવહારની
પાપી કદી સુખી થયો તે વાત તો ખણી નથી

જાણી શક્યા ના જીંદગીમાં ઐક્યના આચારને
વ્યવહારના વિચારને કે સિદ્ધિના સંસારને—

૪૧૦

“ ભેદી શક્યા ના કલ્પના જે પાપને પથે ચડી
તે મૂર્ખ સંધ્યા માનવોની જીંદગી નિષ્ફળ ગઈ
રોતાં રહે દુઃખ ત્રાસથી જે પાપમાં પ્રીતિ કરે
તે સત્ય છે સુંદર સદા-ઉત્તમ સદા અવનિપરે—

૪૧૧

“ આંખો ઉઘાડી રાખી જહેણે જીંદગી જોઈ નથી
જાણી શકે ના તે કદી રસ સુખની સાચી ખુબી
આરામ એની કલ્પનામાં સ્થિર પણ રહેતો નથી
સુખ સિદ્ધિના-રસ ઐક્યના અંકુર એ જાણે નહિ.

૪૧૨

“ જાણી શકે ના જીંદગીના હોંસ તે ભાવે ભર્યા
પામી શકે ના શાન્તિના સાત્રાજ્યમાં છે શી મજા !
રે ! છે સમીપે સુખ તોયે દુઃખને ઉભું કરે
એવાં અભાગી મૂર્ખ પોતે મૂર્ખ થઈ લૂંટાય છે !—”

૪૧૩

“ તે યોગીનો ઉપદેશ મીઠો સાંભળીને હું રડ્યો
કેવો હતો હું મૂર્ખ મહેં મ્હારો ફજોતો આદર્યો !
કેવાં કર્યાં મહેં કર્મ કુડાં પાપ-ત્રાસ પ્રકારથી
તહેનું સ્મરણ મુજ હૃદયમાં ઉત્પન્ન કરે વહિ અતિ—

૪૧૪

“ ને પાપ તે તો ત્રાસ તે છે સત્ય આ સંસારનું
મહેં પ્રેમમય જીવન બધું અતિ ત્રાસમાં હોમ્યું હતું
અસ્થિરને ઉન્નત વિચારોથી વિચારો વૂઠી ગયા
રસ નીતિના વ્યાપારના કર્તવ્ય કર્મ પ્રકારના—

૪૧૫

- “ મહેં યોગીને આશ્રય ગણી મ્હારૂં હૃદય નિર્મળ કરી
મુજ પાપને મુજ પ્રેમની સંઘળી કથા ફૂલી વર્ણવી
અજ્ઞાન અંતરનો વિચાર-વિકાસને આદેશ કંઈ
સાચું સ્વરૂપ ગતાવવા બળ ધર્મથી મહેં વર્ણવ્યો.— ૪૧૬
- “ નહોતાં નયન જોવા જગત્ તોયે જગત્ જોવા ગયાં
અધિકાર વિના ધરક મહેં જે આદર્યો તે મૂર્ખતા
મ્હારે શિરે આવી પડીને આખરે ઉન્મત્ત થયો
કર્તવ્ય કર્મ ન જે કરે તે દુઃખમાં પૂરો થતો— ૪૧૭
- “ પ્રીતિ પ્રભુતાથી પ્રભુનું સ્થાન મહેં દેખ્યું નહિ
અંતર હૃદયના સ્વાસ્થ્યનો સાચો અનુભવ ના મળ્યો
સુખી સહંતર થાઉં એવી ભાવના મૂલી ગયો
ને મૂર્ખ હું મ્હારા હૃદયના રાજ્યથી ભુદો થયો— ૪૧૮
- “ મહેં પ્રેમ-પ્રીતિના પ્રકારોની કથા કંઈ વર્ણવી
મહેં પ્રેમ પ્રીતિના-પ્રકારોની પ્રભૂતા વર્ણવી
મહેં પ્રેમ-પ્રીતિના પ્રકારો સિદ્ધિનું સાધન ગણી
જે માર્ગપર મોહો હોતો તે મોહ દર્શાવ્યો વળી.— ૪૧૯
- “ યોગી ક્ષમા કરશે મ્હને મુજ પાપની ને પ્રેમની
તે ભાવનાના ભાગ્યમાં મહેંતો છૂપાવ્યું કંઈ નહિ
સાચું અને સંઘળું બધું મહેં રતેહના વ્યવહારનું
રસ તત્ત્વ કે રમતા હૃદયનું રાજ્ય ઉત્તમ વર્ણવ્યું— ૪૨૦
- “ ને પાપની પૂરી કથાથી પાપ પુરું થાય છે
ને પ્રેમનો આદેશ એવી રીતથી સચવાય છે
છૂપાવ્યું જે ન છૂપાય પાપ ન પાપ તે છૂપાવવું
એ નિશ્ચયે મહેં મુજ હૃદયનું પાપ સહુ ખુલ્લું કર્યું ૪૨૧

“ મીઠા મધુરાં સ્વપ્ન મ્હારી જીંદગીનાં રૂઢી ગયાં
નાં કલ્પનાના હેતુની સંપૂર્ણ થઈ કંઈ સાધના
ના સ્નેહમય જીવન પથે અમૃત હું પામી શક્યો
ના જ્ઞાન મારી મુક્તિનું સાધન થયું એ ત્રાસ શે ?— ૪૨૨

“ ના યોગ કે ના ભોગ, ના હું પામ્યો પ્રીતિમાં રતિ
ના શ્રેષ્ઠતા સંસારમાં સચવાઈ રૂઢી કા રીતની
રે ! જ્ઞાન પથે જ્ઞાની થઈને સાર મહેં શો મેળવ્યો ?
વ્યવહાર પણ વિદ્યા વિષે વિવેકી થઈને કળવ્યો.— ૪૨૩

“ જ્યાં સ્થાન મ્હારા માનનું હું માનતો, હું ત્યાં ગયો
હોમ્યું જીવન હરિ-હર થઈ જાણી વધારે કાયદો
કાવ્યો ન તોયે સર્વથા સંસારમાં ખારો થયો
આવું થતું જ્ઞાને હશે ? જાણી શકું ના કાયદો— ૪૨૪

“ મહેં પ્રેમમાં માની હતી, સુખી થવાની શ્રેષ્ઠતા
ને પ્રેમના વ્યવહારની સંધળી ક્રિયાઓ સ્વર્ગદા
ને પ્રેમ એને મુક્તિની મુક્તિ ખરી માની હતી
તોયે અરેરે ! તે પથે સુખ-શાન્તિ હું પામ્યો નહિ.— ૪૨૫

“ ના પ્રેમમાં મહેં પાપનું અસ્તિત્વ પણ કલ્પ્યું હતું
ને પ્રેમ એ પીડા થશે એવું કહી માન્યું હતું
ને પ્રેમમાં નીતિ-અનીતિ કાંઈ પણ કલ્પાય નહિ
આ કાયદાને જાણનારો કાયદામાં છે નહિ.— ૪૨૬

“ સંસારમાં સાધન વિનાની સંપત્તિ તે શું હશે ?
સંસારમાં જીવ્યું નિરંતર શ્રેષ્ઠ તે જ્ઞાને રૂઢો ?
મ્હાનારને મ્હાતો રૂઢો તે પાપ શું મ્હારે શિરે ?
કે આ પીડાઓમાં પડી રાતો રૂઢો હું આખરે !— ૪૨૭

- “ શું પાપને પીડા ગણાયાં હેતુ મહારા પ્રેમનો ?
કે એ વિષે હું આમ રોવા આખરે મ્હાતો હતો ?
ધમ્મી હતી હિંદી મળ ત્યાં આફતો આવી પડી
આ દ્રવ્યથી મ્હારું હૃદય અસ્થિર થાય રડી રડી— ૪૨૮
- “ કે પ્રેમ કોઈ પ્રેમદાનો પાપનું સાધન થશે ?
કે પ્રેમ કોઈ પ્રેમદાનો ત્રાસ-તાપે તપાવશે ?
કે પ્રેમ કોઈ પ્રેમદાનો જીંદગી ખારી કરે ?
આ પ્રેમનું પરિણામ પણ રોવા મહિં છે આખરે— ૪૨૯
- “ મ્હાનારને મ્હાતો રહ્યો તે સ્થાનમાં ગાંડો થયો
મ્હાનારને મ્હાતાં ચૂક્યો હું કાયદો નીતિ તણો
શો ધર્મ મ્હારો આ સમય નિર્ણય થઈ શકતો નથી
ને તહેમ મ્હારું ભવિષ્ય શું તે કાંઈ પણ કલ્પાય નહિ.— ૪૩૦
- “ મ્હાતો રહ્યો એને હજુએ મ્હાઉં, એવું મ્હાઉં હું
કારણ સ્મરણ તે સુંદરીનું ભૂલવું ભારે થયું
તે પ્રેમમાં મ્હેં ત્રાસ દેખ્યો-પાપ દેખ્યું બહુ રીતે
તોયે અરેરે ! મોહ એનો મૂર્ખ મન હજૂ ના મૂકે.— ૪૩૧
- “ મ્હાનારને મ્હાવાની નીતિ, છોડી હું શકતો નથી
જહેને ગણીતી પ્રિય એને ભૂલવું બનતું નથી
જહેણે મ્હને “મ્હાલા” કહી બ્યવહાર એવા સાચ્યા
તે સુંદરીને છોડવાની કેમ કરવી મૂર્ખતા ?— ૪૩૨

*પ્રેમદા-પ્રેમ આપવાવાળી. મ્હાવાવાળી. આ શબ્દને “ પ્રેમદા ” શબ્દ સાથે કંઈ પણ સંબંધ નથી.

“ ને તહેમ કરતાંયે ત્યજું તોયે અરે ! જૂલાય નહિ
વિશ્વાસુને દેવો દગો એ ન્યાય ઠીક ગણાય નહિ
રે ! ત્યાગની એવી અનીતિ ચિત્તને ચમકાવતી
પરિણામ કદપું ત્રાસમય પણ રનેહીને છોડાય નહિ.— ૪૩૩

“ હું મૂર્ખ, મ્હારી મૂર્ખતા, મ્હારે શિરે આવી પડી
કે ત્યાગું તોયે ત્રાસ છે, મ્હાવા જતાં નીચી ગતિ
નીતિ અનીતિના બધા ભેદો ભલે પામી શક્યો
તોયે અરે રે ! પાપમય એ પ્રેમ હું રાખી રહ્યો— ૪૩૪

“ રે રે ! કવિતા કાવ્યમાં પણ સ્થાન જાહેરું શ્રેષ્ઠ છે
ને મીઠી એ સુંદર જીભીના તાનમાં સઘળું વૂઠે
ને જાહેનાં કરતાં કાવ્ય હું છું કાવ્યને પામી શક્યો
એને તજ્યાના કાયદામાં કાયદો પણ શો હતો ?— ૪૩૫

“ જે શબ્દ મીઠા બોલતી તે મોહીને મ્હારી હતી
એને “ હવે મ્હારી નથી ” એવું ફૂલું એ રીત શી ?
સાચી અમીમય ઐક્યતાથી શાન્તિ-સુખ પ્રમાણુતાં
એવાં હૃદય છૂટાં પડે તે ત્રાસ તો જીરવાય ના— ૪૩૬

“ એણે મ્હને આશક ગણી સહુ સંપત્તિ આપી હતી
રે ! પ્રેમ-પ્રીતિ-ધર્મ મનના-કર્મ તનનાં સહુ મળી
ને જાણ્યો એણે એની શક્તિનો મ્હને સાચો ગુરૂ
“છું રનેહી હું ત્હારી સદાની “ વાક્ય એ પૂરું કર્યું— ૪૩૭

“ મ્હાઘશ હું, મ્હાઘશ હું, મ્હાઘશ મ્હારા રનેહીને
મ્હાઘશ હું મ્હાનારને તો પ્રેમની સાચી રીતે

હું કાષ્ઠ કાળે ધ્યાન ત્હારું બૂલવાની છું નહિ
તો તું મ્હને નિભાવજો ઓ સ્નેહી ! તું સાચો રહી— ૪૩૮

“ માનીશ ના કે એવદા-ગાંડી થવાની હું કદી
મંકટપમાં તું શ્રેષ્ઠ-મ્હારી જીંદગીનો છે રવિ
રે ! ધર્મથી ને કર્મથી પુનિત ત્હારા ધ્યાનમાં
તો તું મ્હને મ્હાળે એને મથળે મ્હને ઉદ્ધારવા ”— ૪૩૯

“ આ પ્રાર્થનાના શબ્દ બોલીને પછી મ્હારી થઇ
વિશ્વાસ રાખીને મ્હને સોંપ્યું હૃદય-જીવન વળી
એથી ન એના ખ્યાલને ના ખ્યાલ પશુ છૂટાં થતાં
ને જહેમ જહેમ જતું જીવન તે રૂપ મ્હોટું પકડતાં— ૪૪૦

“ તોયે અરેરે ! ત્રાસ એના પ્રેમમાં દેખાય છે
ને ત્રાસમાં ફૂળ્યું હૃદય છૂટું થવાને મ્હાય છે
તોયે અરેરે ! મુક્તિની યુક્તિ મ્હને મળતી નથી
ત્યાગું તોયે ત્રાસ, રાખ્યે ત્રાસ, એવી રીતથી— ૪૪૧

“ મ્હારું મનુષ્ય સ્વરૂપ, મ્હારા ધર્મથી છેદું રહું
મ્હારું જીવન મ્હારા હૃદયના રાજ્યથી જીદું થયું
આશામહિં અવરોધ પડતાં ત્રાસ ઉભો થાય છે
હું એ રીતે ફૂળ્યો પ્રભૂ ! રોતો થયો છું આખરે— ૪૪૨

“ મ્હેં પ્રેમ માટે પ્રેમ આપ્યો (તોયે) પૂન્યના પામી શક્યો
સંસાર આ ખારો થયો, ખારો જણાયો ત્રાસનો
મુજ ધ્યેયપર, મુજ પ્રેમ પર આરામ રહી શકતો નથી
જીવું તથાપિ, હું જીવનનો સ્વાદ પામી શક્યો નથી— ૪૪૩

“ મહારે નથી મુકિતની આશા, મુકિત એકેક ના રહી
રસ પ્રેમના વ્યાપારમાં દીકો નહિ નફો કંઈ
લાથે કરી હેરાન થઈ, પાપી હવે પસ્તાઈ છું
સાચું પ્રભૂત્વ મળે મહને, તે વાત વ્હાલા ! વ્હાઉં છું— ૪૪૪

“ સંસાર રાગ પ્રકારથી મહારે હૃદય બુદ્ધ થજો !
મન્મથ મહને મથજો નહિ ગુલામ કરવા વિશ્વનો !
હું આપને ઉત્તમ શરણ સંસાર તરવા વ્હાઉં છું
દર્શાવજો ઉત્તમ દયાનો માર્ગ બચવા જાઉં છું— ૪૪૫

“ વિચારને કર્તવ્ય મહારાં બ્રહ્મ-સાવ થઈ ચૂક્યાં
રસ બુદ્ધિ ક્ષિણ થઈ ગઈને બ્રહ્મ એ પણ થઈ હવાં
ઉત્તમ પવિત્ર પદાર્થ સ્થિતિ અંતરે કંઈ રહી નથી
હોમાયું છે હરિ ! એક જીવન જીવવાને સર્વથી— ૪૪૬

“ મુજ પ્રેમની કે પાપની કે ત્રાસની છે આ કથા
મહારા હૃદયનાં વેણુ આવાંને વલણ છે સર્વથા
જાણી શક્યો ના જાંદગી તો જાંદગી શેં સાચવું ?
પવિત્ર ને ઉત્તમ જીવન મહેં બ્રહ્મ આ રીતે કર્યું— ૪૪૭

“ ઓ યોગી ! આ અવતારમાં આશા હૃદયને ના રહી
રસ પ્રેમના કલ્યાણ કર પરમાર્થની રસ આત્મની
રમતું નથી મહારે હૃદય, શુદ્ધ ઐક્યમાં તલ્લીન થઈ
આરામ છે ના આ હૃદયને કે નથી શાન્તિ કંઈ— ૪૪૮

“ હું આપને આશ્રય હવે વિવેક જોવા વ્હાઉં છું
મુજ પાપની કરશે ક્ષમા, સુખી થવા હું વ્હાઉં છું

મ્હારે હવે મ્હારા વિકારોને નથી વરસાવવા
મ્હારે નથી મ્હારા જીવનને બ્રષ્ટ કરવું કંઈ હવાં—

૪૪૯

“ ભૂતકાળ બ્રષ્ટ થઈ ગયો પણ વર્તમાન વિવેકથી
વેદાન્ત વીર્ય વિચારથી સાત્રીશ સાચી જીંદગી
શોધીશ સાચું તત્વ હું મંસારના વ્યવહારનું
જાણીશ મ્હારાં શ્રેય કર્મો, શ્રેય રસ્તો હે-પ્રભૂ!—

૪૫૦

“ પરમાર્થ પ્રીતિની પ્રભૂતા ધારનારા હે પ્રભૂ!
આ દીન હૃદયનો ત્રાસ તાપ નિવારણો જ્ઞાલા પ્રભૂ!
દર્શાવજો ઉત્તમ દયાને સત્ય માર્ગ બતાવશો.
જ્ઞાલા ! ત્હમે જ્ઞાલા રૂહોને મુજ હૃદય ઉદ્ધારશો.—

૪૫૧

“ આંસુ ભરાયાં આંખમાં આ પ્રાર્થના કરતાં હવે
નિર્મલ થયું મ્હારું હૃદય કરતાં કયા એ પાપની
યોગી મ્હને કરશે ક્ષમા ને હેતુ ઉત્તમ થઈ જશે
આશા અને એ ભાવના ઉન્મત્ત થઈ મ્હારે હૃદય—

૪૫૨

“ છે ક્ષમ્ય ગુન્હાઓ બધા ત્હારા મુધાકર ! ઇશ્કના
ત્હારા હૃદયને સ્વાસ્થ્ય સાચું પ્રાપ્ત હો જ્ઞાલા સખા !
એકરાર ગુન્હાનો કરીને જે ગુન્હાઓને ત્યજે
ત્હેનું પ્રભૂત્વ પ્રકાશતું આરામ એને આપશે—

૪૫૩

“ હું સત્ય નીતિનો પરમ રસ્તો બતાવીશ કંઈ ત્હને
ને તેથી ત્હારી જીંદગીના સત્વનું શ્રેયજ થશે
જોષશ તું જીના કરારો ઇશ્કના ઇન્સાફના
પામીશ તું પ્રીતિ પ્રભુની શ્રેષ્ઠ એવા માર્ગમાં—

૪૫૪

“ થોડો સમય તું શાન્ત રૂઢીને દેખવાનું દેખજે
આવીશ હું આગળ ફરી દર્શાવવા આ રાજ્યને
હું જાઉં છું ક્યાં ? તે વિષે ચિંતા ન કરજી કરીશ તું
લે હૃદયબુદ્ધિનો અનુભવ એકલો આરામથી.— ૪૫૫

(યોગી જાય છે).

“ યોગી ગયો ને હું રૂઢો ત્યાં એકલો રડતો હતો
દર્શન ફરી એનાં થશે કે ના થશે એ પ્રશ્નથી
હું જાણશ ક્યાં ? જોઈશ શું ? ચિંતા કંઈ કરતો રૂઢો
તે સ્થાન રમ્ય હતું તથાપિ ત્રાસતો ઉભો થયો— ૪૫૬

“ થોડો સમય હું શાન્ત રૂઢી, વિચાર કંઈ કરતો હતો
અદ્ભૂત આશા યોગની અંતર મહિં ધરતો હતો
તે સ્થાનની સુંદર પ્રભૂતા સ્થાન—સખ્ય ધરાવતી
દિગ્મુદ થઈ ઔદાર્ય અંતરનું કંઈ સ્મરતો હતો— ૪૫૭

“ વિધિ-વિવેક વિચાર વિદ્યા વિદ્વતા વ્યવહારની
માયા મનોહર મૃત્યુની મન રાજ્યની મૃદુતા મતિ
રસ રમ્ય રીતિ હૃદયખળથી રંગ ભરી રમતી જતી
મુજ યોજના મન મગ્નતામાં મોહ કંઈ ભરતી હતી— ૪૫૮

✽ ✽ ✽ ✽ ✽

“ જાણે ન રોતી હોય ચંદ્ર હૃદયના દુઃખ ત્રાસથી
રહેવું હૃદયભેદક રૂદન હું સાંભળું છું ફરથી
તોયે ન ત્હેની મધુર પ્રતિમા દ્રષ્ટિએ દેખી શક્યો
હું માત્ર એના સ્વર ઉપરથી પ્રિયને કદપી શક્યો— ૪૫૯

- “ સુદ્યુ લલે મહેં એ હૃદયનું દુઃખને રૂદન વળી
તોયે ન તેથી મુજ હૃદયમાં ક્ષોભ કંઈ ઉભો થયો
નહોતી હવે દરકાર દીલમાં પ્રેમ કે પ્રીતિ તણી
તો મૂર્ખ શાને થાઉં એવા મોહમાં મરવા ફરી ? ૪૬૦
- ‘ છે શુન્ય આ મંસાર સરવે, રસિક તવ પ્રતિમા વિના
સુખ સ્વપ્નમાં પણ નહિ પ્રકાશે, દુઃખીણિ છું સર્વથા
પતિ વિન, ચેતન હીન જીવન, ઉમંગ રંગ વિના જતું
છે શુષ્ક કાયા મન ભરીને આંસુનું પૂર વૂહી જતું— ૪૬૧
- “ કંપે છે કાયા કામ બલથી, હામ હારી ધ્રુજતી
સુઝતું નથી હું શું કરું ? છું કામ વિનાની રતિ
પતિ ! અતિ વિક્લથ થઈ વાટ જોતી ક્યારે મળશે નાથજી ?
ક્ષણ જાય છે, દુઃખ થાય છે કે “નાથ આવ્યા ના હજી”—૪૬૨
- “ મન, મુગ્ધ થઈ રડતું બિચારું, દગ્ધ થઈને ડરી જતું
આ જીવન રંગ વિના જતું, અભિલાષમાં દુઃખ દેખતું
પ્રિય દૂર છે તો દુર છે, પાસે રૂઢો તો પ્રેમી છે
સાચા હશે પણ સ્વપ્ન સમ ભાસો મળને, દૂર કાં રૂઢો ?—૪૬૩
- “ પ્રિયતમ ! પુનિત તૂજ પ્રેમની, ભુખી ભમું. દુઃખી થઈ
પ્રિયની દશા ન જોવાય આ તો આવશે જલદી ફરી
નિઃસર્ગની લીલા બધી જોતાં હૃદય સુખ પામતું
પણ હાય ! હું જોઉં લલે પણ દુઃખ ના જરી વામતું—૪૬૪
- “ સરવે સખી રમતી અહિં, પતિ કંઠમાં વળગી રૂહી
નિરખી બધાં પ્રિય દ્રવ્ય આ, હૃદ શાન્ત, ક્રાન્ત ! રૂઢે નહિ
તો કંઈ દયા આ દાસી પર કરવા હવે તો વધારશે
ને અગ્રિથી પણ આ ભૂડો વિયોગ તે ન વધારશે— ૪૬૫

“ જાણે ન દેતો હોઈ હું ઉપદેશ ચંદાને હવે
તે રીતથી સંબોધતો ત્હેને હવે બોલ્યો બળે
બે કે હતી અદ્રષ્ય ચંદા, દૂરથી રોતી હતી
ઉપદેશ તોયે શ્રવણ કરશે ને થશે સુખી વળી— ૪૬૬

“ છોડી દે મ્હારો મોહ-મ્હારા ખ્યાલ, મીડી સુંદરી !
મ્હારો વિયોગ ન હોય કારણ દુઃખનું ત્હારે કદી
નીચ મોહ એવો મુર્ખ મનનો માત્ર દુઃખ વધારતો
ના કાંઈ ક્ષુદ્ર મનુષ્ય કદી નિજ પત્નીનો તારક થતો— ૪૬૭

“ પ્રીતિ પ્રભૂતાનું સ્મરણ ના યોગ્ય માર્ગ બતાવશે
વિષય-વિકાર વિચારમાં સહુની ફળેતી થઈ જશે
જે દેહ ધારી દેહને એ માર્ગ પર હોમી રહ્યો
એને નથી સાચો અનુભવ શ્રી પ્રભૂનો પરવડ્યો— ૪૬૮

“ મોહ છે મૂર્ખ મનુષ્ય માયા બાંધવા દુઃખ પામવા
આ પ્રેમ મ્હારો, પ્રિય મ્હારો” છે અસંત્ય લાવના
સંસારમાં શોધી શકાતો સ્વાર્થ ના એ રીતથી
સુખી થવાનો શ્રેષ્ઠ રસ્તો અન્ય છે ઉત્તમ અતિ— ૪૬૯

“ નહોતી હવે ચંદા હૃદયમાં કે હૃદયના રાજ્યમાં
તોયે હજૂ મથતી હતી તે મોહ મ્હારો બાંધવા
ત્હેનું વિશાલ હૃદય હજૂ રમતું હતું રસભર થઈ
ને ધમ્મતું” યોગ્ય એના સ્વામીને સાચું રહી— ૪૭૦

“ ના ખ્યાલ તોયે ખ્યાલ એનો ખ્યાલ થઈને ગઈતો
ને પ્રેમના પ્રિયતમ પતિને સાનથી સમજાવતો

મોલાવતો બળવા હજુ એ ઇશ્કની જગતખમાં
દર્શાવતો બળ ધર્મ એતો હોમવા એ આગમાં—

૪૭૧

“ ઉપદેશ એને ઇશ્કની વિરૂદ્ધ કંઈ કરવો પડે
તે તે હૃદયની રાણીને ના કોઈ રીતે પરવડે
એનો અનુભવ એજ છે ઉદ્દેશ એના જીવનનો
ને પ્રેમ એનું પ્રેય, એનું શ્રેય, એવો કાયદો—

૪૭૨

“ રૂચિ વિના ન રૂધિર પીવું, ઇશ્કના એ હૃદયનું
સાધન છતાં દુઃખી થવું ના મોહમાં-મરવું હજુ
એ પ્રણય નીતિ પદ પરે કંઈ મૂર્ખ થઈ-મોહક થઈ
એ મૂર્ખતા આ સુઝ સુધાકર મહિં તો રૂહી નથી—

૪૭૩

“ મુજ સ્વપ્ન જીવનના કરારો છે કરારો ધર્મના
મુજ સ્વપ્ન જીવન નિશ્ચયો કંઈ છે પ્રકારો કર્મના
ભૂતકાળની ભર વાસનાનો ભોગ થઈ મરવું નથી
ને નીચ એવા પ્રેમમાં પાપી થઈ રડવું નથી—

૪૭૪

“ અધર્મ કે અન્યાયની ઉપાસના કરવી નથી
ને મીઠી મ્હારી જીંદગીને ઝેરથી ભરવી નથી
ને શ્રેષ્ઠ રસ્તો શ્રી પ્રભુના સ્નેહનો ત્યજવો નથી
આશક થઈને ઇશ્કને રસ્તે હવે મરવું નથી—

૪૭૫

✽ ✽ ✽ ✽ ✽

“ રે ! આમ તર્ક-વિતર્ક બુદ્ધિ આશ્રયે ઉભા થતા
ને સ્વત્વ ધર્મ સુધા રૂપે મુજ હૃદયમાં ભરતા હતા
ને નીતિની પ્રીતિ પ્રભૂતા મુજ જીવનમાં પ્રકટતી
ને ઇશ્કનું ગાંડું વલણ મુજ હૃદયમાંથી હાંકતી—

૪૭૬

ધન્યર પ્રભૂની જે દયા દુનિયા મહિં દેખાય છે
તે સરલ કંઈ સાચી દયા મ્હારા હૃદયને સ્હાય છે
ને ત્રાસ ઓછો થાય છે ને યોગ્ય માર્ગ જણાય છે
તે માર્ગ ઉપર શાન્તિ સાચી હૃદયને સમજાય છે—

૪૭૭

✽

✽

✽

✽

“ ત્યાં દ્રષ્ટિ મ્હારી દૂર ગઈ ને સ્થિર એક સ્થલે થઈ
તે સ્થાન એક શિલા હતી કદમાં ઘણી, ચોરસ વળી
રૂપ-રંગ એનાં ચેત સુંદર, ચિત્ત આકર્ષી શક્યાં
તેથી ગયો હું સમીપ ત્હેની પૂર્ણ તે અવલોકવા—

૪૭૮

“ પાસે જતાં જોઈ શક્યો કંઈ લેખ એનાપર હતા
કંઈ કૃષ્ણ રંગ લેખ એ લખવામહિં આઘ્યા હતા
મ્હેં સ્થિર થઈને ધ્યાન રાખી વાંચવાનું વાંચતાં
સમજી શક્યો લખનારના રસભાવ ત્હેમ વિચાર આ :—

૪૭૯

“ આઘ્યો હતો ત્હેને અમ્હે રસ-પ્રેમથી પૂજ્યો હતો
આઘ્યો હતો ત્હેને અમ્હે ગુરુ કંઈ માન્યો હતો
આઘ્યો હતો સત્કાર ત્હેનો સ્થાન આ કરતું હતું
આઘ્યો હતો ત્હેનું હૃદય રસ બુદ્ધિથી રડતું હતું ”—

૪૮૦

“ લાખો કરોડો શ્લોક ન્યાં ત્યાં શાસ્ત્રના વંચાય છે
લાખો કરોડો લોક ન્યાં ત્યાં ભાવે ભેગા થાય છે
લાખો કરોડો રાજ્ય ન્યાં બદલાય, હિભાં થાય છે
લાખો કરોડો મંત્ર ત્યાં તો રચાય, ત્હેમ સધાય છે—

૪૮૧

“ ન્યારે અહિં તો શ્લોક એકજ માત્ર કંઈ વંચાય છે
તે મુણનારો એક સાધુ યોગી માત્ર જણાય છે

છે રાજ્ય અહિંયાં એક ને તે રાજ્ય છે ચાલુ સદા
ને મંત્ર તહેનો માત્ર એક રચાય તહેમ સધાય છે” — ૪૮૨

“ રસ પ્રેમ તે સિદ્ધાંત સાચો શાસ્ત્રનો જે માનતું
અદ્ભુત એ ઔદાર્ય નીતિસ્થાનમાં વિરમી જતું
વિકસી વિરામ-વિવેક-બુદ્ધિ સ્થાનમાં ઉભો રહે
કર્તવ્ય ઇષ્ટ મધુર એની ઐક્યતામાં તેજ છે ” — ૪૮૩

“ જ્યાંથી જગત્ ઉભું થયું, ત્યાંથી હૃદય ઉભું થશે
જ્યાંથી જીવન અહિં સ્થિર ત્યાંથી યોગ્યતા ઉત્પન્ન થશે
રસબુદ્ધિ, ચિત્ત-પ્રદેશમાં છે જળવત્તી કંઈ સર્વથા
તહેના પ્રતાપે છે જીવન મીઠી-પ્રભૂતા-યોગ્યતા— ૪૮૪

“ જે સ્વપ્ન તહેનું સત્ય કંઈ અવગત થશે આ સ્થાનમાં
જે હૃદય તહેનું રાજ્ય કંઈ ઉભું થશે આ સ્થાનમાં
કર્તવ્ય ઇષ્ટ પ્રણય પ્રભૂતા જ્ઞાન તહેનું જે ગતિ
વિકાસ એજ વિવેક જીવનમાં પ્રભૂતા સ્થાપતી— ૪૮૫

“ મોહાન્ત કોઈ મહાન વ્યક્તિ આ સ્થલે આવી હશે
તહેને કદી ઇચ્છા હશે તો આપને ભેગી થશે
પ્રીતિ અને રસ પૂજ્યભાવ પ્રભૂ પ્રતિ જહેને હશે
તહેને હૃદયના રાજ્યનો સાચો ગુરૂ સેવક થશે— ૪૮૬

“ તહાં હશે જે રાજ્ય તહેમાં સ્થાન તહાં પ્રેરૂ છે
તહાં હશે જે સ્થાન તહેમાં માન તહાં તેજ છે
કર્તવ્ય કાવ્ય વીણા વિષે જે ગાન મીઠું ગાય છે
તે શબ્દ-તહેનું રૂપ ને તહેનો ધ્વનિ કંઈ ઓર છે— ૪૮૭

- “ ઉચે મ્હડીને આંખ ફાડી સ્થાન આ નિહાલજે
તેથી જણાય હૃદય વિજય વ્યવહારનો તું બચાવજે
સ્થિતિ વિમુક્ત હૃદય બ્રમણ રસ શુન્યતા ઉપબવશે
ત્હારે જીવન ત્હારે થશે જે સત્યનો સેવક થશે— ૪૮૧
- “ અદ્ભૂત ઐક્ય વિચાર સ્થિતિથી હૃદય સાચું થશે
જ્યાં જન્મ ત્હારો, માન ત્હારે જ્ઞાન તૂજ વધારશે
પ્રીતિ પ્રણય નીતિ વિવેક સ્વરૂપ કંઈ ત્હારે થજે !
ને ઈષ્ટ ત્હારો ધર્મ ત્હારા દેહનો સાથી થજે !— ૪૮૨
- “ વાંચ્યા કંઈ જાણ્યા કંઈ જે લેખ શિલા પર હતા
તોયે રહસ્ય ન સર્વનું સંપૂર્ણ હું જાણી શક્યો
તેથી કંઈ મન બુદ્ધિથી વિચાર હું કરતો હતો
જે લેખ ત્હેનાં લક્ષણોનું ધ્યાન હું ધરતો હતો— ૪૮૩
- “ શિલા હતી કંઈ શાન્ત, જડ, ચેતન વિનાની આકૃતિ
તોયે હતા તે લેખ ત્હેના હૃદય બલના રસ ધ્વનિ
ગાતી હતી તે ગાન મીઠું સત્યને નીતિ બધું
ના મુખ કે ના સ્વર-ધ્વનિ તોયે જીવન ઉભું હતું— ૪૮૪
- “ લખનાર લાખ ઉપાયથી જે સ્થાન ના પામી શકે
તે સ્થાન એ શિલા હૃદયના ભાગ્યથી પામી હતી
બોલી શકે ન બોલ ત્હેનું ગાન કેવું ચાલતું ?
ચતન્ય હીન જીવન હૃદયના રાજ્યનું સાથી થતું !— ૪૮૫
- “ જાણી શકું ના કોણ મ્હારે આ રથલે સ્થાયક થશે
સમજી શકે ના બોલ ત્હેનું ગાન કેવું ચાલતું ?

ચૈતન્ય હીન શિક્ષા તહિં જે ગાન ગાતી છે રહી
અદ્ભૂત એના ગાનનો રસ-અર્થ શેં સમજું અહિં— ૪૬૩

“ આ પ્રશ્ન મ્હારું હૃદય મ્હારા હૃદયને કરતું હતું
ચિંતા મધુર તથાપિ એનું દુઃખ તો વધતું હતું
હું એક થઇને બહાવરો મ્હારું જીવન ગંતો હતો
સપૂર્ણ ગે ન સધાય ભાવ અસ્થિર થઈ રાતો હતો. — ૪૬૪

“ આશા ક્ષણભૂત થાય એવા યોગ અંતે આવશે
મ્હારું હૃદય મ્હારા જીવનના સ્થાનમાં કંઈ ફાવશે
અસ્થિર હૃદય કંઈ સ્થિર થઈ સંસારને શોભાવશે
ગેઈ શકું જીવન નવું પામીશ જીવું એ સ્થળે— ૪૬૫

“ આશા અને અનુમાન આવાં અંતરે રમતાં હતાં
ખુદ પ્રદેશે ભાવ માત્ર વિરાગનો વળતો હતો
કોઈ સુઘ સાધુ, સત્ય-નીતિની પ્રતીતિ કંઈ થવા
મ્હારા હૃદયને, આશ્રયે લઇને મ્હને ઉદ્ધારશે— ૪૬૬

❀ ❀ ❀ ❀ ❀

“ ત્યાં થોડી વારે શબ્દ આવા કર્ણમાં આવી પડ્યા
રોતું હૃદય રસ પામશે આરામ અહિંયાં સર્વથા
આ રાજ્ય મ્હોટું દિવ્ય તેજ વિશાલ તહેનું શુદ્ધ છે
કર્તવ્ય તહેનાં ઈષ્ટ તહેનાં માર્ગ કંઈ અદ્ભૂત છે— ૪૬૭

“ શાને રહે શાણા સખા ! એવું તહેને તે દુઃખ શું ?
શા કારણે દુનિયા ત્યજ આ રાજ્યમાં આવ્યોજ તું ?

દુનિયામહિં છે દુઃખ તહેને સુખ તહેને અહિં નથી
એ સત્ય છે વિચિત્ર તોયે સત્ય છે, સમજશ કંઈ— ૪૯૮

“ જે પ્રેમ છે સંસારમાં તે પ્રેમ છે આ રાજ્યમાં
જે દેહ છે સંસારમાં તે દેહ છે આ રાજ્યમાં
છે માત્ર ઉભય રાજ્યમાં જે ભિન્નતા તે એટલી
કે અહિં જીવે છે તે ફરી સંસારમાં જીવતો નથી— ૪૯૯

“ સંસારમાં તું જે હતો તે મૂળ રૂપે તું અહિં
સંસારમાં તું શોધતો તે તત્ત્વ અહિં મળશે કદી
સંસારમાં જીવનારને જીવન અહિં આપી શકું
જીવનારને જીવાડવો એ કાયદો આ રાજ્યનો— ૫૦૦

“ પામ્યો હતો જે પ્રેમ તારા દેહના વ્યવહારમાં
તે પ્રેમ તહેનું એકય શું ના સુખનું સાધન થયું ?
ત્યાં જન્મ તારો કર્મ તારાં ત્યાં હવે વિકાસતાં
તે કર્મ પર કંઈ ધર્મ તારો મર્મમાં ઉભો થયો— ૫૦૧

“ તોયે તહેને શાન્તિ નથી એ પ્રશ્ન કંઈક વિચિત્ર છે
આચારના આધારમાં તું હૃદય મ્હારું મિત્ર છે
જે સ્વપ્ન જાહેનો યોગ જાહેની બુદ્ધિને તું પામતો
તે બુદ્ધિનો વ્યવહાર શું તૂજ ત્રાસતું કારણ થયો ?— ૫૦૨

જ જ જ જ જ જ જ

“ હા, એમ થઈ ચૂક્યું પ્રભૂ ! મ્હારું હૃદય એવું થયું
જીવન થયું અતિ ભ્રષ્ટ આવી રીતથી હું શું કરું ?

નિર્ધન થયો નયનો વડે, નિર્ધન થયો બુદ્ધિ વડે
સમજી શક્યો ના સત્ય એકે, આજ દીલ એથી રડે !— ૫૦૭

“ સંતપ્ત થઈ સિદ્ધિ જીવનથી, ઇચ્છે પૂરો ના થયો
વ્યાપાર મ્હારો વમળ સરખો દુઃખ ઉપગમી રહ્યો
સંક્ષિપ્તમાં મ્હારી અધોગતિ મ્હેં બધી હાથે કરી
એ સત્યથી ઉત્તમ અનુભવ માર્ગ દર્શાવો હરિ !— ૫૦૮

❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖

“ તો સ્થિર થઈ તું શાન્ત થા ! દુનિયા બધી દેખાય છે
પ્રિયતમ ત્હારી પ્રિય ચંદા ! આજ અહિં લલચાય છે
કર કાવ્ય ત્હારા અમલનું તું ગોળિટ કર પ્રિયની સહે
જે સત્ય ના સમજી શક્યો તે સત્ય તે દર્શાવશે— ૫૦૫

“ ત્હારું હૃદય, ત્હારું જીવન, ત્હારો ગુરૂ ચંદા થશે
ત્હારી સમાધિ, શાન્તિ, પ્રીતિ, નીતિ તે સઘળું થશે
છે એજ ત્હારું સત્ય ત્હેમાં ત્હેં અધોગતિ કાં ગણી ?
રહસ્ય તે ઉત્તમ હૃદયનું પ્રકટશે ચંદા થકી— ૫૦૬

“ એના વિના એકે ઉપાય નથી રહ્યો તૂજ સુખનો
એના વિના ત્હારા હૃદયને રમણનો રસ્તો નથી
એના વિના તૂજ ઇચ્છની પર્યાપ્તિ ના પૂરી થશે
એના વિના ત્હારું હૃદય ત્હારું નહિ કદીયે રહે— ૫૦૭

“ હું જાઉં છું ને જોઉં છું ઉભય હૃદયની યોગ્યતા
હું જાઉં છું ને જોઉં છું ઉભય હૃદયની ઐક્યતા

તું સ્થિર થઇને વિહરજે વિચારના વિલાસમાં

વિરાગના ત્હારા વિચારો નષ્ટ થઇ જશે હવે—

૫૦૮

“ વિરાગનો નિશો નયનમાંથી હવે ઉતરી જશે

તૂજ જાગૃતિનું જીવન આવી સ્વપ્ન સ્થિતિમાં થશે

પાળીશ ત્હારું પૂન્ય-પ્રીતિ-નીતિ સધળી આખરે

પ્રિયતમ ચંદાના પ્રયોગે પ્રેમ ત્હારો ફાવશે—

૫૦૯

“ ફરીથી હૃદય ત્હારું થયાનું પ્રેમમય પૂરું થવા

ને તૂજ હૃદયના ત્રાસનું સાચું રહસ્ય વિચારવા

જે વાત મ્હારી પાસે ત્હારે જાણવી છે હું સખા !

તે વાત એ એકાન્તમાં સમજી શકાશે સર્વથા—

૫૧૦

“ યોગી ગયો આવું ફરીને એકદમ ઉડી ગયો

અદ્રશ્ય જાણે યોગના આવિર્ભાવ વડે થયો !

ચક્રિત થયેલું ચિત્ત શંકા-ત્રાસથી ધ્રુજી રહ્યું

દેખ્યું હવે મ્હેં મુખ મ્હારી પ્રિયતમ ચંદા તણું—

૫૧૧

“ સુતી હતી તે એક શિક્ષાપર કંઈક નિરાશ થઇ

રોતી હતી ધીમે સુરે દુઃખ વ્યાધિથી બળતી હતી

દેખી ફરી એ મુખ મીઠું મગ્ન થઇને હું ગયો

રે ! એક સમયે શાન્ત વિરાગી ફરી ભોગી થયો—

૫૧૨

“ પાસે ગયો હું પ્રેમથી “જ્ઞાતા !” ફરી વળગી પડ્યો

તું કેમ અહિં આવાં અરણ્યોમાં રહે છે એકલી

ત્હેં કેમ છોડ્યું સ્થાન સુંદર સ્થાન તૂજ પિતાતણું ?

આવી અહિં તું કેમ જ્ઞાતી ? હૃદય નિષ્કુર કાં કર્યું ?—

૫૧૩

જ જ જ જ જ

દેખી મ્હને દિલગર રડયા વિના હૃદે રમતી થઇ
 ઉઠી ત્યજી શિલા મ્હને તે સ્નેહથી વળગી પડી
 બાલા ! જગતમાંયે ત્હમે ને સ્વર્ગમાંયે છે ત્હમે
 હું ત્યાં હતી ત્યારે હતા ત્યાં, આજ અહિંયાં પણ ત્હમે—૫૧૪

“ માતા પિતા મુજ મૃત્યુના વિયોગથી અહિં આવતાં
 દેખાય છે દેખો પ્રભુ ? વિમાન પેલાં આવતાં
 લાગે છે કેવો સુર મીઠો સ્વર્ગના ગાયક ગણો
 જે ગાન મીઠું ગાય છે રમપ્રેમીઓને રીઝવવા— ૫૧૫

“ ઉંચે ગઇ દ્રષ્ટિ પ્રિયાની ત્હમ મ્હારીએ વળી
 દેખ્યાં બહુ સુંદર અનુપમ સ્વર્ગનાં વિમાન કંઈ
 આઝ્યાં સમીપ સમીપ આખર દ્રષ્ટિ પૂરી થઈ ગઈ
 ઉતર્યા અનુપમ માતપિતા પ્રિય અંદાનાં તહિં— ૫૧૬

“ પૂછ્યો હવે મ્હેં પ્રશ્ન, શું છે સ્વર્ગ આ દેવો તાણું ?
 શું જગત છોડ્યું જીવનથી ? વૈભવ છોડ્યા વિશ્વના ?
 ત્યાં પ્રેમ ઉભયનો અમ્હારો પોષવો ના પરવડ્યો ?
 ને આજ અહિંયાં અમ હૃદયને હૃદયથી સમજાવતાં ?— ૫૧૭

“ હા, એમ છે સુખી રહો, ઝઘડો ગયો સંસારનો
 તે પ્રેમ માનવ ધર્મનો છે પ્રેમ જુદો સ્વર્ગથી
 ઉભય હૃદયનું લગ્ન જહેવું લગ્ન આગળ થઇ ગયું
 તહેવું ફરીથી લગ્ન આજે માંધશું સુધાતાણું— ૫૧૮

“ છે લગ્ન આ અંતિમ સાચું લગ્ન સહુ વ્યવહારનું
 છે જગતથીયે લગ્ન ઉત્તમ દેવતા સ્વર્ગોતાણું

સુખી રહો આરામ પામો જીવન સાચું સાધજો !

આ શાન્ત સુંદર સ્થાનપર પર્યાપ્તિ બુદ્ધિની થજો !— ૫૧૯

“ એવું ફહીને એમ્હણે કર મેળવ્યા બને તણા

ચંદાતણો કર એક મ્હારો કર હૃદયને પામવા

ત્યાં પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ અચાનક દેવ શું વરસાવતા ?

એ પુષ્પ પુનિત પ્રેમપર ને ગાન કંઈ ગાતા હતા ?— ૫૨૦

“ ક્રિયા થઈ પૂરી અને વિમાન કંઈ ઉડી ગયાં

હવે અમ્હે બને હૃદય રમતાં રૂઝાં હસતાં થયાં

વાતો કરીને વ્હાલથી વાતે હવે વળતાં હતાં

ને એક બીજનાં હૃદય ખુલ્લાં કંઈક કરતાં હતાં— ૫૨૧

✽ ✽ ✽ ✽ ✽ ✽ ✽

“ રે ! જગત્ એતે જગત્ કે કંઈ સ્વર્ગ કે કંઈ કલ્પના

હું તે હતો કંઈ જગતો કે સ્વપ્નમાં ફૂળ્યો હતો ?

ચંદા હતી તે પ્રિય ચંદા કે કંઈ જૂદી હતી

દેખ્યું હતું તે દ્રવ્ય સાચું કે બધું મિથ્યા હતું ? ૫૨૨

“ આવા વિચાર મ્હને હતા એવા થતા એવે સ્થળે

કે આ બધો શો મામલો મ્હારો બધી દ્રષ્ટે ચ્હડે ?

કે શું હશે આ સ્થાન સુંદર ? શું બધું દર્શાવશે ?

સુધા અને ચંદા ફરી શું સ્વર્ગમાં સુખી થશે ? ૫૨૩

ચંદા અને સુધાકર (સ્વપ્નના સ્વર્ગમાં)

(હું આ તે સ્વર્ગ-જીવન-જાગૃતિ કે બ્રહ્મ માયા કે મોહ-ચંદા તે જીવતી કે મરેલી ? આ તે સ્વપ્ન કે સુષુપ્તિ ?)

“ સુખ સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત થયાં ફરી, પીડા ગઈ, વ્યાધિ ગઈ
ચંદા હતી મ્હારી મ્હને તો આખરે એ પરવડી
પ્રીતિ મધુર પ્રમાણુતી તે મોહીનિ મન માનતી
કંઈ સ્વાસ્થ્યની સેવા વડે મુજ સરલ હૃદયે રીઝવતી— ૫૨૪

“ રસતો મળ્યો રસનો મ્હને ને હૃદય રસમાં વૂહી રૂઠું
ઑજસૂ મળ્યું અવતારનું ભૂતકાળનું ગૌરવ મળ્યું
રસ ઐક્યતાનો મધુર મીઠો કાયદો કવિને મળ્યો
સાચો સુધાકર સરલ હૃદયમાં કંઈ સુધા ભરતો થયો— ૫૧૫

“ જે વાસનાનો જન્મ મ્હારી કલ્પનામાં જન્મતો
તે જન્મનું જીવન થયું ને સિદ્ધિ સ્વર્ગ સુધારતો
અવતાર ઉભયનો થયો અવતાર કંઈ જોવા વળી
કે જીંદગીનું ધ્યેય—સાચો ધર્મ પ્રાપ્ત થયો ફરી— ૫૧૬

“ પિતા અને માતા બિચારી કન્યકા ચંદા તણાં
આ પ્રેમના સાચા વલણને કંઈક અનુમોદી રૂઠાં
રોતાં હૃદય હસતાં થયાં, રમતાં થયાં ઉત્સાહથી
આધિ બિચારી બાલકાની સ્થિર સનાતન દૂર થઈ— ૫૨૭

“ ક્યાં કાયદા એ પ્રેમના ? ક્યાં કાયદા એ ધર્મના ?
 ક્યાં પ્રેમ એ પિતાતણો ? ક્યાં ધર્મ મીડી બાળના ?
 ક્યાં જન્મ માનવ બુદ્ધિનો ? વ્યવહાર ક્યાં વેદાન્તનો ?
 ક્યાં સરલ સિદ્ધિ સ્વર્ગની ? ક્યાં બંધનો ? ક્યાં આવરણો ? ૫૨૮

“ ચિંતા સમય ચિંતા હતી તે ચિંતાનું સાધન થયું
 દુઃખ દેહનું-દુઃખ મન તણું તે સર્વ કંઈ ઉડી ગયું
 મંદિરમાં જે સુખ સાચાં પ્રેમીઓને ઇષ્ટ છે
 તે સુખનો કંઈ સ્વાદ પ્રાપ્ત થયો હવે ઉભય હૃદયે— ૫૨૯

❖ ❖ ❖ ❖ ❖

“ હસતી હવે ઉભી થઈ ચંદા અને ચિંતા માનતી
 બહાલા સુધાકરને સુધાકર કાયદો સમજાવતી
 રસ પ્રેમના આલિંગને રસ પ્રેમ ઉત્તમ અર્પતી
 સતી સાધ્વી તે સિદ્ધિ મહારા હૃદયની ઉત્તમ થઈ— ૫૩૦

“ દુઃખ ત્રાસનો અવધિ ગયો, ઉત્તમ અનુભવ થઈ રહ્યો
 કે પ્રેમીઓને પીડવાને, કાયદો નીચો ઘણો
 કર્તવ્ય છે નહિ તે ક્રિયા, એનું અનિષ્ટ અપાર છે
 સાચું વલણ એ ઇશ્વરનું ના ત્રાસથી છેદાય છે— ૫૩૧

❖ ❖ ❖ ❖ ❖

“ બંને અમ્હે એકાન્તમાં કંઈ ગોષ્ટિ કરવા ઇશ્વરની
 ઉન્મત્ત થઈને રતેહ સાચો શોધવા ચાલ્યાં ફરી
 તે બોલી બહાલા ? બહાલનો નિશો હજૂ વધતો રહ્યો
 હું ક્યાં તહમારી ? ક્યાં તહમે ? શી ઐક્યતા ? શો પ્રેમ હો ! ૫૩૨

અસ્થિર યુવાની ગદ્ય ને સ્થિર યુવાની મળી
પ્રીતિ મળી પૂન્યો તણીરે ! ઐક્યતા શી ફાંકડી ?
ક્યાં એ કવિ ? તૂજ કાવ્યની મીઠાશને ક્યાં પ્રેમ એ ?
વાનાં ફરી ફરી આ હૃદયને પ્રિય આકર્ષે હવે— ૫૩૩

“ ભૂલી શકાય ન ભાવ જે તે ભાવ ઉભો થાય છે
જાણી શકાય ન જીંદગી તે જીંદગી ઉભરાય છે
જોઈશ હું જીવન નવું પ્રિય ! માત્ર ત્હારા સંગથી
મ્હારા હૃદયમાં રસિક વ્હાલા ! સુખનો અવધિ નથી— ૫૩૪

“ મૃત્યુ મ્હને મ્હાતું હતું સંસાર આ છોડાવવા
જ્યારે ત્હમે મથતા હતા તે વલણને તોડાવવા
તે ખેંચતું જીવન મ્હારું ખેંચતો તું હૃદયને
એ યુદ્ધમાં જીતી શક્યો વ્હાલો અને હાર્યુંજ તે— ૫૩૫

“ હું સ્થિર છું, સુખી હવે, આવેશ એ ઉડી ગયા
ને માત્ર આક્રમણ ગયાં એ મૃત્યુ જહેવા ત્રાસનાં
મુજ તમ આંખો શાન્ત થઈને મૃત્યુનો નિશો ગયો
પામી ફરી હું પ્રેમ સાચો, હૃદયને જવાડતો— ૫૩૬

“ કવિરાજ ? ત્હારાં કાવ્ય પણ મ્હારી રતિને રીઝવતાં
“ ને કાવ્યના આદર્શ મૃત્યુમય જીવનને ખીજવતાં
ખીજવાય છે તે ખ્યાલ ખાલી માત્ર ત્હારા ખ્યાલથી
સત્તા છે તૂજ વિશાલ, ચાલે જોર મૃત્યુનું નહિ— ૫૩૭

“ ઈચ્છા નથી એ ત્રાસની, પીડા નથી એ પાપની
ચિંતા હવે રહેતી નથી મુજ ચિત્તમાં એ શ્રાપની

હું શાન્ત છું એકાન્તમાં એ શાન્તિ કાઢ ના દહે
મ્હાં હૃદય જ્યાં મિત્ર મ્હારા પ્રણયદેવ પ્રતિ વહે— ૫૩૮

“ વાતો કરીશું ઈશ્કની, પ્રીતિ ભરીશું પ્રેમની
નીતિ ગણીશું નયનની અવતાર યોગ્ય થવા ફરી
ચિંતા ત્યજી ચિત્તમાં રૂહો ને ચિત્ત સ્થિર કરી શકો
તો શો મદને છે કાયદો ભજવા પ્રભૂનો વાયદો ?— ૫૩૯

“ જ્યાં જીવન સ્થિર હતું પ્રભૂનું મૃત્યુ ત્યાં આવ્યું નહિ
આવ્યું કદી આવેશથી પણ કાર્યમાં કાવ્યું નહિ
અમૃત પામી પી ગઈ તહેને તે બીજાં શું કરે ?
એને ન કોઈ છેદવા કે ભેદવા કાવી શકે— ૫૪૦

“ પ્રેમાળ મીઠી સરલ હૃદયની દિવ્ય ચંદ્રા બોલતી
આ શબ્દ કંઈ સુધા ભર્યા, વ્હાલે કંઈ હસતી હતી
એકાં અમ્હે બહુ વ્હાલથી વાતે કંઈ વળતાં હતાં
ને સ્વર્ગ ઉભયનું કંઈ તે સ્થાનમાં ભરતાં હતાં— ૫૪૧

“ હું બોલ્યો વ્હાલી ? વ્હાલ ત્હાં છે વિશાલ અને ભલું
ત્હાં હૃદય રસમય સદા છે દિવ્યને ઓળખૂં ભર્યું
ત્હાં પ્રભૂત્વ તે પ્રેમનું ઉત્તમ અને સુંદર ધણું
સમજી શકાય ન ગહન એવું સર્વ બળથી ફાંકડું— ૫૪૨

“ ઓળખૂં ભરેલા કાયદા ત્હારા બહુજ વિશાલ છે
ત્હારો પ્રણય છે દિવ્ય ત્હારો મંત્ર તેજ અપાર છે
તું સ્વાસ્થ્યનું સાધન સુધાકર હૃદયને સમજાય છે
તું પ્રેમ દેતી સુંદરીના મદગુણો મરદાર છે— ૫૪૩

“ તહેં પ્રણય માટે પ્રણયનીતિ સાચવી છે સર્વથા
તહેં પ્રણય માટે પ્રિય દેવી ! ભોગ પણ આપ્યા ઘણા
સર્વસ્વ સુંદર સ્થાન ત્હારા સ્નેહનું ને સ્વત્વનું
અપરિમિત ઓજસૂ ઐક્ય એનાં વર્ણનો હું શું કરું ?— ૫૪૪

“ અધિકાર ત્હારા પ્રણયનો કંઈ શ્રેષ્ઠ છે મ્હારા થકી
વિચાર ને આચાર ત્હારા શ્રેષ્ઠ છે મ્હારા થકી
તું તેજ છે વિશાલ મ્હારા કર્મનું ને ધર્મનું
ગૌરવ ગણું-સિદ્ધિ ગણું તે સર્વ કંઈ તૂજ મર્મનું— ૫૪૫

“ શું સ્નેહનું સાધન સદંતર સિદ્ધિનું સાધન હશે ?
એ પ્રશ્નનું સાચું રહસ્ય થતું હવે અવગત મ્હને
કે શ્રેષ્ઠ છે અધિકાર ત્હારા ઇસ્કનો મંસારમાં
તુજ રાજ્ય તેજ-વિશાલ-વંદ્ય સદા સહુ વ્યવહારમાં— ૫૪૬

“ બહાલી ! વધારે શું ફૂલું ? બહાલી ! વધારે શું હશે ?
બહાલી વિધાતા જીવનની મ્હારું જીવન પથે રચે
નિર્મિત સૃષ્ટિ થાય સુંદર માત્ર ત્હારા સ્વાર્થથી
વિલાસ ત્હારો રમ્ય પ્રિયે ! ગમ્ય ત્હારા ધર્મથી— ૫૪૭

“ વિલાસ આવો પ્રણયનો ને પ્રેમનો કંઈ પોષતાં
હું ભોગી એવા સ્વર્ગમાં સુખ સર્વથા કંઈ શોધતો
નહોતી મ્હને ચિંતા કંઈ ને દુઃખ ત્યાં ના જન્મતું
તોયે અરેરે ! એકદમ બદલાય છે સ્થિતિ અધી— ૫૪૮

“ દેખાય છે દ્રષ્ટિ વડે ચંદા હવે બીજી મ્હને
 રે ! એક તો રમતી હતી, ભમતી હતી બીજી ઉંચે
 દેખી નવિન પ્રકાર આવો હું પ્રમિત થઇ ગયો
 મ્હારી હશે પ્રિયતમ ચંદા કોણુ ? આ શો કાયદો ?— ૫૪૯

“ કંઈ પ્રશ્ન હું કરવા જતો ત્યાં પ્રશ્ન પૂરા થઇ ગયા
 ચંદા ગઇ મ્હારી અને કંઈ રંગ જુદા જન્મતા
 રમતી હતી તે દૂર થઈ, ભમતી હતી તે કૂર થઈ
 બોલી હવે તે ગર્જતી-રોતી કદી-હસતી કદી !— ૫૫૦

“ ન્હાની હતી ત્યારે મ્હને ન્હોતી પીડા ત્હારી કદી
 ત્હારો હૃદયના સ્વાર્થની કે કાંઈ ત્હારા ઇશ્કની
 તું કોણુ ? ત્હારું તેજ શું ? વ્યક્તિત્વ શું ત્હારું હશે ?
 ત્હેના વિચાર-ન ખ્યાલ એવા કાંઈ પણ મ્હારે હૃદે— ૫૫૧

“ છે વર્તમાન પરિસ્થિતિ વ્યવહારની સંયોગથી
 બદલાય તે સઘળું બધું સંયોગના આવેશથી
 અસ્થિર છે દુનિયા બધી-અસ્થિર છે વ્યવહાર આ
 તો કેમ મ્હારાં હૃદય-વલણો હાલમાં બદલાય ના ?— ૫૫૨

“ ન્હાતી હતી ચંચલ ચિત્તે ત્હારા હૃદયને પામવા
 ન્હાતી હતી ઉન્મત્ત થઇ ત્હારા હૃદયને ખાંધવા
 ત્હારા હૃદયને ખાંધવા-ત્હારા જીવનને પામવા
 તોયે બધું બદલાય ત્હેવા કાયદા છે ના નવા— ૫૫૩

“ વ્યક્તિત્વ છે વિશાલ ત્હારું વિદ્વતાના આશ્રયે
 તોયે નહિ તે અમલ મ્હારો હૃદયને ઘેરી શકે

હૂડી—સ્વતંત્ર થઈ ફરે—બંધન મહિં હું નહિ રહું
હિલય હૃદયની ઐક્યતા બલ પામશે સમયે નવું— ૫૫૪

‘ સંસારના સાધન વડે સંસાર ત્હારો શોધતી
આવી હતી તૂજ આશ્રયે, તોયે હવે ત્હારી નથી
જે દેહમાં રેતી હતી તે દેહ મહેં છોડ્યો હવે
તે દેહમાં ફરી જાઉં ના તો કેમ તું રોકી શકે ?— ૫૫૫

‘ સંસારનો સંબંધ છે જુઠો અને થોડો બધો
બદલાય ને તૂટી જતો ત્યારે ફજોતો થાય છે
રે ! માત્ર એવા મોહમાં મરનાર ગાંડા પ્રેમનાં
ગાંડાં બિચારાં માનવોનો, આખરે પસ્તાય છે— ૫૫૬

“ શોધીશ નહિ સંસારમાં ચંદા પ્રિયાને તું કદી
ચંદા હવે આ રાજ્યમાંથી આવશે નહિ ત્યાં કદી
હું મસ્ત થઈ આ રાજ્યનાં રસ કાવ્ય હેતે ગાઉં છું
ને પ્રણય રાખ્યો પાપી સાથે તેથી હું પસ્તાઉં છું— ૫૫૭

“ તૂજ પ્રણય એ બંધન થયું છે કારમું ગાંડા કવિ !
જે પ્રણયમાં વ્યક્તિત્વ મ્હારું બ્રષ્ટ હાય ! થયું હરિ !
આ રાજ્યમાં રેતાં મ્હને એ પ્રણય બ્રષ્ટ કરી જતો
તે અમલ કરવા અમલનો અધિકાર છે ઓછો થયો— ૫૫૮

“મુદ્રાકરની પાપકથા” પ્રથમ ભાગ સમાપ્ત.

પ્રેમને શોધનારાઓ તથા પ્રેમને શોધી ચૂકેલા એમ સર્વને માટે
એક અપૂર્વ લાલ !

પ્રેમના વેદાન્તનું સર્વોત્તમ કાવ્ય !!
રસિકતા કેળવવાનું સુપ્રસિદ્ધ સાધન !!!

અદ્વૈત-વીણા

અથવા

સુધાકરની પાપકથા.

(પ્રથમ ભાગ)

ગુજરાતનું સર્વોત્તમ સાહિત્ય

અને

રસિકતાનું અપૂર્વ દર્શન

જહેના વાંચન અને મનનથી ગમે તહેવું જડ હૃદય પણ ખીલે
છે. અને રસિક થાય છે. પાપમય પ્રેમની દગાઇમાંથી મુક્ત રહેવાનું
એક નિર્દોષ અને સતેજ સાધન છે.

જહેને માટે ગુજરાતનું પ્રતિષ્ઠિત “ સાહિત્ય ” માસિક
(કારણ કે એને આ પુસ્તકનો શરૂઆતનો પૃષ્ઠ ૧ થી ૩૨ સુધીનો
ભાગ રિવ્યુ માટે મોકલી આપ્યો હતો—તેનો તહેના માહે જુલાઈ
સને ૧૯૧૯ ના અંકમાં આવેલો રિવ્યુ) પોતાના સને ૧૯૧૯ ના
જુલાઈ માસના અંકમાં નીચે પ્રમાણે લખે છે કે “ પ્રેમની શીલમુશીથી
શરૂ થતું આ કાવ્ય એક પ્રેમકથા આપણી સમક્ષ રજુ કરે છે.

આ શરૂઆતનો ભાગ છે, તેથી કવિનો આશય યરોયર સમન્વતો નથી તોપણ તેમનો ધરાદો પાપમય પ્રેમની અવગણના કરવાનો હોય એમ જણાય છે. તે ગમે તે હો, પરંતુ જેટલાં પાન રજુ થયાં છે, તે ઉપરથી કવિના કવિત્વ વિષે તેમની સહેલી તોપણ મસ્તશૈલી વિષે આપણા ઉંચા અભિપ્રાય થાય એમ છે. કદાચ આખું પુસ્તક રજુ થાય, તો તે અંગ્રેજી કવિ ખાયરનના સમય સંગારી કાવ્ય “ડોન જુએન”ની યરોયરી કરી શકે, એમ આટલાં પાન જોતાં જણાય છે. આખું પુસ્તક ૩૦૦ પાનનું થશે, તે માટે કવિ મદદ માગે છે. છપાયલો ભાગ જોતાં મદદને પાત્ર છે. x x x x આગળ ચાલતાં નાયક સુધાકરના મનની સ્થિતિ પણ એવીજ લાગણીભરી-દર્દભરી વાણીમાં વર્ણવી છે, તે અનુભવવા માટે મૂળકાવ્ય તરફ વાંચકોનું લક્ષ ખેંચીએ છીએ. ”

પુસ્તકની રસિકતા અને ખૂબી ઓર પ્રકારની છે. પ્રેમની શીલસુશી આ કાવ્યમાં ઘણીજ ઉમદા રીતે વર્ણવવામાં આવી છે. એ વિષે અહિંઆં વારંવાર લખવું એ પિષ્ટપેષણ અને આત્મશ્લેષા કરવા જેવું થાય છે તેથી અત્રેજ વીરમીએ છીએ. માત્ર એક નક્કલ ખરીદી એનું વાંચન અને મનન કરવા ખાસ લલામણ છે.

કિંમત ૦-૧૨-૦ કાચું બાઈન્ડીંગ.

„ ૧-૪-૦ પાકું બાઈન્ડીંગ.

મળવાનું ઠેકાણું:-

જેઠાલાલ નાથાલાલ દવે.

ધર નં. ૨૬૦૧, શ્રીરામજીની શેરી;

ખાડીઆ, અમદાવાદ.

